

Nainen modernisaation keskiössä

Halide Edibin kasvatukseen, koulutukseen ja avioliittoon liittyvien identiteettien rakentuminen 1900-luvun alun Turkissa

Pro gradu -tutkielma
Karoliina Sipovaara
Yleinen historia
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Toukokuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Karoliina Sipovaara		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Nainen modernisaation keskiössä. Halide Edibin kasvatukseen, koulutukseen ja avioliittoon liittyvien identiteettien rakentuminen 1900-luvun alun Turkissa		
Oppiaine – Läroämne – Subject Yleinen historia		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Toukokuu	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 72
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkin pro gradu -tutkielmassani turkkilaisen kirjailijan Halide Edibin (1884–1964) kasvatukseen, koulutukseen ja avioliittoon liittyviä identiteettejä hänen vuonna 1926 englanniksi julkaistussa muistelmateoksessaan <i>Memoirs of Halide Edib</i>. Edib oli osa uutta osmanimuslimien turkinkielistä koulutettua yläluokkaa, joka ihanoi länsimaita erityisesti Ranskaa – ja halusi modernisoida Osmanivaltakuntaa perinpohjaisesti. Halide Edib on hyvin tunnettu nationalistinen kirjailija Turkissa ja hänen uraansa on tutkittu paljon, joten keskityn tässä pro gradussa ensisijaisesti siihen, miten hän rakentaa muistelmassa identiteettejään kertoessaan siitä ajasta, kun hän ei ollut vielä tunnettu. Olen valikoinut kasvatuksen, koulutuksen ja avioliiton erityishuomion kohteeksi, koska ne olivat aikakauden kuumia puheenaiheita. Naisten sosiaalisen aseman muuttaminen oli yksi nuorturkkilaisten keskeisiä tavoitteita. Heidän naisihanteensa oli moderni koulutettu nainen, joka oli tasapuolinen aviopuoliso modernille miehelle sekä hyvä äiti ja kasvattaja perheen lapsille. Perheihanne perustui länsimaiseen porvarilliseen perheidealaan.</p> <p>Tutkimuskysymyksiäni ovat seuraavat:</p> <ul style="list-style-type: none">• Millaisia nuorturkkilaisten ihanteelliseen moderniin naiseuteen liittyviä identiteettejä Halide Edib rakentaa muistelmassaan ja miksi hän kuvailee itseään tällä tavoin?• Miten hän rakentaa muistelmassa itäiseen ja läntiseen kasvatukseen, koulutukseen ja avioliittoon liittyviä identiteettejä ennen uransa alkua? <p>Olen käyttänyt henkilöhistoriallista lähestymistapaa analysoidessani muistelmia, koska omaelämäkerrallinen kirjoittaminen käyttää samoja konventioita kuin omaelämäkertaa muistuttava autofiktiivinen kirjallisuus tällaisen muistitiedon ja kaunokirjallisuuden rajoilla häilyvän lähestyvän kirjoittamisen lajin tutkimuksessa kirjallisuudentutkimus antaa hyödyllisiä käsitteitä avuksi. Tämä pro gradu -tutkimus on kuitenkin ensisijaisesti historian tutkimusta, koska keskityn enemmän kirjoittamisen tapojen ja luonteen sijasta historialliseen kontekstiin. Käytän analyysissäni myös sosiaalishistoriallista lähestymistapaa ja pohdin, miten muistelmassa sekä kertova että kerrottu Halide Edib suhteutuu osaksi laajempaa historiallista kontekstiaan ja erityisesti osmanimuslimien uudistusmielisiä yläluokkaa. Yhdistelmä henkilöhistoriaa sekä sosiaalishistoriaa antaa hyvän pohjan tutkia sekä yksilöä että historiallista aikaa, jossa hän eli ja yhteisöä, jota hän oli osa.</p> <p>Halide Edib on kirjoittanut muistelmateoksensa tietynä ajankohtana, rajaten sitä tietoisesti ja tiedostamatta. Hänen päätöksinsä niin kirjoitetuista kuin kirjoittamattomista asioista ovat vaikuttaneet kirjoittamisajankohdan tilanteet ja ihmiset. Vaikka muistelmassa eletään menneisyydessä ja muistoissa, on tutkimuksen kohteena silti vuonna 1926 julkaistu teos. Hän ottaa muistelmassa yleisön huomioon ja rakentaa identiteettejään suhteessa heihin. Muistelmassa turkinkieliseen osmanimuslimien yläluokkaan kuulunut Edib rakentaa identiteettejään kirjoittamishetkestä menneisyyteen katsoen ja kertovassa muodossa sanoittaa oman elämänsä tarinan, jossa hän laajan koulutuksen ja perhe-elämään liittyvien ongelmien tarkkailun kautta kasvaa lopulta kirjoittajaksi, koulutuksen kehittäjäksi ja feministiksi. Vaikka muistelmista on luettavissa kehityskertomuksen kaltainen elämäntarina ovat tulkintani mukaan hänen muistelmassaan rakentuvat identiteetit myös ristiriitaisia, mikä näkyy erityisen hyvin kun Edib puhuu kiistanalaisista aiheista kuten feminismistä, avioerosta tai omasta poliittisuudestaan. Edib esittää itsensä muistelmassa nuorturkkilaisten nationalistisen ihanteen mukaisena modernina naisena, joka on sekä uraa luova kirjoittaja että rakastava äiti. Turkkilaisnationalismin oppien mukaan hän löytää tasapainon länsimaisen sivistyksen ja ikiaikaiseksi mielletyn turkkilaisen kulttuurin välillä, mikä näkyy muistelmassa koulutuksen osalta kansankulttuuriksi mielletyn turkkilaisen kirjallisuuden ja teatterin arvostuksena. Kuvattaessaan perheeseen ja avioliittoon liittyviä käytäntöjä on Edib selkeästi kriittisempi ja näkee idän ja lännen suhteen jännitteisempänä. Vanhat perheeseen vaikuttavat käytännöt ovat enemmän haitallisia kuin jotain, mitä pitäisi vaalia ja säilyttää. Uusi eurooppalainen perheideali on Edibille muistelmassa ihanne, johon hän vertaa vanhaa turkkilaista perhemallia.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Halide Edib, Osmanivaltakunta, Turkki, 1900-luku, henkilöhistoria, muistelmat, omaelämäkerta, identiteetti, koulutus, kasvatusta, avioliitto, perhe		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakamupuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Aiheen esittely ja tutkimuskysymykset	1
1.2. Omaelämäkerrallinen kerronta ja identiteetit	4
1.3. Muistelmateos ja orientalistinen yleisö	7
2. Kasvatus ja koulutus	10
2.1. Kasvaminen idän ja lännen risteyksessä	10
2.2. Tiedonjanoinen oppija	14
2.3. Yhteiskunnan ja elämän vallankumous	23
3. Avioliitto	32
3.1. Vanhan ajan avioliiton todistaja	32
3.2. Nuoren vaimon kasvukivut	44
3.3. Avioliitoissaan itsenäinen	53
4. Johtopäätökset	61
Liitteet	65
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	66

1. Johdanto

1.1. Aiheen esittely ja tutkimuskysymykset

Nuori nainen istuu rennosti tuolilla nojaten toisella kädellä pöytään ja katsoo kohti kameraa neutraali ilme kasvoillaan. Hän on pukeutunut edvardiaanisen muodin mukaiseen pitkään ja peittävään mekkoon ja hänen hiuksensa on koottu päälle muhkeaan nutturakampaukseen. Kuva on otettu studiossa ja lavasteena hänen vierellään on avonainen kirja.¹ Tyyliinsä perusteella nainen voisi olla kotoisin Britanniasta tai jostain toisesta Euroopan maasta, mutta kuvan päälle arabialaisella tai persialaisella kirjaimistolla kirjoitettu teksti vihjailee muuta. Kuvan alla oleva teksti ei kuitenkaan jätä lukijaa arvailemaan, vaan kertoo naisen nimen ja kansallisuuden sekä kiteyttää hänen saavutuksensa: ”Halidé hanoum² – Tunnetuin turkkilainen naiskirjoittaja ja yksi naisliikkeen johtajista”³. Kuvan nainen on Halide Edib (1884–1964), joka oli paitsi kirjailija ja naisliikevaikuttaja, mutta myös toimittaja ja koulutuksen kehittäjä. Hän syntyi ja eli Euroopan ja Lähi-idän suurvallan Osmanivaltakunnan pääkaupungissa Istanbulissa, joka oli paitsi maantieteellisesti mutta myös aatteellisesti lännen ja idän – Euroopan ja Aasian – solmukohta. Edib oli osa uutta osmanimuslimien turkinkielistä koulutettua yläluokkaa, joka ihannoï länsimaita erityisesti Ranskaa – ja halusi modernisoida Osmanivaltakuntaa perinpohjaisesti. Tämä länsimaiden ihannointi näkyi paitsi heidän poliittisissa tavoitteissaan, mutta myös kulttuurisissa ja sosiaalisissa ajatuksissaan ja ihanteissaan – jopa pukeutumisessa, kuten tämän pro gradu tutkielman kansikuva osoittaa.

Länsimaista inspiroituneet, sulttaani Abdülhamid II:ta (1876–1909) vastustaneet ja reformimyönteiset osmanimuslimit tunnetaan yleistävän kattotermin mukaan nuorturkkilaisina. Länsimaisesti koulutetuista virkamiehistä ja sotilaista muodostui kuitenkin 1800- ja 1900-luvun taitteessa salaseura ja myöhemmin julkinen poliittinen puolue Yhtenäisyyden ja edistyksen komitea (*İttihat ve Terakki cemiyeti*), jonka jäseniä kutsuttiin unionisteiksi (*ittihatçılar*). Heidät tunnetaan etenkin englanninkielisessä tutkimuksessa puolueen lyhenteestä CUP (*Committee of Union and Progress*), mutta tässä pro gradussa kutsun heitä joko unionisteiksi tai käytän lyhennettä YTK (Yhtenäisyyden ja edistyksen komitea). Tässä pro gradussa käytän yleisenä kattoterminä nuorturkkilaisia puhuessani kaikista reformimyönteisistä liikkeistä ja henkilöistä, mutta unionisteista vain tunnetusti salaseuraan

¹ Kuva Ellison (1915). Lewis (2004) 266.

² Hanoum tai hanım tarkoittaa turkiksi rouvaa ja vastaa englanninkielen lyhennettä mrs. Osmanivaltakunnassa ihmisillä ei ollut sukunimiä ja tasavallassa ne tulivat pakollisiksi vasta 1934 sukunimilain myötä, joten tätä ennen etunimen yhteydessä käytettiin jotain erittelevää liitettä tai lisänimeä. Miehillä liitteitä oli useampia erilaisia (esim. bey, pasha, gazi) ja niissä oli variaatiota osoittamassa ammattia tai asemaa.

³ ”Halidé Hanoum, the best known of the Turkish women writers and a leader of the woman’s movement.” Ellison (1915).

tai puolueeseen kuuluneista henkilöistä.⁴ Nuorturkkilaiset jatkoivat jo 1800-luvulla alkanutta Osmanivaltakunnan modernisaatiota, joka johti turkkilaisen kansallisidentiteetin syntymiseen. Heidän aatteellinen perintönsä jatkui myös Osmanivaltakunnan ydinalueista pohjalta vuonna 1923 perustetussa Turkin tasavallassa.⁵

Naisten sosiaalisen aseman muuttaminen oli yksi nuorturkkilaisten keskeisiä tavoitteita. Heidän naisihanteensa oli moderni koulutettu nainen, joka oli tasapuolinen aviopuoliso modernille miehelle sekä hyvä äiti ja kasvattaja perheen lapsille – nainen nähtiin siis ensijaisesti perheen kautta. Perheihanne perustui länsimaiseen porvarilliseen perheideaaliin. Tällainen perhe oli kansakunnan tulevaisuuden ja menestyksen tae.⁶ Perhe oli aikakauden osmanimuslimeille poliittisesti erittäin latautunut aihe; ”keskeinen polttopiste idän ja lännen välisille jännitteille” kuten sosiologi Alan Duben ja yhteiskuntahistorioitsija Cem Behar osuvasti kiteyttävät teoksessaan *Istanbul Households*.⁷ Nuorturkkilaisten mielestä islamilaisen perhelain mahdollistavat tavat kuten polygynia eli miesten moniavioisuus tai järjestetyt avioliitot olivat haitaksi paitsi naisille, mutta myös turkkilaiselle perheelle ja ne myös tahrasivat Osmanivaltakuntaa lännen silmissä.⁸ Uusien perhearvojen toteuttaminen ja naisten aseman parantaminen alkoi usein jo uudistusmielisten omista perheistä: he panostivat tytärten koulutukseen ja paheksuivat moniavioisuutta ja järjestettyjä avioliittoja.⁹

Halide Edib oli osa Osmanivaltakuntaa uudistavia nuorturkkilaisia ja hän tunsu useita unionistien keskeisiä henkilöitä sekä kulttuurin että politiikan piiristä. Nuorturkkilaisvallankumouksen¹⁰ jälkeen Edib työskenteli toimittajana sekä kirjoitti useita romaaneja. Kontaktiensa avulla hän pääsi myös muokkaamaan yhteiskuntaa koulutuksen saralla kouluttamalla tulevia opettajia ja näin uudistamaan naisten koulutusta. Hän oli myös yksi nationalistisen naisjärjestön *Teali-i Nisvanin* (Naisten ylevöittäminen) perustajista ja osallistui 1910-luvun ja 1920-luvun alun sotiin¹¹ omalla

⁴ Nuorturkkilainen (*jön türk*) tulee ranskankielisestä sanasta nuori (*jeune*). Se vertautuu Osmanivaltakunnan 1800-luvun uudistusmielisiin, joita kutsuttiin nuorosmaneiksi (*genc osmanlılar*). Unionisteiksi kutsuttiin seuraan ja puolueeseen kuuluneita. Osa nuorturkkilaisista kuului puolueeseen kun taas osa vastusti sen poliittisia linjoja. Unionistien toteuttama vuoden 1908 vallankumous tunnetaan yleisesti kuitenkin nuorturkkilaisvallankumouksena. Zürcher (2007) 91–108. Hanioğlu (1995).

⁵ Tarkemmin nuorturkkilaisten sisäisistä ryhmittymistä ks. Hanioğlu (1995) & Uzer (2016).

⁶ Samanlainen naisideaali jatkui tasavallassa ja näkyi vahvasti naisiin kohdistuvissa reformeissa 1920- ja 1930-luvuilla. White (2003). Duben & Behar (1991) 105–106. Baron (2005) 32–34.

⁷ ”major focal point for the tensions between East and West” Duben & Behar (1991) 194.

⁸ Länsimaisia tapoja vastustavien konservatiivien ja islamistien mielestä puolestaan uudet länsimaiset tavat heikensivät moraalia ja perhesuhteita. Duben & Behar (1991) 194–197. Lewis (2004) 17.

⁹ Duben & Behar (1991) 194–238.

¹⁰ Kesäkuun 1908 vallankumouksessa nuorturkkilaiset palauttivat vuoden 1876 perustuslain ja parlamentin, jolloin absoluuttisen hallitsijan sulttaani Abdülhamid II:n valtaa kavennettiin. Hanioğlu (2008) 150–157.

¹¹ Vuoden 1908 vallankumouksen jälkeen seurasi yli vuosikymmenen pituinen sarja erilaisia konflikteja ja sotia alkaen vuoden 1909 vastavallankumouksesta sekä erilaisista aluemenetyksistä (mm. Tripoli 1911). Balkanin sotien (1912 ja 1913) Osmanivaltakunta menetti käytännössä lähes kaikki Euroopan puoleiset alueensa

työpanoksellaan hoitajana sekä propagandistisena puhujana ja toimittajana. Hän muutti kuitenkin miehensä Adnanin kanssa pois Turkista vuonna 1925 tai 1926 ja palasi maahan vasta Mustafa Kemal Atatürkin kuoleman jälkeen 1939.¹²

Maanpakonsa aikana Edib jatkoi kirjailijan uraansa julkaisemalla kirjoja englanniksi: näistä ensimmäinen oli vuonna 1926 Britanniassa julkaistu *Memoirs of Halide Edib* (1926), johon keskityn tässä työssä. Muistelmateoksessa Edib kuvailee lapsuuttaan ja nuoruuttaan sekä omaa uraansa vuoden 1908 nuorturkkilaisvallankumouksesta ensimmäisen maailmansodan loppuun saakka. Tutkimani teos käsittää noin 33 vuotta (1885–1918) Halide Edibin elämästä sekä myös jonkin verran Osmanivaltakunnan poliittista historiaa 1800-luvun alusta lähtien. Historiallisen taustan avulla Edib kontekstualisoi vuoden 1908 nuorturkkilaisvallankumousta, joka oli nuorturkkilaismieliselle Edibille elämän käännekohta, koska hän aloitti kirjailijanuransa pian vallankumouksen jälkeen. Muistelmateos jakautuu kahteen osaan vedenjakajana aika ennen ja jälkeen vallankumouksen: ensimmäinen osa *Between the Old and the New Turkey* käsittelee vuosia 1885–1908 ja toinen osa *New Turkey in the Making* vuosia 1908–1918. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- ♦ Millaisia nuorturkkilaisten ihanteelliseen moderniin naiseuteen liittyviä identiteettejä Halide Edib rakentaa muistelmissaan ja miksi hän kuvailee itseään tällä tavoin?
- ♦ Miten hän rakentaa muistelmissaan itäiseen ja läntiseen kasvatukseen, koulutukseen ja avioliittoon liittyviä identiteettejä ennen uransa alkua?

Halide Edib on edelleen hyvin tunnettu nationalistinen kirjailija Turkissa ja hänen uraansa on tutkittu paljon¹³, joten keskityn tässä pro graduun ensisijaisesti siihen, miten hän rakentaa muistelmissaan identiteettejään kertoessaan siitä ajasta, kun hän ei ollut vielä tunnettu. Olen valikoinut kasvatuksen, koulutuksen ja avioliiton erityishuomion kohteeksi, koska ne olivat aikakauden kuumia puheenaiheita ja myös Edib selkeästi käsittelee niitä muistelmissaan. Vuonna 1926 julkaistulle muistelmateokselle on myös jatko-osa nimeltään *The Turkish Ordeal* (1928), joka keskittyy Edibin kokemuksiin Kreikan ja Turkin vastarintajoukkojen välisestä sodasta vuosina 1921–1922. Se toimi myös presidentti Mustafa

mukaan lukien Salonikin kaupunki, mikä oli todella suuri shokki. Osmanivaltakunta oli myös mukana ensimmäisessä maailmansodassa osana keskusvaltoja 1914–1918, ja Kreikan ja Turkin sodan (1919–1923) myötä Lausannen rauhansopimus solmittiin 24.7.1923 ja Turkin tasavalta perustettiin 29.10.1923. Zürcher (2017) 91–164.

¹² Adak (2003) 511. Lewis (2004) 39. Paker (1991) 284.

¹³ Esimerkiksi kirjallisuudentutkija Hülya Adak on tutkinut paljon Edibin ja muiden aikalaisnaisten muistelmia ja julkaissut artikkeleita hänestä niin turkiksi kuin englanniksi. Turkiksi Edibistä on julkaistu paljon muistelmateoksia, esim. toimittaja-kirjailija İpek Çalışlarin teos *Halide Edib - Biyografisine Sığmayan Kadın* (2010), mutta en ikävä kyllä saanut tätä pro gradua kirjoitessani käsiini kuin pari Edibiä sivuavaa turkinkielistä kirjaa ja artikkelia.

Kemalin vuonna 1927 pitämän *Nutuk*-puheen¹⁴ vastaisena kirjoituksena. Molemmat teokset julkaistiin Turkissa Edibin itse turkiksi kääntämänä vasta 1950-luvulla.¹⁵ Keskityn kuitenkin pro gradussani pääasiassa ensimmäiseen muistelmateokseen, koska haluan keskittyä sodan sekä Edibin ja Kemalin erimielisyyksien sijasta osmanimuslimien ylä- ja keskiluokan sosiaalishistoriaan ja naisten asemaan, mitkä olivat vahvoja teemoja juuri ensimmäisessä kirjassa.

1.2. Omaelämäkerrallinen kerronta ja identiteetit

”Kun elämäkertojat kirjoittavat kronikoidakseen jonkin tapahtuman, tarkastellakseen tiettyä aikaväliä tai säilyttääkseen jotain yhteisöä, he ovat tavallaan tekemässä 'historiaa'. Mutta samalla he tekevät myös retorisia toimia: he oikeuttavat omia näkemyksiään, ylläpitävät maineitaan, kiistävät muiden kuvauksia, kostavat vanhoista vääryyksistä, tuovat julki kulttuurista tietoa ja kehittävät suotavia tulevaisuuksia, muiden muassa.”¹⁶

Kirjallisuudentutkijat Sidonie Smith ja Julia Watson kirjoittavat osuvasti omaelämäkerran kirjoittajan monista mahdollisista motiiveista ja tavoitteista teoksessaan *Reading Autobiography*. Vaikka omaelämäkerrallinen teos on yksinkertaisimmalta merkitykseltään henkilön kirjoittama kuvaus omasta elämästään ja siihen liittyvistä tapahtumista ja henkilöistä, on omaelämäkerrallisen tekstissä kuitenkin monia eri tasoja analysoitavaksi tarkemmin. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen perustuu todelliseen henkilöön ja hänen elämänsä tietynä ajankohtana, mutta itsestään ja elämänsä kulkustaan kirjoittaessa kirjoittaja luo merkityssiltoja eri elämäntapahtumien ja kokemusten välille perustuen ensisijaisesti muistiinsa. Kirjoittaja tähyilee menneisyyteensä ja etsii merkityksiä kirjoittamishetkestä katsoen: hän katsoo omaan menneisyyteensä ja sen historialliseen aikaan ja kontekstiin, mutta hän on kuitenkin aina osa kirjoittamishetken aikaa ja kontekstia. Vaikka kirjoittaja kuvaa elämänsä, ei kirjoitettu ole kuitenkaan sama kuin eletty, vaan se on muistiin perustuva kuvaus eli representaatio tuosta ajasta hänen henkilökohtaisten kokemuksiensa kautta kuvailtuna. Tämän vuoksi muistelmien ja muun omaelämäkerrallisen kirjoittamisen tutkiminen antaa tutkijalle mahdollisuuden tarkastella

¹⁴ Kuuden päivän ajan pidetyssä tunnetussa puheessaan Mustafa Kemal kertoi oman näkökulmansa ensimmäisen maailmansodan ja Kreikan ja Turkin välisen sodan tapahtumista sekä niihin osallisista henkilöistä. Puheessa Kemal totesi Edibin olleen petturi, sillä Edibin mielestä Turkin olisi kannattanut pyrkiä ensimmäisen maailmansodan lopussa Yhdysvaltojen mandaattialueeksi, jolloin Osmanivaltakunta olisi voinut säilyttää laajat alueensa. Hän myös tuomitsi Edibin miehen Adnanin ja epäili tämän olleen hänen salamurhayrityksensä takana. Puheen näkemys asioiden kulusta otettiin Turkissa pitkälti koko 1900-luvun ainoana oikeana historiallisena kuvauksena aiheeseen liittyen. Ks. Adak (2003).

¹⁵ Muistelmateoksista oli turkinkielisissä käännöksissä sensuroitu englanninkielisten alkuperäisteosten kriittisyys Kemalin johtamaa Turkin tasavaltaa kohtaan. Ks. Adak (2003), Özdemir (2017).

¹⁶ ”When life narrators write to chronicle an event, to explore a certain time period, or to enshrine a community, they are making 'history' in a sense. But they are also performing several rhetorical acts: justifying their own perceptions, upholding their reputations, disputing the accounts of others, settling scores, conveying cultural information, and inventing desirable futures, among others.” Smith & Watson (2010) 13.

kirjoittamisajankohdassa elävän kirjoittajan tulkintoja siitä historiallisesta ajasta, jota tämä kuvaa muistelmissa.¹⁷

Omaelämäkerrallisessa kirjoittamisessa kirjoittajan itsestään käyttämä pronomini ”minä” on usein näennäisesti eheä ja kokonainen subjekti teoksen alusta loppuun, mutta tarkemmin katsottuna se kätkeekin sisäänsä eri aikatasoja ja on oikeastaan muuttuva ja moniääninen kokonaisuus. Smithin ja Watsonin mukaan ”voimme kenties parhaiten lähestyä elämännarratiivia - - liikkuvana maalina, sarjana vaihtuvia itseän viittaavia käytänteitä, jotka menneisyyteen liitettyinä peilaavat identiteettiä nykyisyydessä”.¹⁸ Nykyisyys tarkoittaa juuri kirjoittamishetkeä, joka on kirjoittajan kiintopiste hänen kuvaillessa menneisyyttään ja identiteettiensä kehittymistä. Seuraan Smithin ja Watsonin neuvoa tässä työssä analysoidessani Edibin muistelmista lukemiani identiteettejä. Olen ottanut heiltä henkilöhistoriallisen analyysin avuksi käsitteitä, joiden avulla pyrin pureutumaan näihin omaelämäkerrallisen kerronnan aika- ja paikkaulottuvuuksiin ja minuuden moninaisuuteen. Tärkeimmät käsitteeni ovat kertova minä ja kerrottu minä, joiden avulla voin eritellä menneisyyttä ja kirjoittamisajankohtaa, jotka muistelmassa lomittuvat ja kietoutuvat toisiinsa omaelämäkerronnalle ominaisesti.¹⁹ Kertovan minän avulla analysoin tekstin kerrontahetkeä ja -paikkaa, joka on Edibin muistelmien tapauksessa Iso-Britannia vuonna 1925. Kerrotun minän avulla taas analysoin varsinaista muistelmassa kerrottua ja kuvailtua aikaa ja paikkaa eli Osmanivaltakuntaa 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Kertova ja kerrottu minä ovat usein sama Edib, joka kertoo elämästään minäkertojana, mutta paikoittain nämä kaksi minää eriytyvät toisistaan.

Olen käyttänyt pro gradussani henkilöhistoriallista lähestymistapaa analysoidessani muistelmia, mutta lisäksi kirjallisuudentutkimus antaa myös hyödyllisiä näkökulmia ja käsitteitä. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen muistitiedon ja kaunokirjallisuuden rajoilla häilyvänä kirjoittamisen lajina käyttää samoja konventioita kuin omaelämäkertaa muistuttava autofiktiivinen kirjallisuus. Vaikka elämäkerralliseen kirjoittamiseen liittyy ”vankasti totuuden vaade”, kuten kulttuurihistorioitsija Maarit Leskelä-Kärki toteaa, on elämäkerta silti sekoitus ”valhetta ja totta, totuudellista ja vääristynyttä”.²⁰ Tämä pro gradu on kuitenkin ensisijaisesti historian tutkimusta, koska keskityn enemmän kirjoittamisen tapojen ja luonteen analysoinnin sijasta historialliseen kontekstiin. Käytän analyysissäni myös sosiaalihistoriallista lähestymistapaa ja pohdin, miten muistelmassa sekä kertova että kerrottu Halide Edib suhteutuu osaksi laajempaa historiallista kontekstiaan ja erityisesti

¹⁷ Kurvinen (2014) 133. Smith & Watson (2010) 5–7, 13–15.

¹⁸ ”We might best approach life narrative - - as a moving target, a set of shifting self-referential practices that, in engaging the past, reflect on identity in the present” Smith & Watson (2010) 1.

¹⁹ Smith & Watson (2010) 72–76.

²⁰ Leskelä-Kärki (2017) 9, 22–23.

osmanimuslimien uudistusmielistä ylä- ja ylempää keskiluokkaa. Kuten Leskelä-Kärki toteaa, on henkilöhistoriallisessa kirjoittamisessa haastavaa pohtia juuri tätä yksilön ja yleisen eli yksilön ja hänen elämänsä aikakauden välistä suhdetta.²¹ Mielestäni valitsemani yhdistelmä henkilöhistoriaa sekä sosiaalishistoriaa antaa hyvän pohjan tutkia sekä yksilöä että sitä historiallista aikaa ja kontekstia, jossa hän eli.

Määrittelen tässä tutkielmassa keskeisen identiteetin käsitteen Stuart Hallin tapaan yhden sijasta monena. Subjektilla ei ole yhtä pysyvää ja yhtenäistä identiteettiä, vaan se koostuu useista pirstoutuneista identiteeteistä, jotka voivat olla toisiinsa nähden ristiriitaisia. Minuus ei ole siis eheä vaan muuttuu jatkuvasti. Identiteetti ei ole yksi ja pysyvä, vaan ihmisellä on useita identiteettejä, jotka vaihtelevat tilanteesta toiseen. Identiteetit voivat liittyä esimerkiksi sukupuoleen, luokkaan, etnisyyteen, kansallisuuteen tai poliittisiin ideologioihin. Hallin mukaan ”täysin yhtenäinen, loppuunsaatettu, varma ja johdonmukainen identiteetti on fantasiasia”.²² 1800-luvulta pitkälle 1900-lukua kirjallisuudenlaji kehityskertomus (*Bildungsroman*) vaikutti kuitenkin omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen ja toi siihen juuri tällaisia piirteitä: kehityskertomuksesta vaikutteita saanut omaelämäkerrallinen kirjoittaja rakentaa tekstissä yhdenmukaista kertomusta omasta elämästään kehittyen lapsuudesta aikuisuuteen koulutuksen avulla, osana laajempaa yhteisöä ja kohti porvarillista yhteiskuntaa. Sijoittaessaan omaa elämäänsä tällaiseen narratiiviin kirjoittaja tekstin kirjoittamishetkestä käsin valikoi ja siloittelee ristiriitaisia identiteettejään siistiksi, yhtenäiseksi kertomukseksi.²³

Smithin ja Watsonin mukaan omaelämäkerrassa kertoja tarkastelee kokemushistoriaansa sen hetkisten kulttuuristen diskurssien kautta.²⁴ Ympäröivien diskurssien kautta kirjoittaja muodostaa erilaisia identiteettejä, jotka ovat Hallia mukaillen osa jatkuvaa prosessia eli identifikaatiota. Prosessissa identiteetit muotoutuvat erityisesti representaation eli esittämisen tai kuvailun kautta.²⁵ Identifikaatioprosessissa on siis merkityksellistä paitsi historiallinen, sosiaalinen ja alueellinen konteksti ja sen diskurssit, mutta myös identifikaation esitystapa ja yleisö.²⁶ Tekstissäni pyrin tarkastelemaan näitä kaikkia osana Halide Edibin identiteettien rakentumista. Halide Edib on kirjoittanut muistelmateoksensa tiettyä ajankohtana, rajaten sitä tietoisesti ja tiedostamatta. Hänen päätöksiinsä niin kirjoitetuista kuin kirjoittamattomista asioista ovat vaikuttaneet

²¹ Leskelä-Kärki (2017) 179.

²² Hall (1999) 22–23.

²³ Smith & Watson (2010) 119–120.

²⁴ Smith & Watson (2010) 33.

²⁵ Hall (1999) 39.

²⁶ Smith & Watson (2010) 38–39

kirjoittamisajankohdan tilanteet ja ihmiset. Vaikka muistelmissa eletään menneisyydessä ja muistoissa, on tutkimuksen kohteena silti Halide Edibin vuonna 1926 julkaistu teos.

1.3. Muistelmateos ja orientalistinen yleisö

Edibin muistelmateosta tutkiessa olen ottanut huomioon teoksessa käsitellyn ajan ja paikan – eli Osmanivaltakunnan 1800-luvulta 1910-luvulle – lisäksi myös teoksen kirjoittamisen ajankohdan ja julkaisupaikan kontekstin. Halide Edib kirjoitti teoksen englanniksi ja pääosin englanninkieliselle yleisölle, mutta lisäksi myös muille englantia lukeville turkkilaisille ja muille muslimeille.²⁷ *Memoirs of Halide Edib* kuvaa pääasiassa kulttuurin ulkopuoliselle yleisölle yläluokkaisen osmaninaisen elämää ja perhettä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alun Istanbulissa, Osmanivaltakunnan monikulttuurisessa pääkaupungissa. Orientalismi²⁸ vaikutti vahvasti vielä 1900-luvun alun brittiläisessä imperiumissa siihen, millä tavalla brittilukijat lähestyivät teosta ja sen kirjoittajaa. Orientalistinen kiinnostus oli ylipäänsä luonut otolliset markkinat orientista kirjoittaville. Taidehistorioitsija Reina Lewis kirjoittaa kirjassaan *Rethinking Orientalism* viidestä naisesta, jotka käyttivät tätä itämaisiin naisiin kohdistunutta kiinnostusta hyväkseen kirjoittamalla tai kertomalla omasta elämästään tai muiden elämästä Osmanivaltakunnan ulkopuoliselle yleisölle.²⁹

Jo 1700-luvulta lähtien oli Iso-Britanniassa julkaistu Osmanivaltakuntaan matkustaneiden eurooppalaisten miesten ja naisten kirjoittamia romaaneja, matkakertomuksia sekä muita teoksia alueeseen ja sen asukkaisiin liittyen. Lewisin mukaan aluksi eurooppalaiset ja 1800-luvun lopussa paikalliset naiskirjoittavat erikoistuivat niin kutsuttuun haaremi kirjallisuuteen, joka perustui uteliaisuuteen sukupuolitetusti eristettyjen osmanikotien haaremien elämäntyylistä. Naiskirjoittajilla oli mahdollisuus toimia silminnäkijöinä miehiltä suljetussa elämänpiirissä. Eurooppalaista orientalistista mielikuvitusta kiihottivat käsitykset haaremistä eroottisesti latautuneena ja miehiseltä katseelta salattuna paikkana.³⁰ Esimerkiksi skotlantilainen toimittaja Grace Mary Ellison totesi vuonna 1915 kritisoivaan sävyyn, että ”ainakin yksi luku haaremielämästä lisää aina kirjan arvoa; sillä sana

²⁷ Turkkilainen tarkoittaa tässä tapauksessa turkkia puhuvia ylä- ja keskiluokan osmanimuslimeja, jotka asuivat joko tasavallassa tai Edibin tapaan maanpaossa ulkomailla. Muistelmia ei julkaistu Turkissa ennen vuotta 1963, jolloin Edib käänsi molemmat muistelmateoksensa turkiksi ja samalla poisti ja muutti joitain osia alkuperäistekstistä. Edib oli tunnettu henkilö myös esimerkiksi Egyptissä, jossa hänestä kirjoitettiin naistenlehdissä useita biografisia tekstejä ihannoivaan sävyyn. Lewis (2004) 16. Adak (2007) alaviite 11, 31. Booth (2001) 39–40, 71–72.

²⁸ Edward W. Saidin määrittelemä käsite sille, kuinka kolonialisoiva länsi on määritellyt ja hallinnut itää ja orientoalistanut sen. Monoliittinen ja muuttumaton itä eli orientti nähdään länteen peilaamisen kautta erilaisena ja mystisenä paikkaa erottavan rajan itäpuolella. Orienttiin ja sen asukkaisiin liitetään niin unelmia ja eksotiikkaa kuin vierautta ja rumuutta. Said (2011).

²⁹ Lewis (2004).

³⁰ Lewis (2004) 12–18.

‘haaremi’ värisyttää [lukijan] mielikuvitusta -- Länsi odottaa kuulevansa epäterveitä tarinoita, kun se lukee itäisistä kodeista”.³¹

Aikalaislukijan näkökulmasta vielä eksoottisempaa ja aidompaa oli lukea itämaisen naisen kertovan omasta elämästään. Ennen Edibiä esimerkiksi osmaniyläluokkaan kuuluneet siskokset Melek hanım ja Zeyneb hanım kirjoittivat osmaninaisten elämästä länsimaiselle yleisölle, apunaan aiemmin mainittu Ellison. Edibin muistelmat solahtivat sujuvasti haaremikirjallisuuteen, jonka lukijakunta oli tottunut orientalistisiin kuvauksiin itäisistä ihmisistä ja joka vertasi saman genren uutta materiaalia aiemmin lukemaansa. Suljettu perhe-elämä kiinnosti lukijoita, ja myös Edib kuvailee muistelmissaan etnografiseen tyyliin elämänmenoa erityisesti kertoessaan omasta lapsuudestaan.³²

Haaremista ja itämaisesta elämästä kirjoittavat osmaninaiset olivat länsimaalaisesti koulutettuja ja kielitaitoisia, joten he tiedostivat millaisia stereotypioita heihin kohdistui Euroopassa. Yläluokkaiset osmaninaiskirjoittajat haastoivat näitä odotuksia.³³ Ellison antaa kirjassaan Halide Edibille mahdollisuuden tavoittaa englantilaisia lukijoita:

Kysyin kenties yhden huomattavimman äänioikeusyhteisöjemme nimissä Halide-Hanoumilta, [joka on] ehkä kaikista aktiivisin ja parhaiten tunnettu moderneista turkkilaisista naisista, kuinka me englantilaiset naiset voisimme auttaa turkkilaisia naisia heidän edistymisessään. ”Pyydä heitä”, hän sanoi, ”poistamaan ikuisesti tuo väärinymmärretty sana ‘haaremi’ ja puhumaan meistä turkkilaisissa ‘kodeissamme’. Pyydä heitä yrittämään hälventää se ikävä ilmapiiri, jonka tuon sanan väärä merkitys on langettanut elomme ylle. Kerro heille mitä elämäntapamme oikeasti on.”³⁴

Ellisonin englantilaisille välittämä viesti Edibiltä on yksinkertainen: haaremin sijasta pitäisi puhua kodista, koska haaremiin liittyy väärinymmärryksien painolasti. ’Ikävä ilmapiiri’ liittyy orientalistisiin mielikuviiin, jotka eivät vastanneet naisten koettua todellisuutta. Edib puhuu yleisesti kaikkien turkkilaisten naisten puolesta, mikä ei ota huomioon luokan vaikutusta. Yläluokkaisen Edibin elämä oli hyvin erilaista kuin köyhän anatolialaisen naisen. Edibin vetoomus vuonna 1915 haaremi-sanan poistamisesta, osoittaa kuinka tärkeäksi Edib koki perheihanteen ja saattaa myös selittää, miksi hän

³¹ “A chapter, at least, on harem life will always add to the value of the book; for the word "harem" stirs the imagination - - the West expects to hear unwholesome stories when it reads of the Eastern homes". Kriitikistään huolimatta Ellison käytti kuitenkin myös itse hyödyksi haaremiin kohdistunutta kiinnostusta, koska teoksen nimi on *An Englishwoman in a Turkish Harem*. Ellison, Grace Mary (1915) 15.

³² Lewis (2004) 1–53.

³³ Lewis (2004) 12–17.

³⁴ “I asked Halide-Hanoum, perhaps the most active and best known of modern Turkish women, in the name of one of our prominent suffrage societies, how we English women could help the Turkish women in their advancement. " Ask them," she said, "to delete for ever that misunderstood word ' harem,' and speak of us in our Turkish ' homes.' Ask them to try and dispel the nasty atmosphere which a wrong meaning of that word has cast over our lives. Tell them what our existence really is.” Ellison, Grace Mary (1915), 17.

kuvailee perhe-elämää muistelmissa niin tarkasti – tavoitteenaan kenties muuttaa yleisön mielipiteitä.³⁵

³⁵ Lewis (2004) 45.

2. Kasvatus ja koulutus

2.1. Kasvaminen idän ja lännen risteyksessä

Halide Edib syntyi vuonna 1884 yläluokkaiseen ja osmaniturkinkieliseen osmanimulismiperheeseen. Hän oli vanhempiensa Berifem hanimin ja Mehmed Edib beyn³⁶ ainoa yhteinen lapsi.³⁷ Edibin äiti oli nuori, luultavasti alle 20-vuotias tytön syntyessä. Hän oli sairas ja sen vuoksi heikko, joten lapsella oli useita imettäjiä sekä oma palvelija. Äidillä oli nuoresta iästään huolimatta jo yksi tytär aiemmasta avioliitosta, joka oli päättynyt äidin isän eli Edibin isoisän tahdosta eroon. Äidin toinen avioliitto solmittiin naapurustoon muuttaneen palatsisihteerin Edib beyn kanssa ”hienovaraisen ikkunaflirttailun jälkeen”³⁸, minkä tulkitsen viittaavaan avioliiton olleen järjestetty. Edibin mukaan Edib bey suhtautui tytäripuoleensa Mahmoureen yhtä rakastavasti kuin myöhemmin syntyneisiin omiin lapsiinsa ja oli hyvissä väleissä Mahmouren isän Ali Shamil pashan³⁹ kanssa.⁴⁰

Halide Edibin isä Edib bey oli virkamies sulttaani Abdülhamid II:n hovissa ja sihteerin sulttaanin henkilökohtaisessa rahakammiossa.⁴¹ Edib bey oli kotoisin Osmanivaltakunnan Euroopan puolelta Salonikista⁴² ja oli alun perin orpo. Hän sai mahdollisuuden parempaan elämään kun paikallinen sheikki adoptoi hänet. Adoptiovanhempiensa kautta hän pääsi sisään Salonikin seurapiireihin ja näiden suhteiden kautta lopulta myös opiskelemaan Istanbuliin ja virkaansa palatsissa.⁴³ Edib bey oli varsin tyypillinen modernin Osmanivaltakunnan eliitin edustaja eli korkeasti koulutettu ja länsimaista inpiroitunut niin sanottu *alafiranga*-virkamies⁴⁴. Edib ei suoraan sano isänsä olleen nuorturkkilainen tai unionisti, mutta hän ainakin Edibin mukaan tunsu useita unionisteja. Lisäksi Edib toteaa

³⁶ Bey tarkoittaa turkiksi herraa ja vastaa englanninkielien lyhennettä mr. Käytän sitä erityisesti puhuessani Halide Edibin isästä eli Edib beystä, jotta hänet ja Edibin erottaa paremmin toisistaan.

³⁷ Vanhempien nimiä ei mainita muistelmissa, joten puhun jatkossa vanhemmista niillä nimillä, joilla Halide Edib heistä puhuu muistelmissaan. Aktaş (2013) 1.

³⁸ ”after some discreet flirtations through the windows” Edib (1926) 128.

³⁹ Pasha oli kunnianimi korkea-arvoisille osmaneille.

⁴⁰ Edib (1926) passim.

⁴¹ Aktaş (2013) 1–12.

⁴² Saloniki oli osmaniaikainen nimi nykyiselle Thessalonikille, joka sijaitsee Kreikan pohjoisosassa Makedoniassa. Saloniki oli merkittävä kaupunki uudistusmielisille, koska moni merkittävä nuorturkkilainen vaikuttaja (ml. Mustafa Kemal) oli kotoisin sieltä. Unionistien salaseura perustettiin siellä 1800-luvun loppupuolella ja sen jäsenet kaappasivat vallan Osmanivaltakunnassa vuoden 1908 vallankumouksessa. Zürcher (2017) 91–93.

⁴³ Edib (1926) 200.

⁴⁴ *Alafiranga* oli nimitys länsimaista inpiroituneelle modernille elämäntavalle, jossa otettiin esimerkiksi romaanien tai näytelmien kautta mallia Euroopasta ja erityisesti Ranskasta. Vastakohtana oli perinteinen elämäntyyli eli *alaturca*. Duben & Behar (1991) 21, 56, 204–205, 211.

myöhemmin sulttaanin tienneen "hänen yleisesti tunnetuista liberaaleista ajatuksistaan"⁴⁵, joiden takia Edib bey päätyi lopulta sulttaanin epäsuosioon vuonna 1906.⁴⁶ Halide Edib syntyi äidinpuoleisten isovanhempiensa talossa Euroopan puoleisessa Beşiktaşin kaupunginosassa, mutta perhe muutti pian muutaman palvelijan kanssa Beşiktaşin sisällä lähemmäs sulttaanin Yıldız-palatsia. Edibin mukaan isä oli harvoin pitkään kotona, sillä hän lähti palatsiin aamuvarhain ja palasi yleensä vasta myöhään illalla, toisinaan hän myös yöpyi palatsin alueella. Ydinperheen yhteiselo päättyi varhain, kun äiti kuoli Haliden ollessa vasta muutaman vuoden ikäinen.⁴⁷

Muistelmat alkavat Edibin varhaislapsuudesta ja keskittyvät hänen äitiinsä sekä muuhun perhepiiriin. Ensimmäisessä luvussa *"This is the story of a little girl"*⁴⁸ Edib kuvailee ensimmäisiä elinvuosiaan muista muistelmista eriävän kertojatyylin avulla: luvun tapahtumat kerrotaan ulkopuolisen kertojan eli hän-kertojan näkökulmasta, koko lopputeos puolestaan minä-kertojan avulla. Edib kertoo päätyneensä tähän kertojaratkaisuun, koska näin varhaisen elämänvaiheen muistaminen on hankalaa: "useat äkilliset itsetiedostamisen hetket välähtävät hänen muistiinsa, kun hän pohtii ensimmäistä tuntemustaan itsestä".⁴⁹ Hän-kertojan käyttäminen mahdollistaa Edibille varhaisten muistikuvien upottamisen osaksi tarinaa, jolloin hän enemmän tai vähemmän tyyliellen ja dramatisoiden luo lähtökohdat oman elämänsä tarinalle. Hän ei voi uskottavasti kertoa näin varhaista elämänvaihetta minäkertojan varmuudella, joten käyttämällä ulkopuolelta tarkkailevaa hän-kertojaa Edib etäännyttää sekä kertoja-Edibin että lukijan kerrotusta minästä eli lapsi-Edibistä.⁵⁰ Esimerkkinä eriyttävästä kertojatyylistä on kohta, jossa Edib kuvailee äitiä ja lapsi-Edibiä seuraavasti:

"Nainen jota hän kutsuu 'äidiksi' makoilee hämärässä hänen [lapsi-Edibin] vieressään isossa sängyssä, pukeutuneena valkoiseen pukuunsa - - - Tämä äiti on mystinen ja levoton olento pikkutytylle. Tyttö pelkää äitiä, äiti vetää häntä puoleensa, ja silti tuo tunne nimeltään kiintymys ei ole vielä löytänyt muotoaan hänen sydämessään; on ainoastaan kivulias tunne riippuvuudesta tähän äitiin, joka hiljaa hiipuu pois hänen elämänsä taustalta."⁵¹

Tulkitsen muistikuvan Edibin kaihoisana kuvauksena alkutekijöihinsä jääneestä äitisuhteesta. Dramatisoidussa hetkessä lapsi-Edibin ei vielä tiedosta, että äidiksi kutsuttu nainen olisi hänelle erityinen ihminen ja rakas äiti vaan ennemmin 'levoton olento'. Puhuessaan puuttuvasta

⁴⁵ "his well known liberal ideas" Edib (1926) 223.

⁴⁶ Edib (1926) 225.

⁴⁷ Edib (1926) 3–32.

⁴⁸ Ks. liite 1: sisällysluettelo, *Memoirs of Halide Edib* (1926).

⁴⁹ "Several instances of sudden consciousness of herself flash into her memory as she muses on her first self-acquaintance." Edib (1926) 3.

⁵⁰ Smith & Watson (2010) 73–74. Wirtz (2017) 47–48, 63.

⁵¹ "The woman whom she calls "mother" is lying in semi-darkness beside her, in a large bed, clad in her white gown. - - - This mother is a thing of mystery and uneasiness to the little girl. She is afraid of her, she is drawn to her, and yet that thing called affection has not taken shape in her heart; there is only a painful sense of dependence on this mother who is quietly fading out from the background of her life." Edib (1926) 4.

kiintymyksestä Edib vertaa lapsi-Edibin kokemusta siihen, millainen äidin ja lapsen keskinäisen rakastavan suhteen kertoja-Edibin kokemuksen mukaan pitäisi olla. Katkelman perusteella Edib koki äitisuhteensa jääneen tunnetasolla vaillinaiseksi.

Äidin läsnäolo on kuitenkin hyvin lyhyt vaihe teoksessa ja pian sairas nainen on poissa: ”Valo jälleen kerran vähenee ja nyt äitiä ei enää ole.”⁵² Tässä valon väheneminen viittaa muistikuvien välähtämiseen eli käytännössä muistojen loppumiseen. Edib ilmaisee äidin kuoleman hyvin lakonisesti: hän ei yksinkertaisesti enää ole nuoren tyttärensä elämässä. Vaikka äidin menetys on hyvin varhainen asia Edibin elämässä, voi hän kuitenkin käsitellä sitä etäännyttävän kertojan kautta. Vaikka muistot olisivatkin hämäriä tai ne perustuisivat tarinoihin, on äiti ja hänen kuolemansa kuitenkin niin tärkeä asia Edibin elämässä, että äiti on hänen muistelmateoksensa alkupiste.

Äidin kuoleman jälkeen Edib asui isän kodissa, mutta isä ei ollut paljon kotona. Hän meni naimisiin nuoren naisen kanssa, jota Edib ei kutsunut äidiksi vaan Ablaksi.⁵³ Tytöllä oli oma hoitaja ja hän kävi naapuruston kreikkalaisnaisten pitämässä päiväkodissa, mutta hän muutti pian takaisin isoäidin huomaan synnyinkotiinsa. Äidin kuoleman jälkeen Edib kuvailee useaan otteeseen olleensa yksinäinen, mutta muutto vanhempien kodista isovanhempien taloon helpotti.⁵⁴ Tässä vaiheessa etäinen hän-kertoja vaihtuu myös minä-kertojaan ja kuten toisen luvun nimessä⁵⁵ todetaan, tästä eteenpäin hän kokee tarinan jo omakseen. Siirtymällä hän-kertojasta minä-kertojan käyttöön Edib sulauttaa yhteen aiemmassa luvussa toisistaan eriytetyt kertovan minän ja kerrotun minän.

Isovanhemmat eli äidin äiti ja isä olivat Halidelle tärkeitä, sillä hän asui heidän kanssaan monta vuotta lapsuudestaan. Isoisä oli kahvintekijöiden päällikkö osmaniprinssi Reshadin⁵⁶ (1844–1918) palatsissa, mutta hän oli alkujaan kotoisin Aasiasta Anatolian maaseudulta Kemahista ja lukutaidoton. Isoäiti taas oli arvokkaan aristokraattisen ja uskonnollisesti korkea-arvoisen suvun tytär ja kotoisin Istanbulin Euroopan puoleisesta kaupunginosasta Eyüpistä. Isoäiti piti lukemisesta ja myös kirjoitti tarinoita omaksi ilokseen. Isoisä oli alemmasta sosiaaliluokasta kuin vaimonsa, mutta oli asemansa vuoksi päässyt hyviin naimisiin. Rikkaiden isovanhempien taloudellinen asema oli kuitenkin heikentynyt heidän vanhetessaan ja Haliden mukaan syynä oli aiempaan elämäntyyliin tottuneen isoäidin tuhlaavaisuus ja hyväntekeväisyys. He asuivat suuressa konakissa eli osmanityyppisessä kartanossa, mikä oli merkki heidän varakkuudestaan ja yläluokkaisesta asemastaan.⁵⁷

⁵² ”The light is once more turned down, and now there is no mother.” Edib (1926) 6.

⁵³ *Abla* tarkoittaa turkiksi isosisko, mutta sitä käytetään myös kunnioittavasti vanhemmasta naisesta.

⁵⁴ Edib (1926) 22–29.

⁵⁵ ”When the story becomes mine”. Ks. liite 1: sisällysluettelo, *Memoirs of Halide Edib* (1926).

⁵⁶ Myöhemmin sulttaani Mehmed V (1909–1918).

⁵⁷ Edib (1926) passim.

Engingünün mukaan isovanhemmat olivat kuvaus vanhan Turkin hyvistä puolista.⁵⁸ Tulkitsen häntä mukaillen Edibin muistelmien lapsuuskuvauksen sekä hänen isovanhempansa – erityisesti isoäidin – konkreettisena siteenä ”vanhan ajan Turkkiin”⁵⁹ eli Osmanivaltakuntaan ennen nuorturkkilaisvallankumousta, useita sotia sekä tasavallan perustamista. Omaelämäkerrallisten muistelmien kirjoittaminen oli Edibin tapaan myös muille Osmanivaltakunnassa loppuaikoina syntyneille ja 1900-luvun alun myllerryksissä eläneille keino kurottaa menneeseen ja ristiriitaiseen aikaan. Turkin tasavallan historiankirjoitus pyrki korostamaan 1920-luvulla mustavalkoisesti osmaniaikakauden rappiota ja sortoa sekä tasavallan uudenaikaisuutta. Muistelmissa kirjoittajat pyrkivät kuitenkin usein ennemminkin rakentamaan siltoja osmaniajan ja tasavallan välillä.⁶⁰ Tulkitsen Edibin kirjoittavan omaa identiteettiään etsimällä tasapainoa idän ja lännen välillä, mikä ilmenee isän ja isoäidin erilaisten maailmankuvien vertailussa muistelmien lapsuusosiossa. Kuten Engingün toteaa, koska isän koti oli mallia *alafranga* ja isovanhempien *alaturca*, oli Edibin ”koti oli kuin eräänlainen pieni esimerkki valtakunnasta”.⁶¹

Edibin mukaan isoäiti oli taikauskoinen nainen ja uskoi keijuihin, jotka aiheuttavat ihmisille pahoja asioita kuten sairauksia ja muuta epäonnea. Isoäidin maailmankuva oli paikallinen synkretistinen sekoitus islamia ja taikauskoa, mikä oli tyystin erilainen kuin Edibin isän länsimaalainen järki- ja tiedeperäinen ajatusmaailma. Edib asettaa muistelmissa isoäidin ja isän usein vastakkain: esimerkiksi Haliden sisaruksen sairastuessa isoäiti halusi kutsua selvännäkiä Arzié hanoumin kun taas isä länsimaista lääketiedettä edustavan lääkärin.⁶² Tulkitsen Edibin käyvän läpi tämän vastakkainasettelun kautta omia sisäisiä ristiriitojansa läntisen ja itäisen kasvatuksen välillä ja löytävän arvostuksen molempia maailmankatsomuksia kohtaan. Hän ei korota kumpaakaan tuomitsevasti yli toisen, vaan löytää itsessään piirteitä molempien ajatusmaailmasta.

Edib käsittelee isän läntisiä ja isoäidin itämaisia näkemyksiä myös kasvatukseen liittyen. Isoäiti ja talon palvelijat vastasivat tytön hoitamisesta lapsena, mutta isä teki silti päätökset, vaikka asuikin toisessa talossa. Edibin mukaan länsimielisellä Edib beyllä oli selkeä visio siitä, että tytär kasvatettaisiin englantilaisittain, koska isän mielestä heidän kasvatustyylinsä oli syy maan menestyksen takana. Edibin mukaan isän näkemys englantilaisesta kasvatuksesta oli kuitenkin painottunut erityisesti ulkoisiin seikkoihin.⁶³

⁵⁸ Engingün (1986) 6.

⁵⁹ Muistelmien ensimmäinen osa on nimeltään *Between the Old and New Turkey* ja se käsittää vuodet 1885–1908. Ks. liite 1: sisällysluettelo, *Memoirs of Halide Edib* (1926).

⁶⁰ Wirtz (2017) 1–4. Adak (2007) 29.

⁶¹ ”âdeta imparatorluğun küçük bir örneği olan evi.” Engingün (1986) 5.

⁶² Edib (1926) passim. Lewis (2004) 38

⁶³ Edib (1926) 23–24.

”Isä valitsi henkilökohtaisesti hänen pukunsa, alusvaatteensa, kenkensä ja sukkahousunsa – jopa nenäliinat. Kuitenkaan, koska Turkki ei ollut vielä edennyt uudistusten ja modernismin tielle orjallisesti imitoiden englantilaista ulkoista tyyliä, ei isä laittanut häntä käyttämään hattua. Itse asiassa hän ei olisi kuunaan edes ilmaissut halua moiseen, sillä hatut olivat kristittyjen ulkoinen ja näkyvä merkki. (Alaviite: Yksikään hyvä muhamettilainen ei voisi käyttää niitä viheliäisiä kapistuksia.) -- Hän [Halide] pukeutui talvisin lyhyisiin, tummansinisiin mekkoihin, jotka kaikki olivat Englannissa tehtyjä, sekä valkoiseen pellavaan kesäisin. Hänen kätensä ja jalkansa olivat englantilaislasten tapaan paljaat, mikä järkytti hänen isoäitiänsä ja hän ahdistui, ettei tyttö vain vilustuisi.”⁶⁴

Edibin isän innostus englantilaiseen kasvatustyyliin osoittaa hänen olleen varsin tyypillinen uudistusmielinen virkamies, jolle tyttären kasvatus ja koulutus läntiseen tyyliin oli merkittävää.⁶⁵ Panostuksesta kertoo hänen kiinnostuksensa tyttären pukeutumiseen aivan pienimpiä yksityiskohtia unohtamatta sekä se, että tytön puvut oli tehty Englannissa, mikä oli luultavasti hyvin kallista. Hattujen käytössä Edib beyn länsimielisyyden raja kuitenkin ylittyi, eikä tytär käyttänyt tyyliin kuuluvia hattuja. Tällä Edib osoittaa, että vielä 1800-luvun lopussa monietnisen yhteiskunnan sosiaaliset jakolinjat ylittivät länsimaiden ihannoinnin. Vaikka pukeutuminen länsimaalaisittain oli moderniuden merkki, tekivät eri etnisten ryhmien väliset jännitteet ja erityispiirteet hattujen käytöstä muslimeille epäsopivaa. Tekstistä voi lukea rivien välistä myös Edibin oman näkemyksen 1920-luvun tilanteeseen Turkissa: tulkitsem ‘orjallisen imitoinnin’ viittaavan ivalliseen sävyyn tasavallan reformipolitiikkaan. Itämaisten päähineiden kuten fetsien ja huntujen käyttö kiellettiin lailla vuonna 1925 eli samana vuonna teoksen kirjoittamisen aikaan ja vuosi ennen julkaisua.⁶⁶ Katkelma on myös jälleen yksi esimerkki isoäidin ja isän välisestä jännitteestä, koska isän mielimään englantilaiseen tyyliin kuulunut tapa jättää lasten kädet ja jalat paljaaksi oli isoäidin mielestä kauhistuttavaa. Isän tahto kuitenkin ylitti isoäidin pelon vilustumisesta.

2.2. Tiedonjanoinen oppija

Tässä luvussa perehdyn siihen, miten Edib kuvailee muistelmissa omaa koulutustaan ja tällä tavoin luo samalla myös pohjaa identiteeteilleen oppineena naisena, kirjoittajana sekä koulutuksen edistäjänä. Halide Edib sai yläluokkaisen perheen tyttärenä hyvin kattavan koulutuksen, mutta koulutus oli laajemminkin murroksessa vuosisadan vaihteen Osmanivaltakunnassa. Koulutuksen järjestäminen oli

⁶⁴ “He occupied himself personally with her dresses, underclothing, shoes, and stockings— even hankerchiefs. Turkey having, however, not yet entered the road of reform and modernism by a slavish imitation of English outward apparel, he did not make her wear a hat. As a matter of fact it would never have done for him even to express a desire to do such a thing, for hats were the outward and visible signs of Christians (No good Mohammadian could wear the accursed things.) --- She wore short, dark blue frocks in winter, all English-made, and white linen in the summer. Her arms and legs were bare after the manner of English children, which shocked her granny and made her anxious lest she should catch cold.” Edib (1926) 23.

⁶⁵ Lewis (2004) 90–93.

⁶⁶ Edib mainitsee muistelmissa kirjoittavansa teosta vuonna 1925. Edib (1926) 263.

aiemmin jakautunut uskonnollisten yhteisöjen mukaan ja muslimilapset olivat käyneet koulua moskeijoiden ohessa ylläpidettävissä kouluissa.⁶⁷ Formaalin eli valtiollisesti organisoidun ja systemaattisen koulujärjestelmän perustaminen oli kuitenkin yksi keskeisimpiä uudistuskohteita Osmanivaltakunnan *Tanzimat*-reformikaudella⁶⁸ 1800-luvulla, koska sekulaari koulutus nähtiin syynä lännen edistykselle. Saadakseen lännen etumatkaa kiinni alkoi keskusvalta uudelleenorganisoida koulutusta perustamalla 1839 alkaen erilaisia koulutuksesta vastaavia neuvostoja ja komissioita sekä lopulta koulutusministeriön vuonna 1866, joka asetti 1869 koulutuslailla valtiolliset koulut eri oppiasteille ja niiden vähimmäismäärän valtakunnassa.⁶⁹ Keskusvallan säätelemä massakoulutus oli keskiössä myös monen muun eurooppalaisen valtion modernisaatiotoimissa asevelvollisuuden⁷⁰ lisäksi, joten *Tanzimat* ei ollut osmanien erityinen ja erillinen uudistusliike vaan osa laajempaa eurooppalaista modernisaatiokehitystä.⁷¹

Osmanimuslimiperheissä tyttöjen kouluttaminen ei ollut myöskään tavatonta, vaikka käytännössä tyttöjen koulutusta kehitettiin ja kouluja perustettiin kuitenkin jonkin verran poikien koulutusta jäljessä.⁷² Urbaaneissa keskuksissa uudenlainen koulutus nähtiin yleensä hyödyllisenä molemmille sukupuolille, sillä pojilla oli mahdollisuus päästä aikuisena hyväpalkkaisiksi virkamiehiksi tai sotilaiksi modernisoituvan valtakunnan tarpeisiin ja tytöistä puolestaan tulisi oivia kumppaneita koulutetuille miehille sekä hyviä äitejä perheen lapsille.⁷³ Koulutuslaissa (1869) peruskoulutus määrättiin pakolliseksi kaikille lapsille 12 ikävuoteen asti, mikä tarkoitti erillisten valtiollisten koulujen perustamista sukupuolen sekä uskonnon mukaan. Valtiollisten koulujen lisäksi Osmanivaltakunnassa

⁶⁷ Fortna (2016) VIII–IX.

⁶⁸ *Tanzimat* (1839–1876) oli hallintoreformien aikakausi, jolloin valtakunnan hallintoa keskitettiin ja sekularisoitiin eurooppalaisen mallin mukaisesti. Korkea portti eli osmanien keskushallinnon merkitys kasvoi ja perinteistä etnisiin yhteisöihin perustunutta lainsäädäntöä alettiin uudistaa ja yhtenäistää eri etnisten ryhmien kesken. Hanoğlu (2008) 72–76.

⁶⁹ Valtiollisia kouluja oli perustettu jo 1800-luvulta alkaen erityisesti Istanbulissa ja muissa isoissa keskuksissa, mutta uuden lain myötä ja virallisen koulujärjestelmän mukaisesti jokaisessa kylässä tuli olla *ibtidayie* (neljävuotinen alakoulu, aloitusikä vaihteli), jokaisessa kaupungissa *rüşdiye* (neljävuotinen ala/yläkoulu, n. 10–15 vuotiaille) ja jokaisessa provinssin pääkaupungissa *idadiye* (kolmevuotinen yläkoulu) ja *sultani* (korkeakouluun valmistava lukio). *Rüşdiyesta* alkaen koulut lisäksi jakautuivat siviili- (*mülkiye*) ja armeijakouluiksi (*askeriye*). Provence (2017) 19. Shaw (1977) 106–109.

⁷⁰ Osmanivaltakunnassa asevelvollisuus oli koskenut perinteisesti valtakunnan muslimiväestöä, mutta laajeni yleiseksi asevelvollisuudeksi vuoden 1834 julistuksen myötä, jolloin myös muut uskontokuntien edustajat luettiin tasa-arvoisiksi muslimien kanssa. Käytännössä tilanne ei kuitenkaan muuttunut ja vuonna 1843 uusi laki muutti asevelvollisuuden arvontaan perustuvaksi ja sulki jälleen pois muut kuin islaminuskoiset, mikä ei ollut muslimiväestön mieleen. Yksi koulutusuudistuksen motiiveista oli lisätä asevelvollisuuden suosiota kasvattamalla patrioottisia kansalaisia. Provence (2017) 15–16.

⁷¹ Fortna (2001). Provence (2017) 12–13.

⁷² Akşit (2013) 136.

⁷³ Akşit (2013) 133–149. Mahir Metinsoy (2013) 95. Provence (2017) 10–26.

oli kuitenkin myös edelleen moskeijojen, vähemmistöjen sekä lisäksi ulkomaalaisten tahojen – erityisesti lähetysjärjestöjen – ylläpitämiä kouluja niin tytöille kuin pojille.⁷⁴

Koulujen perustamisesta huolimatta osmanimuslimien eliittiperheiden tyttöjen koulutus tapahtui usein kotona kotiopettajien johdolla, mikä oli perusta myös Halide Edibin koulutukselle. Edib ei käynyt lapsuudessa tai nuoruudessaan lainkaan valtiollisia kouluja, mutta luokalleen poikkeuksellisesti hän ei ollut ainoastaan kotiopetuksessa vaan kävi lisäksi vanhempana amerikkalaisen lähetysjärjestön koulua.⁷⁵ Hän ei kuitenkaan ollut vielä koulussa kun hän sai ensimmäisen kosketuksensa kirjoitettuun maailmaan:

”Teize-täti, kuten palatsinaista kutsuimme, oli myös parhaimmillaan. Hän tarjosi meille kaunista *loukoma* [makeisia] ja antoi meille silkkisiä nenäliinoja. Mutta mikä saa minut muistamaan tuon päivän erityisesti on se, että hän toi esiteltäväksi kuvakirjoja vieraillessamme hänen huoneistossaan. Se oli minulle erikoinen tuntemus, nuo merkit ja kuvat joiden kautta uusi maailma yhtäkkiä puhui. Kirja oli kokoelma Afrikan retkistä, kenties käännetty, en tiedä. Mutta hän todella istui lattialle ja luki meille kertomukset sekä selitti kuvat. - - Hallitsematon halu oppia lukemaan alkoi tuona päivänä Afrikan retkien myötä.”⁷⁶

Katkelmassa Edib kuvailee ensimuistoaan liittyen kirjoihin ja lukemiseen. Hän on tekstissä noin viisivuotias ja isovanhempien talossa asunut entinen palatsinainen Teize⁷⁷ – hän oli ollut opettaja sulttaanin palatsissa – lukee Edibille ja muille talon lapsille kuvitettua kirjaa Afrikasta. Tarinat ja kuvitukset eksoottisesta ja seikkailullisesta Afrikasta olivat varmasti jo itsessään lapsen mielikuvitusta kutkuttavia, mutta nuorelle tytölle mullistavaa oli se, että erikoisten merkkien eli osmaniturkin kirjoittamiseen käytettävien arabialais-persialaisten kirjainten kautta pystyi pääsemään aivan uudenlaisiin maailmoihin. Edib toteaa, että muistikuva yhteisestä lukuhetkestä on jäänyt hänen mieleensä niin hyvin, koska tuosta hetkestä lähtien hän halusi päästä osaksi kirjainten kautta avautuvaa maailmaa eli toisin sanottuna oppia lukemaan. Kirja Afrikan matkoista oli siis alkusysäys ja symboli Edibin opinjanoisuudelle ja sitä kautta hänen sivistyneisyydelleen.

Edib jatkaa saman sisäisen motivaation korostamista kertomalla, kuinka hän sai aloittaa koulunkäynnin aiemmin kuin hänen isänsä oli ajatellut.⁷⁸ Edib ei mainitse syytä isän näkemykselle,

⁷⁴ Provence (2017) 19. Shaw (1977) 106–113.

⁷⁵ Shaw (1977) 106–113. Lewis (2004) 80–81. Edib (1926) passim.

⁷⁶ ”Auntie Teize, as we called the palace lady, was at her best also. She offered us beautiful *loukoum* and gave us silk handkerchiefs. But what makes me remember the day especially was her bringing out picture-books to show us during our visit to her apartments. It was a strange sensation to me, those signs and pictures out of which a new world suddenly spoke. The book was a collection of African travels, perhaps translated; I do not know. But she actually sat on the floor and read to us the descriptions and explained the pictures. - - An uncontrollable desire to learn to read began with the African travels that day.” Edib (1926) 79.

⁷⁷ *Teyze* tarkoittaa turkiksi tätiä, mutta sitä käytetään myös kunnioittavasti vanhemmasta naisesta.

⁷⁸ Edib (1926) 85–87.

mutta oletettavasti se liittyy isän ajatuksiin länsimaisesta kasvatuksesta, koska Edib asettaa jälleen isän ja isoäidin vastakkain:

”‘Isäsi ei halua sinun oppivan [lukemaan] ennen kuin olet seitsemän’, hän [isoäiti] sanoi. ‘Se on typerää häneltä. Minä aloitin, kun olin kolme ja minun aikoinani seitsemän ikäiset lapset osasivat Koraanin ulkoa.’”⁷⁹

Katkelmassa isoäiti kertoo omasta kokemuksestaan ja vertailee isän ajatuksia oman lapsuutensa normeihin. Edibin oma koulunaloitus ajoittuu lähes isän ja isoäidin ihanteiden keskikohtaan, sillä Edibin sai lopulta suostuteltua isänsä ja aloitti koulunkäynnin jo alle kuusivuotiaana.⁸⁰ Historioitsija Philipp Wirtzin mukaan yleinen osmanimuslimilasten koulunaloitusikä oli kuitenkin noin 4–5-vuotiaana, joten Edib aloitti opintonsa suunnilleen samaan aikaan kuin suurin osa muistakin koulua käyvistä lapsista.⁸¹ Erona oli kuitenkin opintojen yksityisyys, sillä Edib ei mennyt kouluun vaan sen sijaan opettaja alkoi käydä opettamassa kotona. Tämä johtui perheen yläluokkaisuudesta, koska moni alempien yhteiskuntaluokkien ja köyhempien perheiden muslimilapsi kävi koulua joko valtiollisessa koulussa tai islamilaisen opettajan eli *hocan* johdolla *mekteb*-koulussa.⁸² Edibin ensimmäinen opettaja oli myös naapuruston *mekteb*-koulun *hoca*, mutta hän tuli oman koulunsa oppituntien jälkeen opettamaan Edibiä isoäidin taloon.⁸³

Edib aloitti koulunkäynnin isoäidin kuvaamaan tapaan opiskelemalla arabiankielistä Koraania ulkoa. Lukemaan oppiminen oli siis ennemmin arabialaisen kirjaimiston oppimista ja luetun resitoimista kuin varsinaisesti kielen opiskelua sen merkityksen ymmärtämiseksi. Edib korostaa kuitenkin innokkuuttaan mainitsemalla koulunkäynnin ohessa tutustuneensa itseksensä aiemmin mainittuun Teizen Afrikka-kirjaan. Kirjan kieli oli kuitenkin vielä liian vaikeaa vasta opintojensa alkumetreillä olevalle tytölle.⁸⁴ Syynä oli se, että osmaniturkinkielistä kirjallisuutta ei voinut lukea ilman perinpohjaista opetusta, vaikka sen kirjoittamisessa käytetty arabialainen kirjaimisto olisikin jo ollut tuttu. Puhuttu osmaniturkki oli hyvin erilainen kieli kuin korkealentoinen kirjakieli, jonka sanastossa ja jopa kieliopissa oli huomattavasti lainoja persiasta ja arabiaasta. Kirjakieli piti opetella erikseen ja samalla hallita jossain määrin myös kahta aivan erilaista kieltä eli persiaa ja arabiaa.⁸⁵

⁷⁹ ”‘Thy father does not want thee to learn before thou art seven,’ she said. ‘It is stupid of him. I started at three, and in my days children of seven knew the Koran by heart.’” Edib (1926) 85.

⁸⁰ Edib (1926) 85–87.

⁸¹ Wirtz (2017) 85–114.

⁸² Maaseudulla lasten formaalia koulunkäyntiä ei välttämättä koettu yhtä tärkeäksi kuin heidän työpanostaan, joten heidän koulutuksensa saattoi jäädä vain *mektebin*- eli Koraanin oppimiseen perustuvan koulun varaan. Provence (2017) 19–20.

⁸³ Edib (1926) 87–88.

⁸⁴ Edib (1926) 88–91.

⁸⁵ Lewis (1999) 6–27.

Noin seitsemän tai kahdeksan ikäisenä Edib sai oman kotiopettajan, Anatoliasta vaimonsa kanssa Istanbuliin muuttaneen Ahmed *ağan*. Edib kertoo Ahmedin olleen hyvin merkittävä ja erinomainen opettaja, sillä hänen opetustapansa oli koulumaisten luentojen sijasta enemmän keskustelua kävelyillä lähistössä tai kansantarinoiden lukemista kotioloissa. Kansantarinat vaihtelivat eeppeistä sotakertomuksista traagisiin rakkaustarinoin. Lukemisen lisäksi Edib kävi opettajansa kanssa teatterissa katsomassa perinteisiä turkkilaisia näytelmiä kuten *Karagöz*-varjoteatteria.⁸⁶ Perinteisissä näytelmissä seikkailee kaksi päähahmoa, joista *Hacı Eivad*⁸⁷ edustaa korkeasti koulutettua osmanioppinutta ja *Karageuz*⁸⁸ tyhmää turkkilaista, joka joutuu hankaluuksiin tyhmyytensä vuoksi mutta kuitenkin näytelmän lopussa pääsee altavastajan asemastaan. Kansanteatteri oli mahdollistanut vanhan osmaniyläluokan asettamisen naurunalaiseksi.⁸⁹ Edib kuvailee lapsena liikuttuneensa erityisesti Karagözin kokemasta huonosta kohtelusta, minkä voi tulkita 1920-luvun kontekstissa nationalistiseksi kansaan samastumiseksi.

Halide Edib tuo ylipäänsä Ahmedin avulla esille omaa oppineisuuttaan kansankulttuurin osalta. Ahmed *agan* opettamisen myötä yläluokkainen Edib kiinnostui kansanperinteestä ja turkkilaisesta kansankirjallisuudesta, mistä Edibin mukaan ”kukaan muu sukupolveni kirjoittajista ei ole nauttinut”. Hän siis korostaa omaa erityistä asemaansa kansankulttuurin tuntijana sekä välittäjänä, koska muut kirjailijat eivät tunteneet tai arvostaneet sitä. Wirtz tulkitsee tämän 1920-luvun populaarikulttuurin ja kirjallisuuden kritiikkinä.⁹⁰ Tässä kohtaa Edib ilmaisee ensimmäistä kertaa selkeästi oman suhtautumisensa turkkilaiseen nationalismiin ja turkkilaisuuteen, jota hän selvästi arvostaa. Kansankulttuuri oli vahva osa unionistisosioologi Ziya Gökalpin (1876–1924) ajatusta kulttuurista ja sivistyksestä: hänen mukaansa kansan kautta välittyvä kulttuuri oli kansallisesti erityinen ja luonnollinen ”kaikkien sosiaalisen elämän aspektien -- harmoninen kokonaisuus”.⁹¹ Gökalpin mukaan

”turkismin [turkkilaisen nationalismin] tehtävä on etsiä turkkilainen kulttuuri, joka on säilynyt ainoastaan kansan keskuudessa ja liittää siihen läntinen sivilisaatio kokonaisuudessaan ja toteuttamiskelpoisella tavalla.”⁹²

Hän ajoi siis turkkilaisen kulttuurin ja läntisen sivistyksen synteesiä. Kertoessaan lapsuutensa ensikosketuksesta turkkilaiseen kansanperinteeseen ja aitoon kulttuuriin Edib toteuttaa siis tätä

⁸⁶ Edib (1926) 115–141.

⁸⁷ Suom. Pyhiinvaeltaja Eivad. Kieliasu Halide Edibin muistelmista, turkiksi *Hacıvat* tai *Hacı İvat*.

⁸⁸ Suom. Tummasilmä. Kieliasu Halide Edibin muistelmista, turkiksi *Karagöz*, josta näytelmät saavat nimensä.

⁸⁹ Lewis (1991) 8.

⁹⁰ Wirtz (2017) 75.

⁹¹ ”all aspects of social life - - harmonious whole” Gökalp (1968) 22.

⁹² ”The mission of Turkism is to seek out the Turkish culture that has remained only among the people and graft onto it Western civilization in its entirety and in a viable way.” Gökalp (1968) 33.

Gökalpin turkismiin ylevää tehtävää.⁹³ Lapsuuden tarinat ja tutustuminen omaksi miellettyyn kulttuuriin ja kansaan loivat pohjaa Edibin turkkilaisnationalistiselle identiteetille.

Isän tahdon mukaisesti ja ilmeisesti hänen uransa kustannuksella⁹⁴ Edib sai myös länsimaista koulutusta, kun hän 9- tai 10-vuotiaana Ahmedin kansankulttuuriopetusta täydentämään aloitti opinnot amerikkalaisessa tyttökoulussa (*American College for Girls*), joka oli yhdysvaltalaisen lähetystyöntekijöiden perustama sisäoppilaitos Aasian puoleisessa Scutarissa eli nykyisessä Üsküdarin kaupunginosassa. Edibin mukaan hän oli luultavasti koulun nuorin oppilas ja sen vuoksi kävi koulua vielä kotona asuen. Koulun johtaja Mary Mills Patrick muistelee Istanbul-ajastaan kertovissa muistelmissaan Edibin olleen ”hurmaavasti pukeutunut punaiseen silkkiin; ujo ja vaatimaton pikkutyttö kirkkain ja loistavin silmin”⁹⁵. Koulun opetus oli englanniksi, mutta Edib toteaa oppineensa kielen nopeasti. Merkittävin motiivi oppia uusi kieli oli se, että hän kykeni vihdoinkin lukemaan isänsä englantilaisen ystävän kirjoittamia lastentarinoita. Edib korostaa jälleen innokkuuttaan kielen oppimiseen ja englanninkielisten kirjojen lukemiseen samaan tapaan kuin hän aiemmin kuvasi haluaan oppia lukemaan. Englannin oppimisen kautta hänen ymmärryksensä kasvoi ja uusien tarinoiden maailma aukeni. Kirjoittamishetken näkökulmasta englannin oppiminen mahdollisti Edibille myös muistelmien kirjoittamishetken elämäntilanteen, koska hän eli maanpaossa Iso-Britanniassa. Ylipäänsä koko muistelmateoksen olemassaolo perustuu hänen kielitaitoonsa, joka kehittyi englanninkielisen koulutuksen kautta.

Tyttökoulu oli lähetysjärjestön ylläpitämä ja ensisijaisesti suunnattu Osmanivaltakunnan kristityille vähemmistöille. Kristillisyyttä oli siis vahvasti läsnä koulun opetuksessa, mikä ei miellyttänyt Edibin lähipiiriä isoäidin talossa. Edibin käsittelee tätä humoristiseen sävyyn kuvailemalla, kuinka kotiväki hankaloitti ja arvosteli hänen opintojaan: Ahmed aga esimerkiksi yritti poistaa koulukirjojen piirroshahmoilta niiden liian aidon näköiset silmät vedoten islamin kuvakieltoon ja isosisko Mahmoure abla kutsui siskoaan kiusaavaan sävyyn kristityksi. Eniten pahennusta aiheutti kuitenkin Raamattu, josta muslimiksi kasvatetun Edibin piti kristittyjen oppilaiden tavoin oppia ulkoa psalmeja ja opiskella Vanhan testamentin tarinoita. Koulunkäyntiin tuli tältä osalta odottamattomia vaikeuksia, koska

⁹³ Tulkitseen Gökalpin vaikuttaneen Edibin näkemyksiin. Gökalp mainitsee teoksessaan Turkismin perusteet Edibin ja kehuu hänen osuuttaan turkkilaisnationalismin edistämisessä vuonna 1913 ilmestyneellä romaanillaan Uusi Turan (tr. *Yeni Turan*). Edib puolestaan mainitsee ”Zia Keuk-alpin” useaan otteeseen muistelmissaan ja kertoo saaneensa häneltä paljon tukea ja innoitusta, mutta kertoo myös sen, että heidän poliittiset ja pedagogiset näkökulmansa olivatkin erilaisia. Hän kuitenkin tunnustaa Ziya Gökalpin merkityksen turkismille ja etenkin turkkilaisen kulttuurille. Gökalp (1968) 10. Edib (1926) 315–320.

⁹⁴ Koulun johtajan Mary Mills Patrickin mukaan Edib bey menetti tyttärensä koulunkäynnin vuoksi mahdollisuuden ylennykseen. Edib itse toteaa sulttaani Abdülhamidin tienneen isän liberaaleista mielipiteistä, minkä vuoksi hän oli sulttaanin epäsuosiossa. Edib (1926) 223. Patrick (1930) 192–193.

⁹⁵ ”charmingly dressed in red silk; a shy and modest little girl with bright and shining eyes” Patrick (1930) 192.

jokainen taloon tuotu Raamattu katosi tyystin viimeistään seuraavaan aamuun mennessä.⁹⁶ Edib asettuu itse kertojana uskonnollisen epäluulon yläpuolelle ja toteaa analyttiseen sävyyn, että hän ei itse pitänyt Raamatun tarinoita kansantarinoiden sankari- ja taistelukertomuksia ihmeellisempänä.⁹⁷ Muistelmissa hän ylipäättensä suhtautuu kristinuskoon ja islamiin varsin ekumeenisesti korostamalla esimerkiksi shiialaisten keskeisen sankarin Alin ja Jeesuksen samankaltaisuutta.⁹⁸ Muistelmateos julkaistiin kristillisessä maassa, joten Edibillä oli hyvä syy osoittaa omaa myönteistä suhtautumistaan kristillisyyteen.

Ensimmäisen tyttökoulukautensa aikaan Edib alkoi isoäidin toiveesta käyttää *charshaf*-huntua liikkeudessaan Ahmedin kanssa kodin ulkopuolella, mikä merkitsi siirtymää lapsuudesta kohti aikuisuutta. Edib toteaa kuitenkin riisuneensa hunnun usein, kun he olivat riittävän kaukana kotoa. Tämä on ainoa kerta, kun Edib ilmaisee antipatiaansa hunnun käyttämistä kohtaan, myöhemmin muistelmissa se on itsestäänselvä osa musliminaisen vaatetusta ja myös merkki hänen sosiaaliluokastaan. Kristillisessä koulussa hänen ei kuitenkaan tarvinnut käyttää huntua.⁹⁹

Kristillisyyden sävyttämä tyttökoulussa opiskelu ei kuitenkaan kestänyt perheväen onneksi pitkään, koska vain vuosi opintojen aloittamisesta sulttaani Abdülhamid II antoi käskyn, etteivät turkkilaiset lapset saisi enää käydä ulkomaisia kouluja.¹⁰⁰ Wirtzin mukaan päätöksen taustalla oli toisaalta hallinnon lisääntynyt kiinnostus koulutuksen järjestämiseen ja hallinnoimiseen, mutta toisaalta myös pyrkimys estää ulkomaisten koulujen ja etenkin kristillisen lähetystyön vaikutuspyrkimyksiä osmanimuslimeihin.¹⁰¹ Vaikka Edib ei enää voinut jatkaa kouluopintojaan, ei hänen koulutuksensa kuitenkaan jäänyt tauolle, vaan siirtyi jälleen kodin piiriin. Näiden muutamien vuosien¹⁰² aikana Edibillä oli useita eurooppalaisia kotiopettajia, joiden johdolla hän esimerkiksi opiskeli englantia ja harjoitteli pianonsoittoa. Länsimaisen koulutuksen lisäksi hän myös alkoi opiskella arabiaa ja toisin kuin lapsena, jolloin koraaniarabian oppiminen oli ulkoa oppimista, alkoi Edib nyt opiskella arabiaa merkityksen tasolla opettajanaan uudenlaisen opetustekniikan kehittänyt imaami. Hänen lisäksi Edib sai opettajakseen myös osmanifilosofi-runoilija Riza Tevfin¹⁰³ (1869–1949), joka opetti Edibille ranskaa, persiaa ja turkkilaista kirjallisuutta. Riza Tevfik kirjoitti itse runoutta kansankielisellä turkinkielellä, mikä innoitti myös Edibiä ja vahvisti entisestään hänen kiinnostustaan

⁹⁶ Edib (1926) 148–151.

⁹⁷ Edib (1926) 149–150.

⁹⁸ Edib (1926) 119.

⁹⁹ Edib (1926) 154, 195.

¹⁰⁰ Edib (1926) 148–153.

¹⁰¹ Wirtz (2017) 105.

¹⁰² Edib lopetti opinnot tyttökoulussa joko 1894 tai 1895 ja palasi takaisin 1899 eli koulukausiin välissä oli n. 4 tai 5 vuotta. Edib (1926) passim.

¹⁰³ Myöhemmin Riza Tefvik Bölükbaşı.

kansankirjallisuuteen.¹⁰⁴ Wirtz tarttuu Edibin kuvaukseen Riza Tevfikin opetuksesta erityisesti persian kielen merkityksiin: kun Edib kertoo persian opiskelustaan, viestii hän oman kulttuuripiirinsä lukijoille olevansa erittäin korkealla tasolla sivistynyt. Persia oli osmaniturkin hienoimman kirjallisuuden hallinnan kannalta olennainen kieli, koska korkeakulttuurisimman osmanikirjallisuuden kieli oli joko persiaa tai persiavoittoista osmaniturkkia. Edib kuitenkin tähdentää heti perään itse kuitenkin kokevansa kansankielisen kirjallisuuden ja laulujen olevan lähempänä hänen sydäntään. Tämä osoittaa, että hänen kantansa turkin kielen uudistukseen oli modernin nationalistinen.¹⁰⁵ Kielen uudistaminen ja yksinkertaistaminen oli oleellisesti linkittynyt 1800- ja 1900-luvun vaihteen nuorturkkilaisten moderneihin uudistusvaatimuksiin.¹⁰⁶

Kotiopetuksella oli kielitaidon ja kansankulttuurin oppimisen lisäksi suuri vaikutus myös Edibin luovuuteen ja kirjoittamiseen. Edib puhuu ensimmäisen kerran omasta kirjoittamisestaan, kun hän kertoo perheen englantilaisesta kotiopettajatarest, joka auttoi Edibiä ylläpitämään englannin osaamistaan kouluopintojen välillä. Opettajatar luetutti hänellä kirjallisuutta kuten Shakespearea ja George Eliotia, mikä Edibin mukaan ”herätti ensimmäisen kunnianhimoni ryhtyä kirjailijaksi jonain päivänä”¹⁰⁷. Kertoessaan vanhojen ja uusien länsimaisten kirjallisuuden klassikoiden lukemisesta Edib osoittaa länsimaiselle lukijalle sivistystään samaan tapaan kuin osmanilukijalle persian taidollaan. Sama opettajatar kannusti Edibiä kääntämään myös englannista osmaniturkiksi kirjan *The Mother*¹⁰⁸ ja käännös lopulta myös julkaistiin vuonna 1897. Edib kuitenkin toteaa, ettei tuntenut käännöstä omakseen, koska hän kirjoitti sen itse yksinkertaisella kielellä, mutta isän ystävä Mahmoud Essad effendi korjasi hänen kieltään niin paljon, että Edib toteaa lopputuloksen olleen, että mies kirjoitti sen lähestulkoon uudelleen muuttaen kieliasun ”korkeaksi ja hankalaksi turkiksi”¹⁰⁹. Tällä huomiolla Edib jälleen osoittaa, mitä mieltä hän oli vanhasta osmaniturkista. Toinen syy kääntämänsä teoksen vähättelyyn oli se, että Edib sai sulttaanilta kunniamerkin teoksen vuoksi. Nationalistina hän kuitenkin halveksui tyranniksi katsomaansa sulttaania, joten kunniamerkki ei ollut hänelle minkään arvoinen vaan ennemmin ”moraalinen rappio”¹¹⁰. Häpeää ei helpottanut se, että palatessaan tyttökouluun vuonna 1899 oli kunniamerkistä mainittu koulun kalenterissa.¹¹¹

¹⁰⁴ Edib (1926) 177–186.

¹⁰⁵ Wirtz (2017) 101–102. Edib (1926) 183.

¹⁰⁶ Lewis (2004) 85.

¹⁰⁷ ”awakened my first ambition to become a writer sometime” Edib (1926) 180.

¹⁰⁸ Mary Mills Patrickin mukaan kirja oli ”hyvin vanha kirja kirjastostamme, nimeltään ’The Mother in the Home’” (”a very old book from our library, called ’The Mother in the home’”). Teos oli alun perin 1830-luvulla julkaistu John S. C. Abbottin kirja *The Mother at Home*. Patrick (1930) 192.

¹⁰⁹ ”high and difficult Turkish” Edib (1926) 180.

¹¹⁰ ”a moral degradation” Edib (1926) 181.

¹¹¹ Edib (1926) 180–181.

Edib keskittyy muistelmissa hyvin vähäisesti omaan kirjoittamiseensa, joten yksi harvoista kerroista jolloin hän kertoo näkemyksiään ja motiivejaan kirjoittamiseen sijoittuu hänen lapsuuteensa. Hän kuvailee mielikuvitustaan ja luomisen tuskaansa seuraavasti:

”Mielelläni on tapana tuottaa aivan liian todentuntuksia kuvia sen näkemyksistä – joskus ilokseni, usein kidutuksekseni. Jos minulla olisi maalarin taito siirtää se kankaalle, rauhoittaisi se mieltäni, mutta ei ole olemassa minua kömpelömpää ihmistä kynän kanssa. - - En pääse siitä [näkemyksistä] riittävästi eroon rauhoittaakseni mieltäni ja sydäntäni. Kamppailuni saada ulos jotain pahaisen kynäni avulla ei ole helpottanut eikä auttanut minua ulkoistamaan kaikkea sitä mitä sisälläni on. Mutta koska kynäni on ainoa purkautumistieni, täytyy minun jatkaa sen kanssa.”¹¹²

Katkelmassa Edib rinnastaa kirjoittamisensa maalaamiseen eli hän siis pitää kirjoittamista taiteen muotona, mutta samalla vähättelee omaa osaamistaan. Kirjoittaminen oli kuitenkin hänelle ainoa mahdollisuutensa käsitellä ”mielen näkemyksiä” eli tulkintani mukaan ajatuksia ja tunteita. Toinen motiivi kirjoittamiselle oli peräisin suvusta, sillä Edib kertoo perineensä kiinnostuksen kirjoittamiseen isoäidiltään. Vanhanaikainen isoäiti kirjoitti omaksi ilokseen tekstejä, jotka olivat ”yksinkertaisia rakkaustarinoita ja hyvin vanhanaikaista runoutta”. Isoäidin kirjoittaminen edusti siis vanhantyylistä Turkin kirjallisuutta, mitä vasten Edibin oma kirjoittaminen edusti modernia kirjallisuutta. Edib kuitenkin toteaa, että hänellä ja isoäidillä oli lopulta kuitenkin sama motiivi kirjoittamiseen eli ”vapauttaa itsensä omasta tylsästä olemassaolostaan”¹¹³. Tämän voi tulkita kriittissävyisenä viittauksena kodin piirissä elävien naisten elämäntyylisiin.

Edib palasi takaisin amerikkalaiseen kouluun vuonna 1899 eli noin 15-vuotiaana ja tällä kertaa muutti asumaan koulun asuntolaan muiden oppilaiden kanssa. Samalla hänen pikkusiskonsa Neilüfer¹¹⁴ tuli kouluun päiväoppilaana kuten Edib aiemmin. Toista koulukauttaan kuvaillessa Edib korostaa kuinka hän koki, ettei ollut enää mieleltään lapsi ja muuttaminen pois kotoa tarjosi hänelle vapautta: ”Kokonaisuudessaan collegella oli vapauttava vaikutus minuun, sain paljon paremman tasapainon sekä henkilökohtaisen elämän avautumisen sen monenlaisine nautintoineen.”¹¹⁵ Sisäoppilaitoksessa asuminen eriytti hänet kodin erimielisyyksistä ja mahdollisti myös ystävyyssuhteita yli perinteisten etnisten rajojen: Edib puhuu teoksessa lämpimään sävyyn armenialaisista ja bulgarialaisista ystävistään.¹¹⁶ Edibin tyttökoulu muistelot päättyvät siihen, kun hän viimeisenä kouluvuonnaan

¹¹² ”My mind has a habit of making far too realistic pictures of its impressions– sometimes to my delight, often to my torture. - - I cannot get rid of it sufficiently to ease my mind and heart. My struggle to give out some of it with my poor pen has neither eased me nor enabled me to externalize all that I have in me. But as my pen is my only outlet, I have to go on with it.” Edib (1926) 91.

¹¹³ ”to free herself from her dull existence” Edib (1926) 59.

¹¹⁴ Neilüfer oli isän ja Ablan vanhin tytär eli hän oli Edibin sisarpuoli.

¹¹⁵ ”As a whole, college had a liberating effect upon me, giving me a much greater balance and opening up to me the possibility of a personal life with enjoyments of a much more varied kind.” Edib (1926) 190.

¹¹⁶ Edib (1926) 196.

aloittaa matematiikan tukiopetuksen isän ystävän Salih Zekin opastuksella. Miehestä tuli seuraavana vuonna hänen aviomiehensä, mutta käsittelen heidän tutustumistaan ja avioliiton alkuaikoja tarkemmin luvussa 3.2.

2.3. Yhteiskunnan ja elämän vallankumous

Lauantaina 11. heinäkuuta 1908 Istanbulissa levisi kummia uutisia: sulttaani Abdülhamid II palauttaisi 24. heinäkuuta voimaan perustuslain, joka oli ollut käytössä aiemmin vain lyhyen aikaa vuosina 1876–1878.¹¹⁷ Tämän päätöksen takana oli vielä tuolloin salaseurana toiminut Yhtenäisyyden ja edistyksen komitea (YTK) eli unionistit. Armeijan tuella he painostivat sulttaanin hyväksymään perustuslain ja sen myötä järjestämään vaalit ja perustamaan parlamentin, jolle todellinen valta siirtyi. Vallankumous tunnetaan yleisemmin nuorturkkilaisvallankumouksena (*Jön Türk Devrimi*). Edibin muistelmissa vuoden 1908 vallankumous oli selkeä käännekohta, mikä näkyy jo teoksen rakenteessa: nuorturkkilaisvallankumous jakaa kirjan kahteen osaan. Muistelmien toisen osan nimi ”Uusi Turkki tekeillä”¹¹⁸ viittaa vallankumouksen uudistavaan luonteeseen – vanha Turkki sai väistyä uuden Turkin tieltä. Tiivistäen Edib näki vallankumouksen olleen vedenjakaja korruptoituneen sulttaani Abdülhamid II:n yksinvallan ja uuden, modernin ja demokraattisemman Turkin välillä. Tämä oli historioitsija Elizabeth B. Friersonin mukaan yleinen narratiivi myös muiden osmanimuistelmakirjoittajien teoksissa sekä tasavaltalaisessa historiankirjoituksessa pitkälti lähes koko 1900-luvun ajan.¹¹⁹

Tässä luvussa käsittelen nuorturkkilaisvallankumousta ja sitä, kuinka Edib kuvailee sen vaikutuksia elämäänsä ja erityisesti hänen alkavaan uraansa kirjoittajana ja opetuksen kehittäjänä. Hänet tunnetaan saavutuksista näillä alueilla urallaan, joten tässä alaluvussa tutkin, miten Edib kuvailee ammatillisen identiteettinsä kehittymistä yhtä mittaa kansallisen modernisaatiokehityksen kanssa. Muistelmien toisessa osassa kansallinen historia leikkaa Edibin oman elämäntarinan, jonka taustoittamiseen muistelmien ensimmäinen osa keskittyi, joten taustoittaakseen vallankumousta muille kuin turkkilaisille ja alueen historiaan perehtyneille lukijoille Edib käyttää kaksi lukua¹²⁰ historiallisen kontekstin luomiseen. Hän esittelee länsimaiselle lukijalle Osmanivaltakunnan historiaa keskittyen erityisesti 1800-luvun uudistusaikaan eli *Tanzimat*-reformiin sekä kertoo myös ensimmäisestä perustuslaillisesta kaudesta ja nuorosmaneista, joita hän kutsuu nuorturkkilaisiksi. Edib maalaa näissä luvuissa kuvaa oikeamielisistä ja radikaaleista uudistajista, jotka olivat vastavoima

¹¹⁷ Abdülhamid itse aikoinaan hyväksyi saman perustuslain perustuslaillisen vallankumouksen myötä uutena sulttaanina, mutta hän lakkautti parlamentin Turkin sodan takia keväällä 1878. Zürcher (2017) 66–71.

¹¹⁸ Part II New Turkey in the Making. Ks. Liite 1: sisällysluettelo, *Memoirs of Halide Edib* (1926).

¹¹⁹ Frierson (2005) 142.

¹²⁰ VII The Period of Political Reform: The Tanzimat, 1839–76 sekä VIII The Young Turks. Ks. Liite 1: sisällysluettelo, *Memoirs of Halide Edib* (1926).

korruptoituneelle sulttaanille. Ranskan vallankumouksesta inspiroituneet uudistajat aloittivat salaisen vastarintatoiminnan Salonikista käsin syrjäyttääkseen sulttaanin ja palauttaakseen perustuslain ja edustuksellisen parlamentin. Edibin mukaan nuorturkkilaiset uskoivat parlamentin ratkaisevan ja ”parantavan kaikki vanhat pahuudet”¹²¹ eli sekä Osmanivaltakunnan sisäisten etnisten ryhmien separatismia että vähemmistöjen etujen ajamiseen verhotun suurvaltojen painostuksen.¹²² Historioitsija M. Şükrü Haniog̃lun mukaan unionistit eivät olleet liberaaleja Ranskan vallankumouksesta poimituista iskulauseista huolimatta, vaan ennemmin konservatiiveja, joiden päätavoite oli pelastaa Osmanivaltakunta ja palauttaa se aiempaan loistonsa. Heidän mielimänsä hallitusmalli oli perustuslaillinen sultanaatti, jossa sultaanilla olisi muodollinen asema ja parlamentilla virallinen valta, mutta käytännössä kyse oli yksipuoluejärjestelmästä. YTK toimi vielä vallankumouksenkin jälkeen salaseurana ja he aikoivat virkamiesten ja armeijan kautta pitää parlamentin hallinnassa ja näin käyttää tosiasiallista valtaa salassa. Vuoden 1909 vastavallankumouksen kukistamisen jälkeen YTK kuitenkin tuli julkisuuteen ja muodosti puolueen.¹²³

Kesällä 1908 Edib oli lomailemassa perheensä kanssa Istanbulin ulkopuolella läheisellä Antigonon (nyk. Burgazada) saarella ja kuuli aamulla 11. heinäkuuta uutiset mieheltään. Sanomalehden lyhytsanainen uutinen perustuslain ja samalla parlamentin palauttamisesta yllätti koko seurueen: paikalla olivat Edibin ja Salih Zekin lisäksi isoäiti sekä ystäväpariskunta, jonka poika oli karannut Pariisiin liittyäkseen sulttaania vastustavaan liikehdintään.¹²⁴ Uutinen perustuslaista oli hyvin lyhyt ja niukka, käytännössä vain kolmen rivin ilmoitus uusista vaaleista ilman otsikkoa tai taustoitusta.¹²⁵ Edib kuvaakin muistelmissaan tiedonpuutteesta seurannutta epätietoisuutta. Muistelmien kuvaus aamun tilanteesta on hyvin dramaattinen ja Edib käyttää isoäitiään kerronnan apuvälineenä:

”Isoäiti, joka tuskin ymmärsi sen [uutisen] merkitystä, katsoi silmälasiansa yli kysyessään:

‘Mitä se tarkoittaa, Halidé?’

Mitä se tarkoitti? Tuskin ymmärsin, että pitkä näytös taivaasta ja helvetistä näyteltäisiin Turkin tukahdutetussa maassa ja että minut oli kutsuttu toimimaan, kärsimään, lyömään hölmö pääni vasten elämän realiteetteja, kamppailemaan loputtomasti, katsomaan päättymätön tragedia sen katkeraan loppuun asti. Tämä oli oleva koulutukseni elämässä kouluopetukseni jälkeen.”¹²⁶

¹²¹ ”all the old evils will be cured”. Edib (1926) 266.

¹²² Edib (1926) 235–267.

¹²³ Haniog̃lu (2008) 150–151.

¹²⁴ Edib (1926) 252–253.

¹²⁵ Zürcher (2017) 91.

¹²⁶ ”Granny, who hardly understood the meaning, looked over her spectacles as she asked:

‘What does it mean, Halidé?’

What did it mean? I hardly realized that a long scene of heaven and hell was to be enacted in the smothered land of Turkey and that I was to be called to act, to suffer, to knock my foolish head against the realities of life,

Edib ei kuvaile katkelmassa niinkään omaa reaktiotaan tapahtumahetkellä, vaan käsittelee pikemminkin uutisen merkitystä 1920-luvun näkökulmasta katsottuna. Vallankumouksen myötä itsevaltainen sulttaani syrjäytettiin, mutta sen jälkeinen aika ei ollut rauhaa. Isoäidin kysymyksen avulla kertoja-Edib voi ilmaista retrospektiivisesti huoliaan kerrotun Edibin tulevaisuudesta. Hän katsoo muistelmien kirjoittamishetkestä ja vuodesta 1925 takautuvasti vallankumouspäivän aamuun vuonna 1908 ja pohtii näiden vuosien väliin sijoittuvia useita konflikteja ja sotia, joissa Osmanivaltakunta oli osallisena.¹²⁷ Edib näkee vallankumouksen jälkeisen ajan olleen kuin loppumaton katastrofi, jota vastaan hänet oli 'kutsuttu toimimaan' ja jonka vuoksi hän kärsi paljon. Tulkitsen tämän tuloksettoman kamppailun kielikuvan tarkoittavan Edibin kokemusta sota-ajasta: yksilöllä ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa suurvaltapeliin, jonka seurausta konfliktien aikakausi oli. Vallankumouksesta alkanut uuden Turkin kehittyminen ja pitkän konfliktien täyttämän vuosikymmenen läpi eläminen rankkoine kokemuksineen oli Edibin näkökulmasta koulusivistykseen verrattava 'koulutus elämässä'. Vallankumouksen jälkeinen aika siis jätti häneen vahvan jäljen, mitä hän korostaa vertauksellaan elämänkouluun.

Edib kuvailee vallankumousta ja sen jälkeisiä päiviä kertojana ristiriitaisesti sekä positiiviseen että negatiiviseen sävyyn. Myönteisenä asiana hän korostaa, kuinka miesten lisäksi myös naiset kulkivat vallankumousta juhlivassa väkijoukossa pukeutuneina punaiseen ja valkoiseen, Osmanivaltakunnan lipun väreihin. Ilon päivänä edes perinteiselle sukupuolten erittelylle ei ollut tarvetta:

"Satojen vuosien traditio tuntui menettäneen tehonsa. Ei ollut olemassa sellaisia asioita kuin sukupuoli tai omat mielipiteet. Miehet ja naiset etenivät innostuksen yhtenäisenä aaltona, säteillen jotain erityistä"¹²⁸

Katkelmassa 'uuden Turkin' piirteet alkoivat näkyä jo vallankumouksen ensi päivinä ja vanhat perinteet sukupuolten erottelusta murtua. Edibin huomio liittyy feministiset tavoitteet osaksi kansallismielistä hurmaa: kansallistunne yhdisti sukupuolesta tai mielipiteistä riippumatta.

Riemullisen tunnelman kuvaamisen vastapainona Edib ilmaisee kuitenkin huolensa siitä, kuinka vähäiseen tietoon juhliiva väkijoukko perusti reaktionsa vallankumoukseen: "Väkijoukolle muutos tarkoitti selkeimmällä tavalla alasajoa hallinnolle, joka tarkoitti sortoa, korruptiota ja tyranniaa, kun

struggling endlessly, watching the interminable tragedy to its bitter end. This was to be my education in life after my education in school." Edib (1926) 253.

¹²⁷ Vallankumouksen jälkeen seurasi yli vuosikymmenen pituinen sarja erilaisia konflikteja ja sotia alkaen vuoden 1909 vastavallankumouksesta sekä erilaisista aluemenetyksistä (mm. Tripoli 1911). Balkanin sotien (1912 ja 1913) Osmanivaltakunta menetti käytännössä lähes kaikki Euroopan puoleiset alueensa mukaan lukien Salonikin kaupunki, mikä oli todella suuri shokki. Osmanivaltakunta oli myös mukana ensimmäisessä maailmansodassa osana keskusvaltoja 1914–1918, ja Kreikan ja Turkin sodan (1919–1923) myötä Lausannen rauhansopimus solmittiin 24.7.1923 ja Turkin tasavalta perustettiin 29.10.1923.

¹²⁸ "The tradition of centuries seemed to have lost its effect. There was no such thing as sex or personal feeling. Men and women in a common wave of enthusiasm moved on, radiating something extraordinary" Edib (1926) 258.

taas uusi, mitä se olikaan, tarkoitti onnellisuutta ja vapautta.”¹²⁹ Vallankumouksen takana ollut salaseura ei tullut julkisuuteen eikä väkijoukolla ollut perustuslain lupaavan uutisen lisäksi muita konkreettisia lupauksia tulevast. Sulttaanin vastustajille se oli kuitenkin muutos aiemmasta pahasta ainakin johonkin toisenlaiseen. Isoäidin kautta Edib jälleen sanoittaa tilanteen epävakautta ja alleviivaa vallankumouksen mahdollisia kielteisiä seurauksia: “Isoäiti raukka oli levoton. ‘Mitään hyvää ei seuraa uusista asioista. ‘Se mitä te kutsutte perustuslaiksi, asetettiin Midhat *pashan* aikaan ja hän menetti päänsä sen takia’, hän sanoi.”¹³⁰ Isoäidin sanat viittaavat ensimmäisen perustuslaillisen kauden (1876–1878) tapahtumiin, sillä Abdülhamid lakkautti parlamentin vain vuosi sen asettamisen jälkeen ja karkotti perustuslain pääsuunnittelijan Ahmed Şefik Midhat *pashan* maanpakoon Syyriaan, jossa hän toimi Syyrian *vilayetin* eli kuvernoraatin *valina* eli kuvernöörinä.¹³¹ Vuonna 1881 Midhat *pasha* vangittiin ja hän lopulta kuoli 1883.¹³² Vallankumous oli riskialtista toimintaa ja vuonna 1909 todella tapahtui vastavallankumous, jossa sulttaani Abdülhamidin kannattajat pyrkivät palauttamaan hänet takaisin aiempaan valta-asemaansa.¹³³

Kyseenalaistamalla nuorturkkilaisvallankumouksen jälkeistä epävarmaa tilannetta omien epäilyjensä ja isoäidin pahaenteisen aavistelun avulla kertoja-Edib kontekstualisoi vallankumousta ja siitä alkavaa toista perustuslaillista kautta. Hän taustoittaa vuoden 1908 vallankumousta paitsi *kerrotun hetken menneisyydellä* eli 1800-luvun lopun ensimmäisen perustuslaillisen kauden tapahtumien avulla, mutta myös *kerrotun hetken tulevaisuudella* eli vuoden 1908 jälkeisillä tapahtumilla. Kertoja-Edibin näkökulmasta eli vuodesta 1925 katsottuna vallankumouksen jälkeen tapahtuva oli *kertovan hetken menneisyyttä*. Kun kertoja-Edib todistaa ja kommentoi näitä kansallisen historian isoja tapahtumia kerrotun-Edibin kautta, tulevat muistelmien takaperoinen näkökulma ja kerronnan aikatasot hyvin esiin: omaelämäkerrallisessa kirjoittamisessa menneisyyttä katsotaan nykyhetken eli muistelmien kirjoittamishetken näkökulmasta ja laajemmalla tietomäärällä kuin tapahtumahetkellä olisi ollut mahdollista. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen mahdollistaa vallankumouksen tai sodan kaltaisen kaoottisen tilanteen kertomisen johdonmukaisen kerronnan muodossa. Kuten Martin toteaa,

¹²⁹ “To the crowd the change in its clearest sense spelled the pulling down of a regime which meant oppression, corruption, and tyranny, while the new, whatever it was, spelled happiness and freedom.” Edib (1926) 258–259.

¹³⁰ “Poor granny was restless. “No good comes out of new things. What you call constitution was given at the time of Midhat Pasha, and he lost his head for it,” she said.” Edib (1926) 257.

¹³¹ Tanzimatın aikana määritellyn hallintomallin mukainen Syyrian *vilayet* kattoi nykyisen Syyrian, Libanonin, Israelin, Palestiinan ja Jordanian alueita. Saliba (1978) 307.

¹³² Hän kuoli sellissään salamurhattuna Shaw (1977) 216.

¹³³ Vuoden 1908 vallankumouksessa Abdülhamid jatkoi edelleen sulttaanina, mutta hänen valtansa oli riisuttu seremoniaalliseksi ja todellinen valta siirretty parlamentille. Vastavallankumouksen kukistamisen jälkeen Abdülhamid lähetettiin maanpakoon ja hänen tilalleen nousi Mehmed V, joka oli näennäisesti vallassa. Hanioglu (2008) 161–162.

”kirjoittamisen kautta yksilö jollain tasolla kontrolloi omaa muutoin kaoottista kokemustaan”.¹³⁴ Kertoja-Edib tietää siis mitä vallankumouksen jälkeen tapahtuu, mikä näkyy muistelmissa kerrotun Edibin ristiriitaisuutena.

Muistelmien kirjoittamishetki vaikuttaa myös siihen, miten Edib ilmaisee oman suhteensa unionisteihin ja vallankumoukseen. Vallankumouksesta kertoessaan Edib korostaa, ettei hän tiennyt etukäteen mitään suunnitelmista tai sen takana olevasta organisaatiosta, mutta hän ilmaisee olleensa kuitenkin myötämielinen aatteelle. Hän esimerkiksi auttoi omien kansainvälisten suhteidensa avulla ystäväpariskuntaa pitämään yhteyttä heidän Eurooppaan paenneeseen poikaansa, mutta toteaa olleensa pojan vanhempien tapaan skeptinen siitä, että Euroopasta johdetulla vastarintatoiminnalla olisi mitään mahdollisuutta muuttaa poliittista tilannetta ja kammeta yli 30 vuotta hallinnutta sulttaania pois vallasta. Hän taustoittaa muistelmien toisen osan alussa vallankumouksen taustaa ja suunnittelua, mutta toteaa tutustuneensa unionistien keskeisiin henkilöihin vasta myöhemmin ja perustaa kuvauksensa heidän kertomaansa.¹³⁵ Tulkiten Edibin osoittavan tällä olleensa myöhemmin siinä asemassa, että hän tunsikin keskeisiä henkilöitä unionistien sisäpiiristä. Samalla hän kuitenkin ottaa etäisyyttä vuoden 1908 tapahtumiin ja korostaa omaa epäpoliittisuuttaan. Edib jatkaa oman tavallisuutensa korostamista kertoessaan uransa alusta.

Edibin kirjoittajanura alkoi pian vallankumouksen jälkeen hänen ja Salih Zekin suhteiden avulla. Heidän naapurinsa Antigonen saarella, kirjoittaja ja kääntäjä Hüseyin Cahit¹³⁶ (1874–1957) perusti yhdessä runoilija Tevfik Fikretin (1867–1915) kanssa uuden sanomalehden *Taninin* (Kaiku) vastaamaan salamyhkäisesti alkaneen vallankumouksen aiheuttamaan valtavaan tiedonjanoon: Edibin mukaan alkuperäistä vallankumousuutista seuraavan päivän sanomalehdet ”olisivat voineet olla lehtikullalle painettuja, niin korkeita niistä maksetut hinnat olivat”.¹³⁷ Molemmat miehet olivat olleet mukana 1800-luvun lopussa kirjallisuutta modernisoivassa *Edebiyat-i Cedide* –liikkeessä ja Edibin mukaan he olivat aikakautensa tunnetuimpia kirjoittajia ja runoilijoita. Edib itse tutustui heidän kirjoituksiinsa, kun hänen opettajansa Rıza Tevfik laittoi oppilaansa lukemaan liikkeen kirjallisuuslehteä *Servet-i Fünunî* (Tiedon rikkaus).¹³⁸ Cahit pestasi Salih Zekin ja Edibin uuden sanomalehden toimitukseen:

Yleisen innostuksen ja uudelleensyntymisen vallitessa minusta tuli kirjoittaja - - Tanine-sanomalehti ilmestyi 20. heinäkuuta 1908. Tevfik Fikret ja Hussein Jahid toimittivat sitä yhdessä ja lehden toimitus koostui aikansa osaavimmista ja tunnetuimmista kirjoittajista. Salih Zeki bey teki yhteistyötä sen tieteellisten osastojen kanssa ja minä kirjoitin kirjallisuuskolumneja. - - Minusta, tuona aikana josta puhun,

¹³⁴ “Through the act of writing, the individual imposes some level of control over this otherwise chaotic experience.” Martin (2017) 3.

¹³⁵ Edib (1926) 256.

¹³⁶ Myöhemmin Hüseyin Cahit Yalçın.

¹³⁷ “might have been printed on gold-leaf, so high were the prices paid for them.” Edib (1926) 257.

¹³⁸ Edib (1926) 260–262.

oli imartelevaa tehdä yhteistyötä aikansa kuuluisien kirjoittajien kanssa; olin täysin tuntematon ja aivan oman kirjoittajanurani alussa.¹³⁹

Niin Edibille kuin Salih Zekille löytyi sanomalehdestä omaa osaamista vastaava aihepiiri, josta he alkoivat kirjoittaa. Salih Zeki oli jo varsin tunnettu omalla alallaan, mutta Edibin mukaan hän itse oli tuntematon nimi muiden lehteen kirjoittavien suurten ajattelijoiden keskellä, mistä hän toteaa olleensa imarreltu. *Tanin* oli Edibin mukaan valtavan suosittu lehti koko maassa ja se myi todella hyvin.¹⁴⁰

Vallankumouksen ja siitä alkaneen 'uuden Turkin' kehityksen myötä Edib saattoi aloittaa kirjoittamisen sanomalehteen, mutta yhteiskunnallinen modernisaatioprosessi oli kuitenkin vielä alussa yläluokkaisten naisten sosiaalisen liikkuvuuden osalta. Edib toteaaakin eläneensä vielä 1908 käytännössä perinteiseen tyyliin kodin piirissä, vaikka hän työskentelikin sanomalehdessä. "Kuulostaa oudolta kirjoittaa vuonna 1925, etten koskaan ole nähnyt Tefvik Fikretiä. En ollut tarpeeksi emansipoitunut mennäkseni sanomalehden toimistoon ja näin vain muutaman miehen, jotka olivat Salih Zeki beyn ja isäni kaikista läheisimpiä ystäviä."¹⁴¹ Muistelmien kirjoittamishetkestä katsottuna kertoja-Edib ihmettelee feministisen ajattelun sävyyn, kuinka rajoittunutta kerrotun Edibin elämä oli vielä tässä kahden aikakauden välissä, 'vanhan' ja 'uuden Turkin' välimaastossa. 1920-luvulla tilanne oli jo tyystin erilainen ja käytännössä Osmanivaltakunnassa kuten myös monessa muussa maassa ensimmäinen maailmansota lisäsi naisten työssäkäyntiä ja osallistumista julkiseen elämään.¹⁴²

Taniniin kirjoittamisen myötä Edibistä tuli vain muutamassa kuukaudessa kiireinen toimittaja ja kirjoittaja, joka alkoi saada paljon kirjeitä lukijoilta niin sosiaalisista ja poliittisista aiheista kuin myös hyvin intiimeistä aiheista kuten perheongelmista. Edib toteaa kuitenkin suhtautuneensa kaikkiin kirjeisiin yhtä vakavasti:

"yksikään katolinen pappi ei olisi voinut saada yksityiskohtaisempia ja vilpittömämpiä tunnustuksia kuin minä noiden kuukausien aikana. Huolellisesti poltin ne [kirjeet] ammatillisella hienotunteisuudella. Kaikki

¹³⁹ "In the general enthusiasm and rebirth I became a writer. -- The newspaper 'Tanine' appeared on July 20, 1908. Tewfik Fikret and Hussein Jahid edited it together, and they had a staff composed of the ablest and best known writers of the day. Salih Zeki Bey was to collaborate in its scientific departments, and I was to write in its literary columns. (261) -- To me, at the time of which I speak, it was flattering to collaborate with the famous writers of the day; I was entirely unknown and was just at the beginning of my career as a writer." Edib (1926) 260, 262.

¹⁴⁰ Edib (1926) 260–263.

¹⁴¹ "It sounds strange to write in 1925 that I have never seen Tewfik Fikret. I was not emancipated enough to go to the newspaper offices, and I saw only a few men among the most intimate friends of Salih Zeki Bey and my father." Edib (1926) 263.

¹⁴² Mahir Metinsoy (2013). Duben & Behar (1991) 245.

kirjeenvaihtajani voivat olla vakuuttuneita siitä, että heidän henkilökohtaiset salaisuutensa ovat turvassa.”¹⁴³

Edib korostaa katkelmassa olleensa jo toimittajanuransa alussa huolellinen ja ottaneensa huomioon eettiset seikat, jotka liittyivät hänen saamiinsa kirjeisiin. Kirjoittaminen ei ollut hänelle vain harrastus vaan hän suhtautui siihen vakavasti ammattina, minkä vuoksi hänellä oli salassapitovelvollisuus hänelle uskoutuneille ihmisille. Mielenkiintoista katkelmassa on myös se, että Edib puhuttelee tekstissä hänelle kirjeitä lähettäneitä henkilöitä: hän ei kirjoita muistelmia vain länsimaisille lukijoille mutta myös mahdollisesti heille, jotka olivat lukeneet osmaniturkinkielistä sanomalehteä. Edib jatkaa tutustuneensa työnsä puolesta myös laajemmin eri yhteiskuntaluokkien elämään ja erityisesti naisiin, jotka vierailivat Edibin luona ja kysyivät häneltä neuvoja ongelmiinsa.

”Näiden vierailujen kautta tulin ensimmäistä kertaa tietoiseksi vanhan sosiaalisen järjestyksen traagisista ongelmista. Olen todella kiitollinen näille nöyrille naisille, jotka toivat minun tietooni heidän vaikeutensa suhteessa perheeseensä ja yhteiskuntaan. Sain paljon arvokasta elämänaineistoa heidän tarinoistaan. Poliittisen vallankumouksen pinta oli väistyvää kiinnostusta, mutta elämän pohjavirtaukset, jotka syntyivät Turkin sosiaalisissa syvyyksissä, vetivät minut vastustamattomasti kurimukseensa.”¹⁴⁴

Toimittajana Edib pääsi aitiopaikalle näkemään osmaniyhteiskuntaa isommassa kuvassa. Katkelmassa Edib liittää toimittajakokemuksensa yksittäisistä naisista laajempaan, sosiologiseen näkemykseen yhteiskunnallisen muutoksen tarpeesta poliittisen vallankumouksen jälkeen. Hän kauhistelee ’vanhan sosiaalisen järjestyksen’ vaikutuksia naisiin ja perheisiin, jotka olivat nuorturkkilaisten ideologiiden tavoitteleman yhteiskunnallisen vallankumouksen pääkohteet. Unionisti-ideologeilla oli tämän yhteiskunnallisen muutoksen toteuttamista varten sosiologisiin teorioihin perustunut ’Uusi elämä’ (*Yeni hayat*) -suunnitelma, jonka tarkoitus oli uudistaa osmanimuslimien vanhoja kulttuurisia normeja ja uudistaa perhearvoja kohti eurooppalaista perheideaalia. Tätä kautta saataisiin aikaan laajempi muutos kohti ’kansallisen perheen’ (*Milli aile*) ideaalia yksiavioisesta ydinperheestä.¹⁴⁵ Ajatus kaikuu myös Edibin muistelmissa, mihin viittaa kielikuva yhteiskunnan pinnan alla olevista ’sosiaalisista syvyyksistä’. Tavallaan Edib kuvailee myös oman vaikutusvaltaista asemaansa toimittajana tämän yhteiskunnallisen muutoksen toteuttajana: työnsä kautta hän saattoi tavoittaa lukuisia naisia ja näin toimia tämän syväluotaavan yhteiskunnallisen vallankumouksen airuena. Edib toteaaakin *Taninin* olleen hyvin edistyksellinen sanomaltaan ja etenkin siellä julkaistut kirjoitukset naisten oikeuksista

¹⁴³ ”no Catholic priest could have received fuller and more candid confessions than I did during those months. I carefully burned them with professional discretion. All my correspondents may be assured that their personal secrets are safe.” Edib (1926) 270.

¹⁴⁴ ”It was through these visits that I first became aware of some of the tragic problems of the old social order. I am indeed grateful to those humble women who brought to me their difficulties in their relations to their families and to society. I got much valuable life material from their stories. The surface of the political revolution was of passing interest, but the under-currents of life, which started in the social depths of Turkey, drew me irresistibly into its whirlpool.” Edib (1926) 270–271.

¹⁴⁵ Toprak (1991).

ärsyttivät uskonnollis-konservatiivisia opposition edustajia. Edib sai tämän vuoksi vihakirjeitä ja tappouhkauksia, mutta hän kuitenkin jatkoi kirjoittamistaan.¹⁴⁶ Vuonna 1910 hän julkaisi ensimmäisen romaaninsa *Seviyye Talip* (Tasa-arvon vaatija). Edibin mukaan kirja oli erittäin suosittu, mutta se sai myös paljon kritiikkiä, koska ”uskalsin paljastaa sosiaalisia valheellisuuksia ja käytänteitä, [mikä] toi ylleni ryöpyn kritiikkiä”.¹⁴⁷ Hän ei kerro tarkemmin itse kirjan aiheesta, mutta käännöstutkija Saliha Pakerin mukaan sen teemana oli erityisesti naisen oikeus puolison valitsemiseen ja avioeroon, minkä takia hän sai jopa tappouhkauksia.¹⁴⁸ Hän siis jatkoi urallaan naisten asemasta kirjoittamista.

Tanin-sanomalehden kautta Edib päätyi kirjoittamisen lisäksi myös toiselle urapolulle opetuksen kehittäjänä. Edib oli kirjoittanut lehteen artikkelisarjaa koulutuksen uudistamisesta ja nämä artikkelit olivat kiinnittäneet opetusministeriön neuvoksen Said beyn huomion. Said otti häneen yhteyttä ja suostutteli Edibiä opettamisen pariin ja kehittämään naisten opettajankoulutuslaitosta¹⁴⁹ sekä opettamaan siellä. Edibin mukaan hän ei ollut kiinnostunut opettamisesta, mutta koki tehtävän kansalliseksi velvollisuudekseen: ”minusta tuntui, että kutsu koulutetuille turkkilaisille uudistusten aikakaudella oli kuin kutsu armeijapalvelukseen”.¹⁵⁰ Edib pitää siis omaa työtään koulutuksen ja opettamisen parissa yhtä tärkeänä palveluksena kuin sotilaan asepalvelus. Hän kokee tämän velvollisuutena itsensä kaltaiselle erittäin koulutetulle ihmiselle. ’Uudistuksen aikakausi’ viittaa mielestäni paitsi koulutuksen järjestämiseen ja muihin yhteiskunnallisiin muutoksiin, mutta myös aiemmin mainittuun ajatukseen yhteiskunnallisesta vallankumouksesta – koulutus on konkreettinen tapa vaikuttaa ihmisten ajatteluun. Yksi koulutuksen tärkeimmistä tavoitteista oli kasvattaa patrioottisia kansalaisia.

Edib työskenteli koulutuksen kehittämisen parissa yhdessä Nakie hanoumin eli Nakiyen¹⁵¹ (1882–1954) kanssa. Nakiye oli itse opiskellut opettajankoulutuslaitoksessa ja hän oli myös toiminut opettajana Edibin entisessä opinahjossa eli amerikkalaisessa tyttökoulussa, mistä hän oli Edibin mukaan poiminut ”kaikki, mikä oli parasta ja parhaiten soveltuvaa koulun johtamiseen Turkissa”.¹⁵²

¹⁴⁶ Edib joutui myös lähtemään Istanbulista huhtikuussa 1909 puoleksi vuodeksi maanpakoon Egyptiin vastavallankumouksen keskeltä, koska hän oli vallankumouksellisten tappolistalla. Edib (1926) 260–293.

¹⁴⁷ “dared to expose social shams and conventions brought down on my head a volley of criticism” Edib (1926) 295–296.

¹⁴⁸ Paker (1991) 282–283.

¹⁴⁹ *Darülmuaallimmat* oli naisille suunnattu opettajankoulutuslaitos, joita oli alettu perustaa jo vuonna 1870 ja niiden määrä kasvoi sitä mukaan kun sekulaareja kouluja perustettiin lisää. Shaw (1977) 109.

¹⁵⁰ “it seemed to me that the call to the educated Turks to teach in the era of reform was like the call to military service.” Edib (1926) 298.

¹⁵¹ Myöhemmin Nakiye Elgün.

¹⁵² “all that was best and most applicable to school management in Turkey.” Edib (1926) 298.

Nakiye ja Edib toimivat työparina koulutuksen kehittämässä Istanbulissa ja heillä oli visio kuinka opettajankoulutuslaitoksen opetusta pitäisi kehittää:

Se [koulu] tarvitsi opetussuunnitelman uudemmalla ja tieteellisemmällä hengellä, elävän kielen ja modernimman ilmapiirin ja tarvikkeet. Kaikista eloisin muutos tuli olemaan turkkilaisen opiskelijan uuden hengen kehittymisessä. Uusi vastuun ja yhteistyön näkemys, uusi itsekunnioitus lapsille kuten myös opettajien vilpittömämpi ja avarakatseisempi ja vähemmän autoritäärinen asenne olivat välttämättömiä ennen kuin uudenlainen koulutus Turkissa voisi alkaa.¹⁵³

Katkelmassa Edib toteaa, kuinka opetussuunnitelmaa ja siten koko koulutuksen suuntaviivoja piti modernisoida tieteen ja 'elävän kielen' eli luultavasti yksinkertaisemman turkin kielen avulla. Opettajankoulutuksen uudistaminen oli lähde, jota kautta uudenlainen opetustyyli – aiempaa 'avarakatseisempi ja vähemmän autoritäärinen' – voisi levitä laajemmalle, kun uudella tavalla koulutetut opettajat levittäisivät tapoja kouluissa. Edibin huomio siitä, että Nakiye oli poiminut oppeja länsimaisesta koulutuksesta vihjaa länsimaisen koulutuksen vaikutuksiin heidän kehittämässään uudenlaisessa opetussuunnitelmassa, mutta Edib toteaa hänen kuitenkin soveltavan sitä niin, että se soveltuisi Turkin oloihin. Koulutuksen modernisaatiota ei siis tehty suoraan länsimaisen mallin mukaan, vaan sitä tietoisesti pyrittiin muokkaamaan ja soveltamaan paikallisiin oloihin sopivaksi. Koulutus kuten muut modernit uudistukset toteutettiin paikalliset ongelmakohdat huomioiden ja erilaisia länsimaisia vaikutteita valikoiden.¹⁵⁴

¹⁵³ "It needed a curriculum with a newer and more scientific spirit, a living language, and a more modern atmosphere and equipment. The most vital change was to be the development of a new spirit in the Turkish student. A new sense of responsibility and of cooperation, a new self-respect in the child, as well as a more earnest and open-minded and less autocratic attitude in the teacher were necessary before the new education in Turkey could take shape." Edib (1926) 298–299.

¹⁵⁴ Kandiyoti (1998) 277–278.

3. Avioliitto

3.1. Vanhan ajan avioliiton todistaja

Osmanivaltakunnassa avioliitto oli erittäin vahva sosiaalinen instituutio ja normi, sillä naimattomuus oli harvinaista ja suurin osa naisista sekä miehistä oli avioitunut ainakin kerran, jollei useamminkin johtuen erosta tai puolison kuolemasta.¹⁵⁵ Avioliitto ja erityisesti naisten asema olivat kuitenkin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kiivaan keskustelun keskiössä. Uudistusmieliset nuorturkkilaiset näkivät naisten varhaisen avioitumisiän, järjestetyt avioliitot sekä moniavioisuuden naisia sortavina vanhanaikaisina tapoina ja sitä kautta osmanimuslimien perheitä sekä laajemmin koko Osmanivaltakunnan tulevaisuutta uhkaavina käytänteinä. Nuorturkkilaisten kiinnostus perheisiin perustui uuden tieteen sosiologian suosioon ja teoreettiseen näkemykseen perheistä yhteiskunnan keskeisinä rakennuspalasina. Tähän yhdistyi yleiseurooppalainen porvarillinen perheideaali, joka perustui kahden puolison avioliittoon. Nuorturkkilaisten tarkoituksena oli muuttaa Osmanivaltakuntaa paitsi vuoden 1908 poliittisen vallankumouksen kautta, mutta myös uudistamalla yhteiskuntaa syvemmällä, yksityisellä tasolla.¹⁵⁶ Halide Edib eli tätä Osmanivaltakunnan murroskautta ja oli tiiviisti mukana nuorturkkilaispiireissä vallankumouksen jälkeen. Hän nostaa muistelmissaan esiin samoja teemoja omasta ja läheistensä elämästä kuin nuorturkkilaiset kritisoivat laajemmin yhteiskunnassa.

Tässä alaluvussa tarkastelen, kuinka Halide Edib käsittelee muistelmiensa lapsuusosiossa avioliittoa ja naisten oikeuksia lasten odotusten, yhteisön normien sekä sukupolvien välisen kommunikoinnin avulla. Edib osoittaa, kuinka jo pienten tyttöjen leikeissä ja keskusteluissa avioliittoon ladattiin paljon odotuksia. Vaikka Edib esittää vanhan Turkin tavat naisten kannalta ongelmallisina, eivät sosiaaliset normit kuitenkaan muuttuneet radikaalisti nuorturkkilaistenkaan mielissä. Naisten asemaa parantamaan tarkoitetuista uudistustavoitteista huolimatta myös nuorturkkilaisen ideaalin mukainen nainen oli ensisijaisesti vaimo ja äiti.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Vuosien 1885 ja 1907 väestölaskujen mukaan osmanimusliminaisista jopa 98% oli naimisissa synnytyksiän loppuun mennessä (noin 40–50-vuotiaana). Naimattomista naisista suuri osa eli 75% oli avioitunut 19-vuotiaana (1886) tai 23-vuotiaana (1907). Istanbulissa uudelleenavioituminen oli hyvin yleistä ja naisten avioliitoista jopa joka viides (n. 22%) oli uudelleenavioituminen, vaikka naisen 'ensiavioisuus' neitsyyden merkinä olikin arvostettu tekijä avioliittoa solmiessa. Siksi toisten avioliittojen määrä saattoi olla suurempikin, koska kaikkia avioeroja ja leskeytymisiä ei välttämättä haluttu rekisteröidä. Duben & Behar (1991) 122–125, 129–130.

¹⁵⁶ Duben & Behar (1991) 87–148, 194–226. Kandiyoti (1991) 26–32. Toprak (1991).

¹⁵⁷ Nuorturkkilaisvallankumouksen jälkeen naisten työssäkäynti lisääntyi, mutta tämä johtui pääasiassa 1910-luvun useista konflikteista ja sodista. Lewis (2004) 120. Toprak (1991).

Dubenin ja Beharin mukaan sekä osmanieliitti että eurooppalaiset tarkkailijat pitivät yleisesti osmanimusliminaisten avioitumisikää alhaisena ja heidän oletettiin avioituvan noin 13–15 vuotiaina. Tilastojen valossa Istanbulin ja muiden isojen kaupunkikeskusten osmanimusliminaiset avioituivat kuitenkin varsin myöhään verrattuna Anatolian maaseutuun tai muihin Lähi-idän suurin kaupunkeihin.¹⁵⁸ Aikalaiset eivät tienneet tilastoista, joten julkisessa keskustelussa tyttöjen alhaista avioliittoikää pidettiin yleisenä totuutena ja sitä vastustivat etenkin uudistusmieliset kirjoittajat mielipidekirjoituksillaan lehdissä.¹⁵⁹ Käsitystä ei myöskään pyritty muuttamaan Turkin tasavallan aikaan vaan pikemminkin korostamaan, koska tasavalta pyrki tekemään selkeän eron Osmanivaltakuntaan. Osmaniajan naisten epätasa-arvoisen aseman painottaminen edisti tasavallan omien uudistusten näkemistä moderneina ja Mustafa Kemal in henkilökohtaisen työn tuloksina.¹⁶⁰ Myös lännessä oletettiin osmanimuslimityttöjen avioituvan hyvin nuorena ja näkemys perustui usein haaremi kirjallisuuden näkemyksiin. Osmaniajan alhaisen avioliittoikä myytti on jäänyt elämään populaariin historianäkemykseen: esimerkiksi kirjailija Fanny Davisin mukaan osmaninaisten avioliitto ”tapahtui niin varhaisessa iässä, 12 ja 14 välillä, että hänellä tuskin oli aikaa varttua”.¹⁶¹

Myös Edib toisintaa alhaisen avioitumisiän myyttiä muistelmateoksessaan, jonka lapsuusosiossa avioliitto on usein nuorten tyttöjen puheissa. Edib kuvailee ensimmäisen kerran omaa suhtautumistaan avioliittoon kuvaillessaan varhaislapsuuden aikaista ystäväänsä Shayestea.

”Uskoakseni Shayestea ahdisti hämähä ymmärrys sukupuolesta johtuen hänen naimisiin menneestä vanhimmasta siskostansa, joka antoi varsin yksityiskohtaisia kuvauksia ystävilleen, erityisesti siskolleni, joka oli yhdeksänvuotias tuohon aikaan. Shayeste puhui avioliitoista vähän väliä. Avioliitot pelottivat

¹⁵⁸ Varhaisten väestölaskentojen mukaan käytännössä Istanbulin musliminaiset avioituvat selvästi aikalaisen oletuksia vanhempina. Istanbulin muslimien keskuudessa vuosina 1885 ja 1907 vain hyvin harva naisista oli naimisissa ennen kuin he olivat 15-vuotiaita (10–14-vuotiaana: 7% [1885], noin 8% [1907] / 15–19-vuotiaana: noin 42% [1885] noin 39% [1907]). Puolet kaikista naisista oli naimisissa vuonna 17-vuotiaana (1886) tai 19-vuotiaana (1907) ja suurin osa naisista eli kolme neljäsosaa noin 19-vuotiaana (1886) tai 23-vuotiaana (1907). Kairossa tai Damaskoksessa naisten avioitumisikä oli samalla tasolla vasta 1960- ja 1970-luvuilla. Duben & Behar (1991) 123–126.

¹⁵⁹ Duben & Behar (1991) 122, 133–142.

¹⁶⁰ Tämä historiakuva vääristyminen johti muun muassa siihen, että turkkilainen akateeminen historiantutkimus löysi osmaniaikaiset naisjärjestöt vasta 1980-luvulla, koska aiempi historiantutkimus perustui vahvasti kemalistisen ajan viralliseen historiankirjoitukseen. Myös latinalaiseen kirjaimistoon siirtyminen 1920-luvulla vaikeutti myöhemmin alkuperäisten osmanilähteiden lukemista. Çakır, Serpil (2007). Kandiyoti (1991) 37–42.

¹⁶¹ ”This took place at so early age, from 12 to 14, that she scarcely had time for growing up”. Davis käytti teoksensa pohjana laajasti ulkomaalaisten tekstejä vuosisadan taitteessa sekä turkinkielisiä tekstejä 1900-luvun puolelta. Davisin kirja ei suhtaudu lähteisiinsä sillä kriittisyydellä, mitä akateemisessa historiantutkimuksessa pitäisi ja siksi sen kuvausta osmaninaisten elämästä pitää tarkastella kriittisesti, mutta teoksesta välittyy, millainen kansainvälinen kuva osmaninaisista oli aikakaudella ja millainen historiakuva heistä oli vallalla Turkissa. Davis (1982) 61–86.

minua, koska enoni Kemal tapasi sanoa, kun olin pahantuulinen tai itsepäinen (henkilökohtainen tapani olla tuhma), 'Fikriyar, mene ja kutsu imaami' (pappi); "Menen hänen kanssaan naimisiin." „¹⁶²

Muistelmista ei ilmene tarkasti minkä ikäinen Shayeste tai hänen siskonsa oli, mutta Edibin siskon iästä päätellen katkelmassa käsitellään avioliittoa lasten kiinnostuksen kohteena. Edibin kanssa suunnilleen samanikäinen Shayeste mietti avioliittoa usein, koska hänen isosiskonsa oli jo naimisissa. Katkelmasta voi päätellä, että Shayesten sisko oli itsekin vielä nuori, koska hän oli Haliden 9-vuotiaan Mahmouresiskon ystävä. Edib analysoi varsin tarkkaan varhaista lapsuusmuistoaan ja pohtii, kuinka avioliitto herätti ristiriitaisia tunteita Shayestessa. Syyksi hän pohtii sitä, että Shayeste olisi alkanut siskonsa kuvausten kautta ymmärtää omaa sukupuoltaan. Tulkitsemalla Edibin tarkoittavan tällä naiseuteen liittyviä merkityksiä ja velvoitteita. Edib itse toteaa oman suhtautumisensa perustuneen Kemal-enon leikkimieliseen pelotteluun siitä, kuinka eno ottaisi tytön vaimokseen, jos tämä käyttäytyy huonosti. Katkelmassa Shayesten ja nuoren Edibin avioliittokäsitysten erona on niiden lähtökohta: Edib kuvailee omaa lähestymistapansa lapsellisen pelottelun kautta, kun taas Shayestella oli konkreettinen side siihen mitä aikuisuus ja avioliitto todella tarkoittivat. Shayestelle avioliitto oli siis lähempänä arkitodellisuutta kuin Edibille. Edibin kuvaus kahdesta pikkutyöstä keskustelemassa avioliitosta jonkin verran itseään vanhempien isosiskojensa puheiden perusteella vihjaa, kuinka nuorena iässä avioliitto tuli ajankohtaisesti nuorten muslimityttöjen elämässä.

Shayesten tapaan myös Edibin lapsuudenperheen palvelustyttö Fikriyar suhtautui naimisiinmenoon odottavasti, mutta hän ei pohtinut aihetta itsensä vaan 5-vuotiaan Haliden osalta. Heidän valmistautuessaan Edibin koulunkäynnin aloittavaan *başlanmak*-seremoniaan¹⁶³ Fikriyar herkkyyttä miettiessään tytön tulevaisuutta:

"Isoäiti sai kerrankin oman tahtonsa läpi pukeutumiseni osalta. Hän ei voinut sietää, että aloittaisin pyhän Koraanin lukemisen sinisessä sarssipuvussa. Muistan hyvin shampanjänvärisen silkkimekon, jossa oli kauniita kuvioita sekä pehmeän silkkihunnun, mitkä hän osti minulle sen [sinisen puvun] sijasta. - - Joku piteli peiliä edessäni pukeutumiseni jälkeen ja näytin oudolta huntu hiusteni yllä sekä koristeltuna palatsinaisen todella kauniilla koruilla. Fikriyar liikkui kyyneliin. 'Joku päivä pukeudutte morsiuspukuun ja minä pitelen laahustanne' hän sanoi. Hän toivoi minulle turkkilaisnaisen ainoaa mahdollista autuutta. „¹⁶⁴

¹⁶² "Shayeste was I believe being haunted by the dim realization of sex brought about by the marriage of her eldest sister, who gave rather full descriptions to her friends, especially to my sister, who was nine years old at the time. Shayeste talked of marriages all the while. Marriages frightened me because my uncle Kemal would say whenever I was sullen or stubborn (my personal method of being naughty), 'Fikriyar, go and call the imam' (the priest); 'I will marry her.'" Fikriyar oli perheen nuori orjapalvelijatyttö. Edib (1926) 40.

¹⁶³ Suom. aloitus, osmanimuslimien perinteinen seremonia koulun aloittamisen kunniaksi. Oppilas käveli naapuruston lasten muodostaman kulkueen kanssa koululle, jossa hän toisti *hocan* perässä arabian aakkoset. Haliden tapauksessa seremonia pidettiin tavanomaisesta poiketen koulun sijasta kotona. Edib (1926) 87.

¹⁶⁴ "Granny had her own way about my dress for once. She could not bear to have me begin my reading of the holy Koran in a blue serge dress. I remember well the champagne-colored silk frock with lovely patterns on it, and the soft silk veil of the same color, that she got for me instead. Some one held a mirror in front of me after

Katkelmassa hyvin nuori Edib on pukeutunut hienoon asuun sekä lainakoruihin. Isoäidin toiveiden mukaan hänellä ei ole tavanomaisia länsimaistyyllisiä vaatteita, vaan perinteisen juhlan vuoksi perinteisempi asu ja sen erityisenä yksityiskohtana huntu.¹⁶⁵ Näky sai Fikriyarin miettimään häähukua ja Edibin avioliittoa, joka ei kuitenkaan ollut pikkutyölle ajankohtaista vielä moneen vuoteen. Koulunaloitusjuhlasta kertoessaan Edib mainitsee koulun aloittamisen ja häät yhtä tärkeäksi seremoniaksi osmanimuslimeille, mutta Fikriyarin sanoilla hän kuitenkin toteaa avioliiton olevan lopulta 'turkkilaisnaisen' eli osmanimusliminaisen ainoa todella onnelliseksi tekevä asia. Avioliitto oli siis itseisarvo ja koulutus ennemminkin välinearvo. Katkelman perusteella on kuitenkin hankala tulkita, mitä mieltä Edib itse todella oli: oliko hänen toteamuksensa näkemys siitä, mikä oli 'vanhan Turkin' ajan käsitys naisen onnesta vai oliko avioliitto myös 1920-luvulla turkkilaisnaisen 'ainoa mahdollinen autuus'? Tämän katkelman perusteella ei voi tehdä johtopäätöksiä, mutta koko teoksen näkökulmasta kallistun itse molempien näkökulmien yhdistelmään. Lapsuuskuvauksessaan Edib kuvailee tuon ajan mahdollisuushorisonttia, mutta hän eli aikuiselämänsä aikana, jolloin naisella oli mahdollisuus myös työskentelyyn. Edibillä oli sekä ura että perhe. Avioituminen ja perhe olivat kuitenkin yhä tärkeitä arvoja myös 'uudessa Turkissa'.

Järjestetty avioliitto oli myös uudistusmielisten nuorturkkilaisten hampaissa, koska se ei sopinut uuteen perheihanteeseen. Eurooppalainen, liberalismiin sävyttämä ja individualistinen rakkausihanne – *liberté & amour* – levisi erityisesti ranskalaisen kirjallisuuden kautta osaksi oppineen osmaniyläluokan ihanteita 1800-luvulla ja johti järjestetyn avioliiton kritisointiin yhteiskunnallisessa lehtikeskustelussa. Kritiikki näkyi myös populaarissa kirjallisuudessa ja levisi sitä kautta laajemmalle lukutaitoiselle yleisölle: järjestetty avioliitto oli vuosisadan vaihteen osmanikirjallisuudessa suosittu traagisten rakkaustarinoiden aihe. Käytännössä raja vanhanaikaiseksi koetun järjestetyn avioliiton ja uuden länsimaisen perheihanteen mukaisen rakkausavioliiton välillä saattoi olla kuitenkin hyvin häilyvä: modernin rakkausavioliiton ihanne saattoi toteutua jo siten, että avioliiton osapuolet saivat suostua tai kieltäytyä vanhempien valitsemasta puolisoehdokkaasta ja tutustua häneen ennen avioitumista.¹⁶⁶

Avioliitto realisoitui Edibin omassa perheessä todella, kun isoäidin talossa kävi ensimmäistä kertaa *görücü*¹⁶⁷-seurue Edibin isosiskon Mahmouden takia, koska perheen pojalle morsianta etsivät seurueet

I was dressed, and I looked strange with the veil over my hair and bedecked with the really beautiful jewels of the palace lady. Fikriyar was moved to tears. 'Thou shalt wear a bride's dress and I will hold thy train one day,' she said. She was wishing me the one possible felicity for a Turkish woman." Edib (1926), 88.

¹⁶⁵ Edib ei kuitenkaan käyttänyt huntua arkipukeutumisessaan vielä moneen vuoteen, joten huntu kuului osaksi juhlapukua ja sen käyttäminen saattoi liittyä *başlanmak*-juhlan uskonnollisiin elementteihin.

¹⁶⁶ Duben & Behar (1991) 87–96.

¹⁶⁷ Suom. näkijä.

kävivät perheissä, joiden tytär oli avioitumisiässä. *Görücü*-vierailu oli tapaaminen, jossa seurueen jäsenet kahvinjuonnin lomassa tarkastelivat tytön ulkonäköä ja miniäpotentiaalia. Edibin mukaan käytäntöön sopeutuminen oli edellytys naimisiinmenolle, koska muuten naapurustossa alkaisi levitä tieto, että tyttöä olisi turha kosia. *Görücü* oli siis sosiaalisesti hyväksytty perinteisen järjestetyn avioliiton käytäntö, jota yhteisö piti normaalina. Seurue koostui yksinomaan naisista, koska naisten ja miesten elämänpiirit olivat erillään. Mahmouden ensimmäinen *görücü*-visiitti tapahtui, kun tyttö oli 11-vuotias ja hän käytti myös huntua liikkueessaan ulkona. *Görücün* ajankohta on jälleen yksi esimerkki alhaisen avioitumisiän korostamisesta. Toisaalta Edib kuitenkin toteaa, että isoäiti ei halunnut vielä naittaa Mahmoudrea näin nuorena. Tapojen mukaisesti tytön piti kuitenkin osallistua seremoniaan, jotta häntä ei suljettaisi pois myöhemmin mahdollisista morsiankandidaateista.¹⁶⁸ Edib kuvailee itse seremoniaa seuraavasti:

“He pukivat hänet [Mahmouden] muistini mukaan joillain äitipuoleni vaatteilla – hänen omat hienot aikuisten vaatteensa eivät lieneet vielä täysin valmiit – ja hän seurasi Fikriyaria, joka meni ensimmäisenä sisään kantaen kahvia. Talon paras tuoli oli laitettu huoneen keskelle häntä varten. Hän tervehti soveliaasti seuruetta ja sitten istuutui, samalla kun naiset hitaasti siemailivat kahviaan, tarkastelivat häntä huolellisesti, hymyilivät muodollisesti ja tekivät muodollisia huomautuksia säästä ja sulhasen sosiaalisesta asemasta. Kun ensimmäinen naisista laski kuppinsa tarjottimelle, oli se merkki mahdollisen morsiamen poistumiselle. Hän hyvästeli ja vetäytyi pois. Aika, jonka *geurüjü*-vierailulla kesti juoda kahvinsa, oli vihje siitä, mitä mieltä he olivat työstä. Usein kuuli kysyttävän piinallisen innokkaasti *geurüjü*-vierailun jälkeen, josko he olivat antaneet kuppinsa takaisin liian aikaisin vai ei. Vaikka ensimmäinen kerta oli riittävän jännittävä, oli tapahtuma todellisuudessa tylsä ja sietämätön seremonia. Mutta se oli tuon ajan turkkilaisille tytöille avain sisäänkäsyyn elämään.”¹⁶⁹

Kertoessaan seremoniasta Edib kuvailee menneen ajan tapaa, jossa oli omat ääneen lausumattomat sääntönsä. Keskustelu oli vierailulla tavanomaista rupattelua, mutta sen tärkein tarkoitus oli antaa seurueen naisille aikaa tarkastella tyttöä. Keskustelun lomassa he saattoivat kuitenkin kertoa isäntäperheelle tarkemmin sulhasehdokkaasta. Tärkein viesti välitettiin kuitenkin sanattomasti kahvikuppien välityksellä: jos perheen tyttö ei ollut vierailijoiden mielestä sopiva, palauttivat he kuppinsa pian ja vierailu oli ohi. Edib kuvailee arvostelun kohteena olleen tytön näkökulmasta käytännön olleen piinallisen epätietoista, koska hän sai itse tietää vierailijoiden mielipiteestä vasta

¹⁶⁸ Edib (1926) 120–122.

¹⁶⁹ “They dressed her, I remember, in some of our stepmother's clothes – her own grand grown-up dresses not being, I suppose, yet fully prepared for her – and she followed Fikriyar, who went in before her carrying the coffee. The best chair in the house was put in the middle of the room for her. She made the proper graceful salutation to the company and then sat down, while the ladies slowly sipped their coffee, inspected her carefully, smiled their formal smiles, and made formal remarks about the weather and the social position of the bridegroom. When the first lady put her cup on the tray this was the signal for the departure of the would-be bride. She saluted and retired. The time taken by the *geurüjü* in drinking their coffee was the clue to their opinion of the girl. One often heard it asked with painful excitement after a *geurüjü* visit whether they had handed back their coffee-cups too soon or not. Although the first time was exciting enough, the business was in reality a dull and unbearable ceremony. But it was the key to the entrance to life for the Turkish girls of that time.” Edib (1926), 121–122.

vierailun jälkeen. Edib esittää oman mielipiteensä ja tuomitsee vierailujen olleen tylsiä sekä vanhanaikaisia seremonioita, mutta vanhan ajan sosiaalisten yhteisöjen välttämättömyys nuorille naisille.

Edib ei enää myöhemmin muistelmissaan käsittele mahdollista omaa *görücü*-seremoniaansa tai mainitse järjestettyyn avioliittoon viittaavista käytänteistä, mutta hän puhui aiheesta ollessaan luentokiertueella eri yliopistoissa Yhdysvalloissa loppuvuonna 1928.¹⁷⁰ Edib oli keskiviikkona 21. marraskuuta ollut vierailulla opettajankoulutuslaitoksen kampuksella Maryvillessä, Missouriissa. Koulun lehdessä Northwest Missourianissa seuraavan päivän lehdessä julkaistu artikkeli perustui Edibin pitämään luento- ja keskusteluhetkeen opiskelijoiden kanssa. Artikkelin mukaan Edib puhui yleisesti ”uuden Turkin kehityksestä”¹⁷¹ ja ”maalasi - - kuvia vanhasta Turkista”¹⁷², mutta kertoi myös joistain muistelmista käsittelemistään aiheista, mukaan lukien *görücü*-vierailuista. Edib kommentoi seremoniaa tällä kertaa siskonsa näkökulmasta: ”Kun siskoni tuli pois haastattelusta [seremoniasta] sanoen vihaisesti ’Olenko lehmä ja siksi tuotava näytille myytäväksi?’ hän sanoi, ’näin koko asian traagisuuden.’”¹⁷³ Sävy on selkeästi negatiivisempi kuin muistelmista. Yksittäinen vierailuluento oli toki tyystin erilainen tilanne kertoa sama tarina eri tavalla verrattuna kirjoitettuihin ja julkaistuihin muistelmiin ja Edibin kohdeyleisö oli molemmissa erilainen. Lisäksi täytyy huomioida, että kyseessä on artikkeli eli toimittajan kuvaus Edibin luennosta eikä hänen oma tekstinsä. Saman tarinan kertominen kuitenkin osoittaa, kuinka Edib käytti omia ja perheensä kokemuksia osoittamaan kuinka huono naisten asema oli vanhassa Turkissa ja asetti sen samalla vastakkain uuden ja kehittyneen Turkin kanssa. Mielestäni Edibillä on samanlainen motiivi myös muistelmista, mutta hän ei alleviivaa sitä niin selkeästi kuin luennon tapauksessa. Järjestäytynyt avioliitto ei kuitenkaan ollut välttämättä jäänyt menneisyyteen, vaan vanhat käytännöt muotoiltiin rakkausideaalin ympärille. Dubenin ja Beharin arvion mukaan vielä 1920- ja 30-luvuilla suurin osa liitoista saattoi olla käytännössä järjestettyjä avioliittoja, mutta modernein mukautuksin.¹⁷⁴

Lasten keskinäisten keskustelujen lisäksi myös aikuiset puhuivat avioliitosta ja siihen liittyvistä käytännöistä lapsille. Naiseuteen – esimerkiksi ehkäisyyn – liittyvä tieto välittyi usein suullisesti eri sukupolvien naisten kesken.¹⁷⁵ Edib nostaa esiin yhden tällaisen keskustelun, osoittaakseen millaisia

¹⁷⁰ Hän luultavasti mainosti muistelmateoksiaan, joiden toinen osa *The Turkish Ordeal* julkaistiin syksyllä 1928, kustantamo oli newyorkilainen The Century Co. Edib (1928).

¹⁷¹ ”the development of New Turkey” The Northwest Missourian. 22.11.1928. 1

¹⁷² ”painted - - pictures of old Turkey”. The Northwest Missourian. 22.11.1928. 4.

¹⁷³ ”When my sister came out of the interview saying angrily ’Am I a cow, thus to be exposed for sale?’ she said, ’I saw the tragedy of it all.’” The Northwest Missourian. 22.11.1928. 4.

¹⁷⁴ Duben & Behar (1991), 96.

¹⁷⁵ Perhesuunnittelu oli selkeästi yleinen käytäntö, koska vuosisadan vaihteessa urbaaneissa istanbulilaisperheiden viimeisten lasten syntymät ajoituivat äidin 30 ikävuoteen ja alhaisimmillaan 27 vuoteen

paineita naisten ulkonäköön kohdistui. Kohtauksessa Edibin isoäidin ystävä ja taloudenhoitaja Hava hanoum kertoo omasta häyöystään Edibille, Mahmourelle ja Fikriyarille. Havan tarkoituksena oli kehua nuoruuden kauneuttaan, joka oli niin häkellyttävä, että aviomies ei voinut uskoa sitä todeksi. Heti kasvojennäyttämisseremonian¹⁷⁶ jälkeen vastavihityn vaimonsa kasvot ensimmäistä kertaa nähnyt mies käski palvelijoita avaamaan morsiamen taidokkaasti letitetyt hiukset ja pesemään hänen kasvonsa, koska hän epäili hänen kauneutensa perustuneen tekohiuksiin ja meikkiin. Vasta tämän jälkeen aviomies uskoi vaimonsa olevan luonnonkaunis. Kertoja-Edib löytää kuitenkin tarinasta toisenlaisen merkityksen:

“Useiden vuosien ajan häyön seremonia tarkoitti minulle tämän nimenomaisen kohtauksen toisintoa. Koska en ollut vielä omaksunut feminististä mielenlaatua, en vastustanut laisinkaan yhtäkään herrasmiestä, joka testasi vaimonsa ruumiillisia hyveitä kuin hän tarkastelisi mitä tahansa muuta omaisuutta kuten orjia tai lehmiä. Ymmärsin tarinan opetuksen myöhemmin, kun olin kuullut muita versioita muiden naisten häyön seremonioista, jotka olivat enemmän tai vähemmän samanlaisia; ja johtopäätökseni oli, että morsian ei voisi koskaan huijata turkkilaista aviomiestä mekillä tai tekohiuksilla, jos hänen hiuksensa olisivat ohuet ja poskensa kalpeat. Illat Hava-rouvan olohuoneessa olivat omalla tavallaan yhtä opettavaisia kuin ranskalainen salonki ennen vallankumousta.”¹⁷⁷

Kertoessaan Havan häyöstä Edibin avioliitosta kirjoittamisen motiivit selkenevät ja hän kommentoi suorasanaisesti, kuinka hänen käsityksensä lapsi-Edibille normaalilta vaikuttaneesta tavasta oli myöhemmin muuttunut osoitukseksi aikakauden naisten heikosta asemasta. Edib tulkitsee avioliittoon liittyviä lapsuuden muistoja ja kokemuksia omien sanojensa mukaan feministisestä näkökulmasta Hän rakentaa tilanteen, jossa kertova minä eli aikuinen kertoja-Edib kommentoi Havan kertomusta, koska kerrottu minä eli kohtauksessa vielä liian nuori lapsi-Edib ei tähän vielä pystynyt. Kertovan minän kautta Edib osoittaa kuinka feminismi ja tarkempi perehtyminen muiden naisten kokemuksiin auttoivat häntä myöhemmin näkemään avioliittokäytäntöjen epäoikeudenmukaisuuden turkkilaisia naisia kohtaan. Tässä Edib liittää turkkilaisuuteen myös kielteisiä ominaisuuksia; turkkilaisella aviomiehellä oli oikeus tarkastella vaimoaan ‘kuin mitä tahansa muuta omaisuutta’. Vaimon vertaaminen orjiin tai lehmiin on vahva ilmaisu miehen ja vaimon valtasuhteesta avioliitossa.

(1906–1910). Luonnollisen eli rajoittamattoman hedelmällisyyden vallitessa tämä olisi ollut lähellä 40 ikävuotta. Islam ei myöskään kieltänyt ehkäisyä. Duben & Behar (1991) 165–167, 186–189.

¹⁷⁶ Avioitumisseremonian jälkeen häyön aloittamiseen kuului Edibin mukaan perinne, jossa tuore vaimo paljastaa kasvonsa miehelleen riisumalla hääpukuun kuuluvan hunnun. Edib (1926) 46–47.

¹⁷⁷ “For years and years the first night ceremonial of marriages meant for me a repetition of this particular scene. As I had not acquired a feministic turn of mind, I did not in the least object to any gentleman who tested the physical virtues of his wife as if he were examining any other property such as slaves or cows. I made a moral out of this story, after I had heard other versions of first night ceremonies from other ladies, which were more or less alike; and I concluded sadly that a bride could never cheat a Turkish husband by paint or false hair if her hair was thin and her cheeks pale. The evenings in Hava Hanum’s sitting-room were in their way as instructive as a French salon before the Revolution.” Edib (1926) 48.

Mitä Edib oikeastaan tarkoittaa puhuessaan feministisestä mielenlaadusta? Hän selvästi kritisoi häihin ja avioliittoon liittyviä käytäntöjä, joissa naiset olivat aviomiestään heikommassa asemassa. Hän leimaa tällaiset käytännöt osaksi menneisyyttä vertaamalla Havan olohuonetta ranskalaiseen salonkiin ennen Ranskan vallankumousta¹⁷⁸: vanhan Turkin opetuksista ei ollut siis enää hyötyä uudessa Turkissa, joka nojasi moderneihin perhearvoihin. Kirjoittamishetkellä eli vuonna 1925 Edib koki siis avioutuiskäytäntöjen muuttuneen paremmaksi naisia kohtaan. Edibin mainitsema turkkilainen aviomies oli 'vanha turkkilainen', vaikka hän ei sitä suoraan totea. Kuten jo aiemmin mainittiin, naisten oikeuksien parantaminen oli osa Osmanivaltakunnan uudistusmielisten vaatimuksia, mikä tarkoitti myös sitä, että suuri osa naisten oikeuksien kannattajista oli miehiä. Grace Ellison oli ihmeissään, kuinka paljon nuorturkkilaismiehet tukivat naisia heidän julkisessa työssään ja vertasi tätä kadehtivaan sävyyn tilanteeseen Britanniassa: "Pohdin oliko omassa maassani koskaan ollut feminististä tapaamista vain miesten johtamana, ja jossa miehet vaativat naisia kapinoimaan ja kamppailemaan vapauden edestä?..."¹⁷⁹ Unionisteista muun muassa Gökälp näki feminismin ja naisten tasa-arvon tärkeänä: hänen mukaansa sukupuolten tasa-arvo oli ollut yksi varhaisille turkkilaisille ominaisimmista arvoista, mutta myöhemmät vieraiden kulttuurien – erityisesti persialaiset ja bysanttilaiset – vaikutteet olivat erehdyttäneet turkkilaiset harhateille. Gökälpin turkismien tavoitteena olikin puhdistaa turkkilaisten omaksuvat vieraat vaikutteet, jolloin turkkilaiset palaisivat takaisin tähän alkuperäiseen tilaansa ja heille luonnollinen tasa-arvoisuus pääsisi valloilleen.¹⁸⁰ Turkkilainen nationalismi ja feminismi kulkivat siis käsi kädessä ainakin ideologisella tasolla.

Asetettuna koko muistelmateoksen kontekstiin ja identifikaation prosessiin, Halide Edib luonnehtii millaisessa ympäristössä ja odotusten täyttämässä asenneilmapiirissä hän kasvoi aikuiseksi ja ennen kaikkea naiseksi. Hän kuvailee avioliittoa kriittisesti naisnäkökulmasta. Edib pyrkii osoittamaan millainen 'vanha Turkki' eli Osmanivaltakunta oli ennen vuoden 1908 vallankumousta. Havan kertomuksessa Edib asettaa vanhat tavat osaksi menneisyyttä ja korostaa kuinka ne eivät ole enää tarpeellisia 'uudessa Turkissa'.

Edib määrittelee feministisen käänteen muuttaneen hänen näkemystään vanhoista avioliittotavoista ja käsityksistä. Tämän perusteella voi olettaa, että hän katsoo myös muissa lainatuissa kohdissa menneisyyttä tämän myöhemmin opitun 'feministisen mielenmuutoksen' kautta ja että hän identifioi itsensä feministiksi. Feminismi ei kuitenkaan ole koskaan ollut merkitykseltään sama kaikille eikä

¹⁷⁸ Vertaus Ranskan vallankumoukseen osoittaa myös Edibin sivistyneisyyttä ja näin vahvistaa myös Edibin identiteettiä oppineena ja Euroopan historiaan perehtyneenä naisena.

¹⁷⁹ "Was there ever, I wonder, in my country a feminist meeting conducted only by men and where the men urged the women to rebel and strike for freedom?... " Ellison (1915) 91.

¹⁸⁰ Gökälp (1968) 111–115.

tällaisen määrittely ole yksioikoista myöskään Halide Edibin tapauksessa. Edib oli mukana perustamassa Osmanivaltakunnan ensimmäistä naisjärjestö Teali-i Nisvania (Naisten ylevöittäminen), jolla oli yhteyksiä kansainväliseen naisliikkeeseen, mutta sillä ei ollut poliittisia tavoitteita.¹⁸¹ Muistelmissa Edib mainitsee järjestön kuitenkin vain liittyen Balkanin sotaan vuonna 1912 ja toteaa järjestön keskittyneen hyväntekeväisyyteen ja jäsentensä sivistämiseen. "Klubissa oli feministinen tendenssi, mutta kokonaisuudessaan se pysyttäytyi hyödyllisyyden ja hyväntekeväisyyden rajoissa, ja pyrimme pitämään sen tyyliään hillittynä, välttelemään propagandaa, josta tulee niin rumaa ja äänekkästä ja tarjoaa helpon tien kuuluisuuteen kenelle tahansa, joka pystyy pitämään tarpeeksi kovaa ääntä."¹⁸² Edib haluaa tehdä selkeän eron oman hyvän feminismin ja muiden äänekkään feminismin välillä.¹⁸³ Osmaninaisten näkemykset feminismistä vaihtelivat siis yhtä paljon kuin muiden maiden feministien keskuudessa.¹⁸⁴

Alhaisen avioitumisiän ja järjestetyn avioliiton lisäksi myös moniavioisuus oli uudistumielisten silmissä vanhanaikainen tapa. Moniavioisuus oli kuitenkin naisten alhaisen avioitumisiän tapaan aikakauden muslimien keskuudessa huomattavasti oletettua pienempi ilmiö. Polygynia eli miesten moniavioisuus oli Dubenin ja Beharin mukaan todella marginaalista vuosisadan vaihteen Istanbulissa: heidän aineistossaan miehistä moniavioisia oli 2,5% (1885) ja myöhemmin 2,16% (1907), naisista moniavioisessa liitossa osallisena oli noin 5%. Keskimäärin moniavioisella miehellä oli vaimoja 2,08 eli suurimassa osassa moniavioisista avioliitoista miehellä oli vain kaksi vaimoa.¹⁸⁵ Islam salli miehen ottaa jopa neljä vaimoa, kunhan mies kohteli kaikkia vaimojaan tasapuolisesti ja kykeni elättämään koko perheensä, mutta taloudellisesti vain harva kykeni ottamaan edes toista vaimoa.¹⁸⁶ Yksiavioisuus oli siis selkeästi yleisintä. Polygynisistä miehistä suurin osa oli joko uskonnollisessa ammatissa tai sulttaanin palatsin korkea-arvoisia virkamiehiä, joista jälkimmäinen ryhmä on tämän tutkimuksen näkökulmasta kiinnostavampi, koska Edibin isä oli palatsivirkamies. Uskonnollisilla titteleillä varustetuista miehistä jopa 30% ja virkamiehistä arviolta noin 10% oli moniavioisia, mikä on huomattavan iso osuus verrattuna keskimääräiseen n. 2%. Moniavioisuuden syistä ei ole tarkempaa

¹⁸¹ Ks. van Os (2013).

¹⁸² There was a feminist tendency in the club, but as a whole it kept within the bounds of usefulness and philanthropy, and we tried to maintain a quiet tone, avoiding propaganda, which becomes so ugly and loud and offers such an easy way to fame for any one who can make sufficient noise. Edib (1926) .

¹⁸³ Adakin mukaan Edib oli kuitenkin itse epävirallisesti ilmeisesti protestina ehdolla vuosien 1919 ja 1923 parlamenttivaaleissa, vaikka naisilla ei ollut vaaleissa ääni- tai ehdokasoikeutta. Adak (2007) 41.

¹⁸⁴ Kandiyoti (1998) 275.

¹⁸⁵ Istanbulin miesten moniavioisuus oli huomattavasti alhaisempaa verrattuna muihin alueisiin ja yhteisöihin. Polygynia oli yleisempää esimerkiksi Yhdysvaltojen mormonien keskuudessa 1800-luvun tilastojen mukaan (n. 10%) ja Lähi-idän muihin alueisiin kuten Irakiin verrattuna (ei tilastoja aikakaudelta, mutta vielä 1950-luvulla n. 7,5%). Duben & Behar (1991) 148–149.

¹⁸⁶ Hämeen-Anttila (2004) 167–168. Duben & Behar (1991) 157.

tietoa, mutta uskonnollisuus ja varakkuus näyttävät olleen vaikuttavia tekijöitä sekä mahdollisesti palatsin eli sulttaanien perhemallin seuraaminen.¹⁸⁷

Edib on muistelmissaan selkeästi moniavioisuutta vastaan ja perustaa näkemyksensä omiin kokemuksiinsa, koska hänen isänsä oli moniavioisessa avioliitossa kahden naisen kanssa. Isän moniavioisuus on Edibin muistelmien lapsuusosiossa hyvin keskeinen asia, ja Edib koki sen hajottaneen kotia sisäisesti ja asettaneen sen jäsenet¹⁸⁸ toisiaan vastaan:

”Omassa lapsuudessani moniavioisuus ja sen seuraukset aiheuttivat erittäin ruman ja ahdistavan vaikutelman. Jatkuva jännite kotonamme aiheutti jokaisen yksinkertaisenkin perhejuhlan tuntuvan kuin fyysiseltä kivulta ja tietoisuus siitä tuskin koskaan lähti minusta.”¹⁸⁹

Edib perustelee omien kokemusien lisäksi moniavioisuuden vastustustaan myös yleisemmän tason argumenteilla. Hänen mukaansa eurooppalaisten lukijoiden kuvitelmat moniavioisuudesta eivät vastanneet todellisuutta. Edib haki nuorturkkilaisten tapaan syitä moniavioisuuden haitallisuudelle myös tieteen saralta:

”Vaikka tämä dramaattinen johdatus moniavioisuuteen saattaa vaikuttaa lupaavan haaremien makeaa elämää, jota rva. Kenneth Brown kuvailee kirjassaan *Haremlik*, ei se ollut vähääkään moista. Olen kuullut moniavioisuudesta keskusteltavan tulevaisuuden mahdollisuutena Euroopassa viime vuosina molempien sukupuolten rehellisten ja oppineiden ihmisten parissa. ’Kun kerta on olemassa epävirallista moniavioisuutta ja mies on luonnostaan moniavioinen, miksi sille ei voisi antaa lain hyväksyntää?’ he sanovat.

Millaisia teorioita tahansa ihmiset saattavatkin pitää tai olla pitämättä ideaaleina taipumuksina perhemuodostusta ajatellen, silti jää jäljelle yksi kiistämätön totuus ihmisyydestä kuului se kummalle sukupuolelle tahansa. Meille on lähes luonnonmukaista kärsiä, kun joudumme jakamaan rakkautemme kohteen, oli tuo rakkaus sitten sukupuolista tai muunlaista. Uskon todella, että on olemassa yhtä monta mustasukkaisuuden astetta ja muotoa kuin on asteita ja muotoja ihmisen kiintymykselle. Mutta edes olettaa ajan tai koulutuksen lieventävän tätä hyvin perusteellista tunnetta, ei perheongelma siltikään tule ratkaistuksi; sillä perhe on ihmisyyteen keskeinen yksikkö, ja tämän pienimmän osan eheys on se, mikä tosiasiallisesti on kyseessä.”¹⁹⁰

¹⁸⁷ Duben & Behar (1991) 156–157.

¹⁸⁸ Kodista puhuessaan Edib ei tarkoita pelkästään ydinperhettä, vaan tarkoittaa lähimpien perheenjäsenten lisäksi myös esimerkiksi palvelijoita, joita oli ilmeisesti yksi jokaista aikuista perheenjäsentä kohden. Yläluokkaisessa osmaniperheessä palvelusväki oli osa laajasti ymmärrettävää kotitaloutta. Duben & Behar (1991) 48–57.

¹⁸⁹ ”On my own childhood, polygamy and its results produced a very ugly and distressing impression. The constant tension in our home made every simple family ceremony seem like a physical pain, and the consciousness of it hardly ever left me.” Edib (1926) 145.

¹⁹⁰ ”Although this dramatic introduction to polygamy may seem to promise the sugared life of harems pictured in the *’Haremlik’* of Mrs. Kenneth Brown, it was not so in the least. I have heard polygamy discussed as a future possibility in Europe in recent years by sincere and intellectual people of both sexes. “As there is informal polygamy and man is polygamous by nature, why not have the sanction of the law?” they say.

Whatever theories people may hold as to what should or should not be the ideal tendencies as regards the family constitution, there remains one irrefutable fact about the human heart, to whichever sex it may belong.

Edib mainitsee Demetra Vaka Brownin¹⁹¹ (1877–1946) kirjan esimerkkinä länsimaalaisten väärin tietoihin pohjautuvista käsityksistä osmanimuslimien moniavioisuuteen liittyen. Tämä osoittaa hyvin, kuinka kansainvälisiä ja oppineita osmaniyläluokan naiset olivat: Yhdysvalloissa julkaistu teos osmaninaisista tavoitti myös sen aiheena olleen ryhmän. Lewisin mukaan kielitaitoiset ja kansainvälisesti suuntautuneet osmaninaiset tiesivät hyvin, että orientalismin sävytti länsimaalaisten käsitystä osmanimuslimien perhe-elämästä.¹⁹² Moniavioisen miehen haaremi oli orientalistisen mielikuvituksen ja eksotiikan tihentymä, mikä näkyy läntisten aikalaiskirjoittajien teksteissä.¹⁹³

Edib oli vielä lapsi, kun hänen länsimaita ihaileva isänsä otti ensimmäisen vaimonsa Ablan lisäksi isoäidin talossa asuneen Teizen toiseksi vaimokseen. Isä perusteli moniavioisuuttaan tyttärensä edulla, koska Teize oli tullut tärkeäksi henkilöksi Edibin elämässä ja hän huolehti tytön päivittäisestä huolenpidosta. Edib kuvailee isän ja Teizen naimisiinmenon lähtökohtia seuraavasti:

”Eräänä päivänä pian sen jälkeen, Ablä lähti Besiktašiin viikoksi vanhojen ystävättäriensä kanssa ja hänen poissa ollessaan isä avioitui Teizen kanssa. -- Tapahtunut sai kylmän vastaanoton kotona ja avioliittoseremonian myötä tuohon asti tunnelmaltaan tyyneen taloon asettui ahdistava tunne; tunne rauhattomuudesta ja epämiellyttävien seurauksien mahdollisuudesta, mikä ei enää koskaan poistunut sieltä. Sympatia ja sääli, samoin kuin arvelut siitä, kuinka Ablä vastaanottaisi uutiset täytti ajatuksemme ja arvelin, että varsin raju välikohtaus oli odotettavissa.”¹⁹⁴

Katkelmassa Edib rakentaa jännitteisen lähtökohdan moniavioisuudelle: avioituminen tapahtui salassa Ablan ollessa poissa kotoa eikä uutta avioliittoa otettu hyvin vastaan kotona. Hän toteaa talon ilmapiirin muuttuneen tämän takia perinpohjaisesti huonoon suuntaan. ’Ahdistava tunne’ jatkaa kuvailua kodin sisäisestä epäsovusta ja luonnehtii Edibin tunteita moniavioisuuden kokemuksista.¹⁹⁵

It is almost organic in us to suffer when we have to share the object of our love, whether that love be sexual or otherwise. I believe indeed that there are as many degrees and forms of jealousy as there are degrees and forms of human affection. But even supposing that time and education are able to tone down this very elemental feeling, the family problem will still not be solved; for the family is the primary unit of human society, and it is the integrity of this smallest division which is, as a matter of fact, in question.” Edib (1926) 143–144.

¹⁹¹ Demetra Vaka Brown oli Istanbulissa syntynyt ja kasvanut kristitty kreikkalaisnainen, joka muutti 18-vuotiaana New Yorkiin ja asettui Yhdysvaltoihin loppuelämäkseen. Hän työskenteli toimittajana ja erityisesti orienttiin keskittyneenä kirjailijana. Hän meni naimisiin yhdysvaltalaisen kirjoittajan Kenneth Brownin kanssa ja käytti miehen nimeä uransa alussa, kuten Edibin tekstistä huomaa. Hänen kirjansa *Haremlik. Some pages from the life of Turkish women* julkaistiin vuonna 1909. Lisää Vaka Brownista ja hänen teoksistaan, ks. Lewis (2004)

¹⁹² Lewis (2004).

¹⁹³ Lewis. Duben & Behar (1991) 148.

¹⁹⁴ ”One day soon after, Ablä went to spend a week with some old lady friends in Beshiktash, and in her absence father married Teize. -- The event was received coldly by the household, and with the marriage ceremony there settled upon the hitherto serene atmosphere of the house an oppressive feeling, a feeling of uneasiness and wonder at the possibility of unpleasant consequences, which never left it again. Sympathy and pity, as well as conjectures as to how Ablä would receive the news, filled all our minds, and I fancy a rather violent scene was expected.” Edib (1926) 142–143.

¹⁹⁵ Edibin ensimmäinen avioliitto oli myös moniavioinen, joten hänellä oli kokemuksia moniavioisuudesta myös vaimon osalta eikä vain sivustaseuraajana lapsena. Tästä lisää luvussa 3.3.

Korostamalla painavaa ilmapiiriä Edib tuo tekstiin dramaattista pahaenteisyyttä: kotona kyti mahdollisuus 'rajulle välikohtaukselle'. Kotiväki osoitti selkeästi enemmän tukea ja empatiaa Ablaa kohtaan ja samalla syrji Teizeä, poikkeuksena tähän olivat ainoastaan Edib ja isoäiti, jotka säälivät häntä. Myös Edib bey sai osansa moniavioisuuden ongelmista:

“Ja myös isä kärsi enemmän kuin yhdellä tavalla. Liberaalien ja modernien ajatusten miehenä hänen avioliittonsa otettiin vastaan hyvin kielteisesti hänen ystäviensä keskuudessa, erityisesti Hakky beyn puolelta, jonka mielipidettä hän piti suurimmassa arvossa

Hän kärsi myös sen tiedostamisesta, että hän oli huijannut Ablaa. Hän oli nainut Ablan, kun tämä oli ollut vielä tyttönen, ja nyt vaikutti siltä kuin hän olisi käyttänyt hyväksi tämän nuoruutta ja kokemattomuutta. Isästä saattoi nähdä ajan kuluessa, kuinka kärsivällisesti ja katuvaaisesti hän yritti hyvittää tekoaan Ablalle.”¹⁹⁶

Kuten aiemmin todettiin, Edib bey oli uudistusmielinen mies ja ihannoi länsimaita, mutta hänen moniavioisuutensa ei sopinut tähän moderniin identiteettiin. Modernisoituvassa Istanbulissa asenteet moniavioisuutta kohtaan kiristyivät 1800-luvun lopulta lähtien liittyen länsimaisen perheihanteen ja tasa-arvoisemman sukupuolinäkemyksen kasvavaan suosioon.¹⁹⁷ Edib mainitsee isän olleen erityisesti pahoillaan Hakki beyn kielteisestä suhtautumisesta. Kyse oli Ibrahim Hakki pashasta (1863-1918), josta tuli vallankumouksen jälkeen unionistien ministeri ja suurvisiiri (1910–1911).¹⁹⁸ Edib bey oli siis unionistipiireissä mukana ja hänen moniavioisuutensa nähtiin siellä vanhanaikaisena. Edibin mukaan isä myös alkoi ajan myötä katua päätöstään ottaa toinen vaimo Ablalta salassa ja hän koki siitä syyllisyyttä. Edibin mukaan isä vieraili vaimojensa huoneissa aluksi vuorottain, mutta lopulta päätyi suosimaan nuorempaa Ablaa, koska Teizen aluksi ”ylivoimainen oppineisuuden osoitus ja intellektuelli luonteensa” lopulta muuttui isää kyllästyttäväksi ”pedanttiseksi mielenlaaduksi, jonka takia hänen puheessaan oli alituisen opettajamainen sävy”.¹⁹⁹ Vaimojen keskinäinen epätasa-arvoisuus ja sen aiheuttamat negatiiviset tunteet eivät näkyneet päällisin puolin heidän käytöksessään. Edibin mukaan he kuitenkin vihasivat toisiaan ja antoivat tunteidensa tulla ilmi vain isän kanssa kahden ollessaan, minkä takia isä lopulta alkoi viettää aikaa omassa huoneessaan. Edib haluaa selkeästi tuoda esiin, kuinka aluksi isän mielestä hyvältä vaikuttanut moniavioisuus oli lopulta kääntynyt myös häntä vastaan. Hän haluaa osoittaa, että moniavioisuus teki kaikista onnettomia. Edibin mukaan

¹⁹⁶ “And father too was suffering in more than one way. As a man of liberal and modern ideas, his marriage was very unfavorably regarded by his friends, especially by Hakky Bey, to whose opinion he attached the greatest importance.

He suffered again from the consciousness of having deceived Abba. He had married her when she was a mere girl, and it now looked as if he had taken advantage of her youth and inexperience. One saw as time went on how patiently and penitently he was trying to make up to her for what he had done.” Edib (1926) 145–146.

¹⁹⁷ Duben & Behar (1991) 158.

¹⁹⁸ Kayali (1997) 101. Edib (1926) 14, 145, 300. Dördüncü (2015).

¹⁹⁹ “superior show of learning and her intellectual character - - the pedantic turn of her mind, which gave her talk a constant didactic tone”. Edib (1926) 146.

moniavioisuus oli ”kuin kirous, kuin myrkky jota meidän onneton kotimme ei koskaan saanut pois elimistöstään.”²⁰⁰

Kodin jännitteinen ilmapiiri laukesi lopulta, kun vaimojen palvelijattaret alkoivat riidellä ja haukkua toistensa emäntiä. Tilanne ratkesi jakamalla perhe kahtia: Edib bey ja Abla muuttivat Edibin pikkusiskon kanssa isoäidin vanhaan taloon, kun taas Teize, isoäiti ja Halide muuttivat lähelle amerikkalaista tyttökoulua, jossa Edib aloitti opintonsa. Isä jatkoi kuitenkin vielä avioliitossa molempien vaimojensa kanssa ja sai Ablan kanssa toisen tyttären ja Teizen kanssa tytön ja pojan. Koko perhe palasi saman katon alle vielä kerran, mutta vaimojen välinen suhde ei parantunut. Lopulta Teize halusi erota isästä.²⁰¹ Edibin mukaan Teizen ja hänen lastensa lähtö kotoa sai Edibin tuntemaan ”sietämätöntä kipua” ja päätin [Edib puhuu itsestään] olla menemättä naimisiin koskaan.”²⁰² Isän moniavioisuus oli siis päättymiseensä asti kivulias kokemus Edibille.

3.2. Nuoren vaimon kasvukivut

Vuosisadan vaihteessa Halide Edib oli kouluopintojensa loppupuolella ja sen ikäinen, että osmanimusliminaisena hänen avioitumisensa oli ajankohtaista. Kuten aiemmassa luvussa todettiin, Istanbul oli Osmanivaltakunnan pääkaupunkina urbaani kaupunkikeskus ja avioitumisikä oli maaseutuun sekä ylipäänsä Lähi-itään ja eteläiseen Eurooppaan verrattuna korkea. Suuri osa osmanimusliminaisista avioitui kuitenkin alle 20-vuotiaana ja yläluokkien koulutetut naiset myös viimeistään opintojensa loppupuolella.²⁰³

Edib lähestyy ensimmäistä avioliittoaan kertomalla, kuinka hän viimeisenä kouluvuotenaan tutustui tulevaan aviomieheensä Salih Zeki beyhin. Salih Zeki oli isän ystävä, tunnettu observatoriojohtaja ja luonnontieteiden professori. Luultavasti tuttavuuden ja miehen meriittien vuoksi Edibin isä pestasi hänet tyttärensä matematiikan kotiopettajaksi, jotta Edibin matematiikan arvosanat kohenisivat valmistumisen kynnyksellä. Yksityisopetuksella oli hyvän opintomenestyksen lisäksi vaikutuksia myös Edibin yksityiselämään: kesällä 1901 noin 18-vuotias Halide valmistui amerikkalaisesta tyttökoulusta ja saman vuoden lopulla hän avioitui itseään noin 20 vuotta vanhemman Salih Zekin kanssa.²⁰⁴

Duben ja Behar toteavat Edibin ja Salih Zekin avioliiton olleen järjestetty, mutta eivät kerro suoraan mihin he perustavat päätelmänsä, koska Edib ei itse mainitse tätä suoraan muistelmissaan. Edibin isän

²⁰⁰ ”as a curse, as a poison which our unhappy household could never throw out of its system.” Edib (1926) 174.

²⁰¹ Edib (1926) passim.

²⁰² ”unbearable pain, and I made up my mind never to marry.” Edib (1926) 177.

²⁰³ Duben & Behar (1991) 122–129.

²⁰⁴ Edib (1926) 202–206.

vaikutuksen voi kuitenkin lukea rivien välistä, sillä hän valitsi Salih Zekin tyttärensä yksityisopettajaksi ja ylipäänsä avioliiton solmimiseen tarvittiin perheen suostumus ja tuki.²⁰⁵ Kuten jo edellisessä luvussa todettiin, Osmanimuslimiperheissä vanhemmilla oli suuri valta päättää lastensa asioista ja avioituminen oli kenties kaikista merkittävin päätös. Edibin oma avioliitto oli hyvin todennäköisesti järjestetty, mutta Edib itse kuvailee hieman myöhemmin muistelmissa avioliittoaan Salih Zekin kanssa rakkausavioliitoksi, joten tulkitsen hänen kokeneen liittonsa edustaneen uutta rakkausideaalia, vaikka hän kuvaileekin liittoaan usein negatiivissävytteisesti. Tämä johtui luultavasti siitä, että liitto päättyi lopulta avioeroon. Tässä luvussa käsittelen kuitenkin ensimmäisen avioliiton taustaa ja sitä, kuinka Edib kuvailee omaa kehitystään vaimona ja äitinä, keskityn avioeron syihin ja kuvaukseen sekä Edibin toiseen avioliittoon Adnan Adivarin kanssa tarkemmin luvussa 3.3.²⁰⁶

Edib maalaa aviomiehestään Salih Zekistä kuvan läpikotaisena älykkönä esitellessään häntä lukijoille.²⁰⁷ Jopa miehen ulkonäkö alleviivasi tämän sisäisiä ominaisuuksia: ”hänen kasvonsa yhä todistivat intensiivisestä älyllisestä elämästä ja kiihkeydestä, joka oli kaukana tavanomaisesta.” ja ”hänellä oli -- rauhalliset silmät, jotka paljastivat dominoivan älykkyyden”²⁰⁸. Edib kuvailee hienovaraisesti heidän tutustumistaan kotiopetuksessa ja korostaa heidän suhteensa perustuneen oppineisuuteen: Salih Zeki kiinnostui työstä tavalla ”jota opettaja tuntee lupaavasta oppilaastaan”²⁰⁹ ja yksityisopetuksen jälkeen he aloittivat kirjeenvaihdon, joka oli luonteeltaan vakavahenkistä ja keskittyi lähinnä filosofisten aiheiden ympärille. Tyypillisenä vuosisadan oppineena miehenä Salih Zeki ihaili tiedettä ja edistystä korostavaa filosofista aatesuuntausta positivismia²¹⁰ ja sen kehittäjää Auguste Comtea, jonka teoksia hän oli myös kääntänyt osmaniturkiksi.²¹¹ Salih Zeki oli siis Edibin isän tapaan länsimaisesti koulutettu ja uskoi myös vankasti tieteelliseen rationalismiin. Positivismi oli suosittu aatevirtaus myös unionistien keskeisimpien ajattelijoiden kuten Ziya Gökalpin tai Ahmet Rızan (1858–1930)²¹² keskuudessa ja he levittivät useiden eurooppalaisten positivistien ajatuksia ammentamalla niistä omiin teorioihinsa osmaniyhteiskunnasta sekä kääntämällä heidän teoksiaan osmaniturkiksi.²¹³

²⁰⁵ Lewis (2004) 121.

²⁰⁶ Edib (1926) 229.

²⁰⁷ Salih Zekin lisänimi *Zeki* tarkoittaa turkiksi viisasta.

²⁰⁸ ”his face gave still gave evidence of an intense intellectual life and a keenness far above the ordinary -- calm eyes which betrayed a dominating intelligence” Edib (1926), 202–203.

²⁰⁹ ”he began to show the interest that a teacher feels for a promising pupil.” Edib (1926), 203.

²¹⁰ Positivistit pyrkivät selvittämään, miten historiaa ja yhteiskuntaa voitaisiin selittää luonnontieteiden tapaan tieteellisten mallien avulla ja näin löytyisivät kehitystä ohjaavat lait. Zürcher (2005) 25.

²¹¹ Edib (1926) 204.

²¹² Rıza liittyi jopa osaksi Comten positivistista ihmisyyden uskontoa. Zürcher (2005) 25.

²¹³ Zürcher (2005) 22–26.

Salih Zeki tutustutti myös Edibin uudenlaiseen tieteelliseen ajattelutapaan. He tutustuivat toisiinsa, kun Salih Zeki toimi Edibin kotiopettajana, mutta tämä opettajan ja oppilaan valtasuhde jatkui Edibin mukaan myös heidän suhteessaan avioparina. Nuori vaimo ihaili itseään huomattavasti vanhemman aviomiehen oppineisuutta ja suvereenia osaamista.²¹⁴

“Hän [Salih Zeki] hallitsi täydellisesti tarkastelemaansa vaikeatajuiset aiheet, ja hän valaisi ne terävällä ja häikäisevällä selkeydellä selittäessään niitä oppilaille, jotka kerääntyivät hänen ympärilleen opetuslasten tavoin. Tällainen häikäisevä selkeys ja yksinkertaisuus ovat yleensä merkkejä todellisesta asiantuntijuudesta, mutta sellainen käsittely oli niin poikkeava omasta jokseenkin haaveilevasta mielenluonteestani, että jouduin kokonaan sen pauloihin. Vaikka se antoi mielelleni uuden suunnan ja auttoi sitä kehittymään, hämärsi se myös joksikin aikaa henkisten asioiden arvoa ja minusta tuli henkiselällä tavalla orja toiselle mielelle. Säilytin totisesti aina nöyrän lapsen ja opiskelijan asenteen häntä kohtaan ja hänen selkeä kiinnostuksensa minua kohtaan kannusti näkemään erityisen paljon vaivaa tieteellisten arvojen arvostamisessa.”²¹⁵

Katkelmassa Halide Edib kuvailee Salih Zekin henkisiä ominaisuuksia ja osaamista opettajana mutta samalla myös heidän avioliittonsa lähtökohtia. Liitto ei ollut kahden aikuisen ja tasavertaisen puolison suhde, vaan pikemminkin virtuoosimaisen opettajan ja häntä ihailevan oppilaan muuttumaton ja epätasa-arvoinen suhde. Edib myös kuvailee itseään suhteessa mieheensä toteamalla oman haaveilevan luonteensa jääneen Salih Zekin järkkymättömän oppineisuuden jalkoihin ja alistuvan ‘henkiseen orjuuteen’ viisaamman mielen alle. Tulkitsen Lewisin tapaan Edibin viittaavan orjuudesta puhuessaan omaan palvelualttiuteensa nuorena vaimona. Edib kuvailee “alisteisen, pseudo-orjuutetun aseman” avulla ikäeroltaan merkittävän avioliiton sisäistä epätasa-arvoa.²¹⁶ Edib jatkaa orjavertausta kuvaillaessaan avioelämän alkua heidän yhteisessä kodissaan:

“Mikään orjamarkeetilta halvimmalla hinnalla ostettu pikku tserkessorjakaan ei olisi voinut astua yhteiselämäämme yhtä tottelevalla mielellä kuin minä.”²¹⁷

Orjuus on vahva kielikuva avioliiton sisäisen dynamiikan epätasapainosta ja miehen kokonaisvaltaisesta auktoriteetista vaimon ylitse. Nykylukijalle vertaus orjaan on rajumpi kuin osmaniaikalaiselle, sillä Osmanivaltakunnassa orjuus oli normaali osa yhteiskuntaa ja koteja. Orjat jakautuivat eri kategorioihin, joista toisia arvostettiin sosiaalisesti korkeammalle kuin toisia.

²¹⁴ Edib (1926), 204.

²¹⁵ “He had an absolute mastery over the abtruse subjects he treated, and he illuminated them with a sharp and blinding clarity when he explained them to the pupils who gathered round him in the manner of disciples. This blinding clarity and simplicity are usually characteristic of the real mastery of a subject, but such a treatment was so different of my own somewhat dreamy mental temperament that I fell completely under its sway. Though it gave my mind a new direction and helped it in its development, it also blurred me for a time the value of spiritual things, and I became in a mental sense enslaved to another mind. I always indeed retained the humble attitude of a child and a student toward him, and his evident interest in me induced me to make an extra effort to appreciate scientific values.” Edib (1926), 204.

²¹⁶ Lewis (2004) 121.

²¹⁷ “No little Circassian slave bought from the slave-market at the lowest price could have entered upon our common life in such an obedient spirit as I did.” Edib (1926), 206.

Tserkessiorja viittaa osmanimuslimieliitin jalkavaimokäytäntöön, sillä vaaleat kaukasialaiset tserkessit olivat erityisesti eliittikodeissa yleisiä orjia. Dubenin ja Beharin mukaan tserkessinaisista käytetyn nimityksen *cariye* voisi orjan sijasta kääntää tarkoittamaan ennemmin palvelustyttöä. Heidät kasvatettiin eliittikodeissa hyväkäyttösisiksi ja avioitumisiässä heidät vapautettiin naimisiinmenoa varten.²¹⁸

Länsimainen haaremikirjallisuuden lukija puolestaan luultavasti ymmärsi orjavertauksen osmanilukijan arkikokemuksen sijasta orientalistisen eksotiikan kontekstissa. Stereotyyppin mukaisesti orientoalistetut naiset nähtiin yleensä miesten alistamina. Esimerkiksi eurooppalaisen naisasialiikkeen näkökulmasta itämainen nainen oli miesten alistama: Käthe Schirmacher (1865–1930)²¹⁹ totesi vuonna 1905 itämaisen naisen olevan ”lähes poikkeuksetta leikkikalu tai kuormajuhta; ja siihen määrin, mikä raivostuttaisi meidät eurooppalaiset. Sivistymättömissä maissa ja ei-eurooppalaisen sivistyksen maissa suurin osa naisista on riittämättömästi ravittu; kaikissa tapauksissa huomattavasti kuin miehet.”²²⁰ Edibin kuvaus vanhanaikaisesta avioliitosta nuoren tytön ja vanhemman miehen välillä resonoi tämän orientoalistisen stereotyyppin kanssa. Tietoisena orientoalisesta asennoitumisesta itseään ja muistelmiaan kohtaan Edib saattoi kuitenkin tietoisesti korostaa avioliittonsa vanhanaikaisuutta ja omaa heikkoa asemaansa. Vaikka orjuus oli vahvasti läsnä osmaniyhdistyksen elämäntilanteissa, ei Edibin orjavertaus ole tulkintani mukaan sävyiltään positiivinen, koska hän asettaa oman nöyryytensä halvimman orjan alapuolelle. Edib jatkaakin heti seuraavassa luvussa otsikolla ”Avioelämä ja maailma”²²¹ ensimmäisen avioliittonsa kuvausta tulkintani mukaan hienoisesti negatiiviseen sävyyn. Edibin mukaan elämä kotiin eristettynä vaimona ei ollut onnellista aikaa, koska ensimmäinen avioliitto kuului vielä vanhan Turkin aikaan:

”Elämäni oli suljettu asuntoni seinien sisään. Elin vanhanaikaisen turkkilaisnaisen elämää. Ensimmäisten muutamien vuosien aikana lakkasin näkemästä jopa isän vanhoja ystäviä, jotka olin tuntenut lapsuudesta asti. Kuuluin uudelle talolle ja sen isännälle ja tein kaiken luodakseni onnellisen kodin ja auttaakseni häntä hänen suuressa työssään. Hän oli tuohon aikaan aloittanut kolossaalisesta työstä turkiksi – Matemaattisen sanakirjan – ja valmistelin hänelle suurten englantilaisten matemaatikkojen ja filosofien elämäkertoja englantilaisilta kirjailijoilta.”²²²

²¹⁸ Duben & Behar (1991) 144–145. Tarkemmin orjuudesta ja orjien asemasta osmaniyhteiskunnassa esim. Powell (2012), Baron (2005).

²¹⁹ Saksalainen naisasianainen ja yksi Kansainvälisen äänioikeusliiton (v. 1946 alkaen International Alliance of Women) perustajista.

²²⁰ *Die moderne Frauenbewegung* (Moderni naisoikeusliike) (perustuu engl. käännökseen vuodelta 1912)

²²¹ Ks. liite 1: sisällysluettelo, *Memoirs of Halide Edib* (1926).

²²² ”My life was confined within the walls of my apartment. I led the life of the old-fashioned Turkish woman. For the first few years I even ceased to see father's old friends whom I had known as a child. I belonged to the new house and its master, and gave the best I had, to create a happy home and to help him in his great work. He had begun at this time his colossal work in Turkish — the "Mathematical Dictionary" — and I prepared for him from different English authorities the lives of the great English mathematicians and philosophers.

Edib katsoo kirjoittamisajankohdasta eli vuodesta 1925 avioliittonsa alkuaikoihin ja samalla myös vanhanaikaiseen Turkkiin: hän eli 'vanhanaikaisen turkkilaisnaisen elämää' eristettynä kotonaan ja omistautui vain 'isäntänsä' eli aviomiehensä palvelemiseen ja heidän kotinsa hoitamiseen. Avioliittokuvauksessa kuultaa paitsi vertaus Edibin toiseen avioliittoon, mutta myös uuteen Turkkiin.²²³ Oman kirjoitustyön sijasta Edibin työskenteli Salih Zekin kirjan parissa. Edibin kuvailee itseään nuorena vaimona, joka epäitsekäästi omistautuu vain miehellensä ja hänen uralleen. Tämä on hyvin kaukana kirjoittamisajankohdan Edibistä, joka on kirjoittanut useita kirjoja ja luonut itselleen uran kirjailijana ja toimittajana.

Vapaa-ajallaan kotirouvana Edib keskittyi lukemaan ulkomaista kirjallisuutta niin omaksi kuin muiden iloksi: hän esimerkiksi käänsi englannista turkkiin osmaniyläluokan piirissä suosittuja skotlantilaiskirjailija Arthur Conan Doylen Sherlock Holmes –kirjoja ja luki niitä ääneen isälleen ja miehelleen. Englantilaisen kirjallisuuden lisäksi Edib paneutui oman kiinnostuksensa kautta ranskalaisen kirjallisuuden lukemiseen, tarkoituksena ensisijaisesti kohentaa kielitaitoaan, mutta pian ”ranskalainen sielu ja sen pilkuntarkka vaatimus kauneudesta ja silti enemmän totuudesta” veivät hänet mukanaan.²²⁴ Hän mainitsee itselleen tärkeimpinä ranskalaiskirjailijoina Alphonse Daudet’n (1840–1897) ja Emile Zolan (1840–1902), joista etenkin jälkimmäinen sai hänet pauloihinsa.²²⁵ Kertomalla lukemisistaan Edib osoittaa sivistyneisyyttään ja vahvistaa identiteettiään oppineena naisena vasten orientalistista stereotyyppiä oppimattomasta haareminaisesta. Vaikka hän oli ’itämainen nainen’, tunsikin hän kuitenkin eurooppalaisen kirjallisuuden suurnimet niin Britanniasta kuin Ranskasta ja kielitaitoisena luki teokset niiden alkukielillä.

Kirjasivistyksensä osoittamisen lisäksi Edib käsittelee Zolan kautta lapsuudesta ja julkisemmasta elämänpiiristä kotirouvan eristäytynyttä elämää syvemmin ja vie lukijan sisään ajatusmaailmaansa kuvailemalla lukemisensa psykologisia seurauksia. Realistisena kirjailijana Zola pyrki kirjoissaan esittämään teollistumisen ja vallankumouksien mullistamaa ranskalaista yhteiskunnan rujoja puolia kuvailemalla esimerkiksi rikollisuutta ja prostituutiota.²²⁶ Edibin mukaan liiallinen uppoutuminen Zolan teoksiin ja niiden moraalisesti armottomiin ihmiskuvauksiin saivat hänessä aikaan maailmankuvallisen kriisin. Erityisesti Zolan ateismi sai Edibin kyseenalaistamaan hänen uskonsa, josta Edib oli kokenut saaneensa lohdutusta. Tämä kriisi johti lopulta syksyllä 1902 Edibin terveyden

²²³ Edib (1926) 207.

²²⁴ Lewis (2004) 120–121.

²²⁵ ”in its fastidious insistence upon beauty, and still more upon truth” Edib (1926) 208.

²²⁶ Edib (1926) 208–210.

²²⁷ Kay, Cave & Bowie (2006) 247–250.

heikkenemiseen ja tilaan, jota Edib itse kuvasi hermoromahduksena. Hän kärsi pahasta unettomuudesta valvoen useita öitä ja hänen mielenmaisemansa muuttui synkäksi.²²⁷

”Jokainen lämmin väri minussa oli jollain tavalla haalistunut synkän harmaaksi. Kaikki elämänhalu oli lähtenyt minusta. Ei ollut lainkaan tunnetta merkityksestä, ei mahdollisesta fyysisestä nautinnosta. - - Uskoin hiljaa haihtuvani pois ja odotin loppua. Peitin iltaisin peilit huoneessani, koska kasvoni jyrkkine viivoineen ja kummalla tavalla tuijottavat silmäni pelottivat minua. - - Yhtäkkiä tunsin pudonneeni maailmaan keskelle tuntemattomia ihmisiä, ja että minulla ei ollut mitään yhteistä edes kaikista tutuimpien ja rakkaiden kanssa. Varmasti tämä tyttö, jota katsoin peilistä, oli yhteydessä näihin ympärillä oleviin ihmisiin ja hän oli tämän järjettömän paikan asukas, mutta sisälläni minulla ei ollut yhteyttä tai kiinnostusta. Ja sisäinen minäni oli joka tapauksessa todellinen minä.”²²⁸

Kuvaillessaan alakuloisuuttaan Edib kuvailee erillisyyden ja vierauden tunnetta fyysistä itseään ja muita ihmisiä kohtaan. Kerronnan kautta hän ilmaisee tunnetilaa kirjallisesti eriyttämällä fyysisen ja sisäisen minänsä toisistaan, aivan kuin muistelmien alussa, kun hän kuvailee lapsuuden varhaisia muistikuviaan äidistään. Traumaattisten muistojen kuvaaminen kirjoittamalla on usein vaikeaa autobiografisille kertojille, jolloin yhtenä keinona on murtaa minä-kertoja hetkeksi toiseen kerrontatyyliin. Muistelmien kertojan minuuden jakautuminen sisäiseen ja ulkoiseen minään on kaunokirjallinen tyylikeino kuvailla vaikeita kokemuksia ja tunteita.²²⁹

Edibin mukaan useat hermoasiantuntijat hoitivat häntä ja lääkärien mielestään hänen oireensa johtuivat ”hölmön nuoren tytön” itsehypnoosista, joka johti neurasteniaan.²³⁰ Neurastenia eli hermoheikkaisuus oli 1800-luvun lopulla Yhdysvalloista Eurooppaan levinnyt yleinen diagnoosi hermojen heikkoustilalle, mikä kattoi laajasti sekä fyysisiä että henkisiä oireita. Se oli sukupuolittuneesti modernien ja menestyneiden miesten sairaus ja maineeltaan parempi sairaus kuin naisille tyypillisemmäksi katsottu hystertia, joka puolestaan johtui naisten heikosta ja hermostuneesta fyysisestä ja henkisestä rakenteesta. Edibin mainitsemaa hypnoosia käytettiin hoitona hysteriaan ja yksi 1800-luvun tunnetuimmista neurologeista, ranskalainen Jean-Martin Charcot (1825-1893) järjesti Pariisissa suosittuja luentonäytöksiä, joissa hän vaivutti hysteerikkonaisia hypnoosiin.²³¹

Edib puhuu tilastaan muistelmissa varsin avoimesti, mutta asiaan voi vaikuttaa hermoheikoille naisille ominaista hysteriää parempimaineisempi neurastenia-diagnoosi. Ylipäänsä neuroosit eli mielialahäiriöt olivat vuosisadan vaihteessa erityisesti varakkaammissa luokissa mutta myös laajemmin yleisiä modernin ajan diagnooseja terveyden ja sairauden harmaalle alueelle asettuville ahdistusoireille. Yhteiskuntaluokalla oli myös merkitystä mielenterveyden oireiden diagnosoinnissa

²²⁷ Edib (1926) 208–212.

²²⁸ Edib (1926) 211–212.

²²⁹ Smith & Watson (2010) 27–30.

²³⁰ Edib (1926) 212, 215.

²³¹ Pietikäinen (2013) 126–134.

vuosisadan vaihteen länsimaisen lääketieteen piirissä: neuroosi ja sen hoidoksi suositeltu hermolepo hoitolaitoksissa oli usein kunniallisempi diagnoosi yläluokkaisille kuin hullun stigman tuova mielisairaus, jota hoidettiin köyhien potilaiden kansoittamissa mielisairaaloissa.²³² Puhuessaan neurasteniasta yläluokkainen Edib liittää itsensä vahvasti moderniin länteen käyttämällä länsimaisen lääketieteen sanastoa eikä hän mainitse lainkaan osmanitaikauskoa tai pahantahtoisia keijuja kuten lapsuusosioissa. Hän siis tukeutui modernin länsimaiseen ja tieteellisen medikalisoituun näkemykseen. Mutta miksi hän tuo muistelmissa esiin sairastumisensa? Tulkitsem, että Edib kuvaa heikkoa tilaansa paitsi korostaakseen hermoromahdukseen johtaneita syitä, mutta myös sen parannuskeinoa. Hän haluaa osoittaa, että hän ei jäänyt alakulon valtaan, vaan tervehtyi uuden elämänmuutoksen myötä. Traumaattisten muistojen omaelämäkerrallisessa kerronnassa selviytymisen kuvaaminen on tärkeä osa prosessia.²³³

Edib nostaa siskonsa Mahmouren lääkäreitä tärkeämpään asemaan parantumisessaan: jo perheellisen isosiskon äidillinen huolenpito ja läheisyys saivat Edibin paranemaan päin. Äidillisyyden korostaminen ei ole sattumaa, koska hetimiten Edib jatkaa kertomalla ensimmäisestä raskaudestaan ja poikansa Ali Ayetullahin syntymästä. Elämän ihme eli lapsen saaminen paransi hänet aiemmasta ahdingosta:²³⁴

“Unen ja tavallisten inhimillisten tunteiden mukana tuli hyvin vakava sairaus. Ja tuo sairaus oli kokonaisvaltainen parantuminen, sillä sen mukana tuli myös uusi luomus. Minä olin tuleva luomaan uutta. Kuinka mystistä ja sanomattoman taivaallista on luominen! Kaikista suurimman neron luoma inhimillinen mestariteos ei ole samanveroinen kuin yksinkertainen nainen, jossa uusi sielu kutsutaan elämään kera kaikkien sen [sielun] elintärkeän mekanismin loputtomien vaikeuksien. - - Ali Ayetullah aukaisi elämän dilemman monimutkaisen solmun; hän paransi minut yli-intellektuellisesta kärsimyksestäni ja sai minut ymmärtämään yksinkertaisten ja tavallisten kiintymyksien kauneuden, mitkä jaoin kaikkien muiden kaltaisten naisten kanssa.”²³⁵

Edib esittää äidiksi tuleminen olleen lopullinen ratkaisu ongelmiin, joiden syyksi hän esittää ylenpalttisen lukemisen ja ‘yli-intellektuellisuuden’. Kodin piiriin eristäytyminen ja kirjallisuuteen uppoutuminen ei ollut terveellistä, vaan johti sisäänpäin kääntymiseen ja lopulta hermoromahdukseen. Äitiyden kautta Edib löysi kuitenkin merkityksen elämälleen; lapsen saaminen sekä elämän yksinkertaisiin iloihin keskittyminen ravisteli pois häntä aiemmin häirinneet epäuskon

²³² Pietikäinen (2013) 129–133.

²³³ Smith & Watson (2010) 27–30.

²³⁴ Edib (1926) 212–214.

²³⁵ “With sleep and the ordinary human feelings came a very serious illness. And that illness was a complete cure, for with it came also a new creation. I was to create a being. How mysterious and how unutterably divine is the act of creation! The greatest genius creating the greatest human masterpiece is not the equal of a simple woman in whom a new soul is called to life with all its infinite complications of the vital mechanism. - - Ali Ayetullah undid the complicated knot of life's dilemma; he cured me from my over-intellectual suffering and made me realize the beauty of the simple and common affections, which I shared with all the other women of my kind.” Edib (1926) 213, 215.

ajatukset. Tulkitseen, että liittämällä sairastumisen lukemiseen ja paranemisen äitiyteen Edib asettaa omat identiteettinsä arvojärjestykseen ja elämänsä oikeaksi kokemiinsa mittasuhteisiin: vaikka hän selkeästi arvostaa oppineisuutta ja haluaa tuoda esiin laajaa sivistyneisyyttään, kokee hän silti äitiyden naisidentiteettinsä huipentumaksi. Äitinä hän löysi myös yhteyden muihin 'kaltaisiinsa naisiin', joilla oletan hänen tarkoittavan turkkilaisia naisia, koska nationalistina hän kokee yhteenkuuluvuutta ennen kaikkea omaan kuviteltuun yhteisöönsä. Näin Edib liittää äitiyteen häivähdyksen turkkilaista nationalismia. Perhe ylipäänsä on tärkeä nationalistinen metafora ja naisten rooliksi nähdään usein olla kansakunnan äiti.²³⁶

Edib palaa aiheeseen vielä uudelleen kertoessaan sairastumisestaan syksyllä 1906, jolloin hänelle tehtiin vaarallinen leikkaus ja hän oli lähellä kuolemaa. Tällöin hän oli jo 22-vuotias kahden lapsen äiti. Ollessaan vuoteen omana puolen vuoden ajan hän alkoi kokea samanlaisia tunteita ja ajatuksia kuin avioliittonsa alussa, pohtien elämän merkityksellisyyttä:

"Olin kuin hölmö lapsi, joka leikkii sanoilla ja kuin olisin menettänyt elämän olemuksen. Mitä olin menettänyt? Olin rakkausavioliitossa. Minulla oli kaksi lasta, jotka saivat minut ymmärtämään äitiyden täyden hurman. En voinut valittaa monestakaan päivittäisen elämäni yksityiskohdista, sillä ne olivat pitkälti samoja kuin suurimman osan muiden turkkilaisista naisten jokapäiväisessä elämässä. En kadehtinut joidenkin vilskettä ja tyhjiä nautintoja, mitä Pierre Loti enemmän ja vähemmän on kuvaillut. Minulla ei koskaan ollut 'hattu ja tanssaiset' (alaviite: Mikä tarkoittaa mennä ulos ilman huntua hattupäisenä kuin kristitty nainen ja tanssia) mielitekoja. Sitä mitä kaipasin ja halusin, en tiennyt. Muistan toistaneeni turkkilaista sanontaa, jota käytetään heistä, jotka kuolevat täyttymättömän halun kanssa: 'Menen hautaani avoimin silmin.'"²³⁷

Katkelmassa Edib vertaa itseään jälleen muihin turkkilaisiin naisiin ja pohtii, miksi hän oli tyytymätön tilanteeseensa, joka oli samanlainen kuin muilla naisilla. Hän koki olevansa onnellinen avioliitossaan ja kahden pojan äitinä ja lisäksi korostaa, etteivät hänen tunteensa johtuneet turhamaisten huvitusten tai länsimaisen pukeutumisen perään kaipaamisesta. Tässä hän ottaa suoraan kantaa orientalistiseen kirjallisuuteen ja osoittaa tietävänsä millaista kuvaa ranskalainen orientalistikirjailija Pierre Loti (1850–1923, oikealta nimeltään Julien Viaud) oli kirjoissaan luonut itämaisista naisista.²³⁸ Lewisin mukaan

²³⁶ Baron (2005) 7, 15, 36–37.

²³⁷ "I seemed a foolish child playing with words and as though I had missed the essence of life. What had I missed? I had made a love marriage. I had two babies who made me realize the full ecstasy of motherhood. I could not complain much of the details of my daily life, for they were more or less the same as the daily life of the great majority of other Turkish women. I did not envy the bustle and the empty pleasures of the few more or less described by Pierre Loti. I never had "hat and ball" (That is, to go out unveiled in a hat like Christian women, and to dance.) longings. What I had missed and what I wanted, I did not know. I remember repeating the Turkish expression used for those who die with an unfulfilled desire: 'I will go to my grave with open eyes.'" Edib (1926) 229–230.

²³⁸ Loti oli kirjoittanut useita orientaalaisia romaaneja vuosisadan vaihteessa. Yksi hänen tunnetuimmista romaaneistaan *Les Déschantées* (suom. Havahtuneita. Kuvaus nykyaikaisesta haaremielämästä, suomentanut Jalmari Hahl 1919) kolmesta koulutetusta istanbulilaisesta yläluokan naisesta, jotka kokivat osmaniyhteiskunnan tukahduttavan heidät ja lopulta jokainen kuoli traagisesti välttääkseen kohtalonsa joutua

huvituksia vähättelevä viittaus 'hattuun ja tanssiaisiin' liittyi osmanimuslimien aikalaiskeskusteluun romaanien kautta leviävistä liberaalin länsimaistumisen haitoista, kun naiset keskittyisivät kodinhoidon sijasta itsensä ehostamiseen ja kaupungilla kiertelyyn. Edib ei halunnut antaa itsestään kuvaa turhamaisista asioista huolestuneena naisena.²³⁹ Tällä kertaa Edibin lähipiiri päätti, että hänet pitäisi viedä lämpimämpään ilmanalaan ja pois kaupungista. Tämän vuoksi Edib ja Salih Zeki päätyivät hankkimaan kesäasunnon ja he asettuivat lasten ja Edibin isoäidin kanssa Antigonon saarelle (nyk. Burgazada) Istanbulin Aasian puoleisella rannikolla. Saarella parantuminen eteni hyvin ja Edib koki kehittyneensä myös henkisesti:

“Menin paikkaan [Antigone] invalidina ja nopeasti niin kehoni kuin mieleni parani. Se oli aikuisen minuuteni viimeinen voitto varsin naurettavan nuoren tytön hölmöistä oikuista ja pikkuvanhasta mielestä. Olen tuon jälkeen käynyt läpi suuren kärsimyksen, mutta mikään ei ole koskaan pystynyt tuomaan takaisin mielenhäiriötä ja eristäytymistä omistani samalla tavalla kuin tuolloin koin ja mikään ei ole koskaan voinut estää minua nauttimasta niistä nöyristä asioista, joita Jumala on tähän maailmaan asettanut. -- Olin varma että paraisin, koska henkisesti tunsin olevani taas ensimmäisessä lapsuudessani. Uudessa ajattelutavassani elämää kohtaan jatkuva älyllinen murhe oli laantunut. Jollain tavalla aistin ihmissydämen paremmin ja lakkasin olla kärsimätön sen hölmöydestä.”²⁴⁰

Katkelmassa Edib kertoo selviytyneensä lopullisesti alakulostaan, jonka syyksi hän katsoi oman hölmöytensä sekä 'älylliset murheet'. Hän viittaa aikaisempaan kriisiinsä, jolloin Zolan lukeminen sai hänet kyseenalaistamaan uskonsa – nyt hän oli varma Jumalasta, millä hän selkeästi osoittaa, ettei hän ollut ateisti. Nauttiessa elämästään hän koki olevansa jälleen lapsuudessaan, minkä tulkitsen kuvaavan hänen vapautunutta oloaan ja paluuta älyllisten murheiden pohtimisesta lapsenkaltaiseen huolettomuuteen. Tulkitsen kuitenkin että Edib ei tarkoittanut lapsuudesta puhuessaan taantumista lapseksi vaan pikemminkin päin vastoin varttumista aikuiseksi: hänen puheensa 'nuoren tytön hölmöistä oikuista' kielivät, että hän koki henkisten vaikeuksiensa johtuneen epäkypsyydestä ja parannuttuaan Edib koki aikuistuneensa lopullisesti. Hän vertaa avioliiton aikaista sairastamistaan myöhempiin kärsimyksiinsä, joilla hän viittaa myöhempien vuosien jatkuvaan epävarmuuteen ja

onnettomaan ja järjestettyyn avioliittoon. Kirja perustui kahden osmaninaisen Zeyneb hanimin ja Melek hanimin sekä heitä auttaneen ranskalaisnaisen Marie Lérans Lotille lähettämiin teksteihin, jotka perustuivat Zeynebin ja Melekin elämään. Toisin kuin Lotin kirjassa, he eivät kuitenkaan kuolleet vaan karkasivat Eurooppaan kirjan julkaisun aikoihin vuonna 1906. Ks. R. Lewis (2004).

²³⁹ Lewis (2004) 120–121.

²⁴⁰ “I went to the place as an invalid and recovered fast both in body and mind. It was the final conquest of my mature self over the foolish whims and the precocious mind of a rather ridiculous young girl. I have gone through great suffering since then, but nothing has ever been able to bring back the mental disorder and estrangement from my kind which I then experienced, and nothing has ever been able to keep me from the enjoyment of the humble things which Allah has put into the world. -- I was convinced I should get well, for in spirit I felt back in my first childhood. In my new outlook on life the continual intellectual worry had abated. I somehow sensed the human heart better and ceased to be impatient of its foolishness.”

Edib (1926) 231.

useisiin sotiin. Kirjoittamishetkestä katsottuna nuoren vaimon kriisi tuntui toissijaiselta maailman poliittisten myllerrysten rinnalla.

3.3. Avioliitoissaan itsenäinen

Muistelmien siirtyessä kohti Edibin aikuisuutta ja uran alkua kerrontatyyli muuttuu ensimmäisen osan lapsuuteen ja nuoruuteen keskittyneestä psykologisesta tunteita ja ajatuksia kuvaavasta sekä oman minuuden kehittyneestä tyylistä lähes luettelomaiseksi kerronnaksi, joka rakentuu Edibin uraan liittyvien saavutusten sekä kansallisen historian isojen kehityskulkujen ympärille.²⁴¹ Edibin ja muiden myöhäisen Osmanivaltakunnan ja varhaisen tasavaltalaiskauden välisestä ajasta kertoneiden naisten muistelmia tutkinut Hülya Adak toteaa näiden naisten omaelämäkerrallisen kerronnan tekevän usein hyvin selkeän jaon yksityisten ja julkisten identiteettien välille. Naisomaelämäkertoajat kuvailevat paljon yksityisen minän ja persoonan kehityksestä lapsuudesta nuoruuteen, mutta siirtyessään aikuisuuteen he keskittyvät julkiseen ja ammatilliseen minäkuvaansa yksityisen minän kustannuksella.²⁴² Tämä muutos näkyy myös Edibin muistelmissa ja tässä luvussa käsittelen Edibin avioeroa hänen yksityisen elämänsä käännekohtana ja kriisinä, josta selviytymisen kautta Edib kuvaa omaa siirtymäänsä kodin piiristä aktiiviseksi toimijaksi yhteiskunnassa.

Aiemmissa luvuissa olen nostanut esiin Edibin muistelmista uusia perheen ja naiseuden ideaaleja liittyen avioliittoon ja naisten aseman muutokseen vanhan ja uuden Turkin välillä. Kuten aiemmassa luvussa 3.1. todettiin, unionistiliitti Ziya Gökalpin johdolla yhdisti feministisiä tavoitteita nationalismiinsa ainakin ideologisella tasolla, mutta käytännössä naisten oikeuksien edistämisen tarkoitus oli enemmän välineellinen kuin itseisarvo. Kandiyotin mukaan unionistien tarkoitus oli luoda uusi turkinkielisten muslimien koulutettu keskiluokka, joten myös naisten koulutus oli tärkeää.²⁴³ Nationalistisiin tavoitteisiin yhdistettyjen feminististen tavoitteiden myötä syntyi uusi naisideaali, joka oli kansakunnan keulakuva ja symboli modernille ja sivistyneelle kansalle. Halide Edib kuvaillaankin usein juuri tällaisena symbolina modernille turkkilaiselle naiselle ja esimerkiksi egyptiläinen feministi Huda Sharaawi (1879–1947) oli omassa maassaan samanlaisessa asemassa kansallisena esikuvana, joka yhdisti feminismin osaksi nationalismia. Käytännössä nationalistisen ihanteen mukaiset naiset olivat kuitenkin paradoksisessa tilanteessa, koska arvostuksesta huolimatta heillä ei ollut täysiä

²⁴¹ Muutos näkyy hyvin muistelmien sisällysluettelosta: muistelmien ensimmäisen osion luvut on nimetty Edibin perheen asuinpaikkojen, koulutuksen tai muiden henkilökohtaiseen elämään liittyvien aiheiden mukaan. Toisessa osassa luvut rakentuvat esimerkiksi Edibin uran tai isojen historiallisten aiheiden kuten nuorturkkilaisvallankumouksen tai Balkanin sodan ympärille. Ks. liite 1: sisällysluettelo, *Memoirs of Halide Edib* (1926).

²⁴² Adak (2007) 27–30.

²⁴³ Kandiyoti (1998) 274.

poliittisia oikeuksia ja emansipoivaksi tarkoitettu uusi kansallinen naisideaali asetti osaltaan myös vaatimuksia naisille, ja tasavallan aikana naisten odotettiin käyttäytyvän, pukeutuvan sekä kasvattavan lapsensa modernin ihanteen mukaisesti, muuten he olivat vanhanaikaisia tai 'jaloja' maalaisia.²⁴⁴ Tämän naisihanteen vaikutus näkyy myös Edibin muistelmissa ristiriitaisuuksina, mitä lähemmäksi niissä tullaan Edibin aikuisuutta ja samalla kansallisen historian kriittisimpiä vuosia eli sotien, valtakunnan hajoamisen ja tasavallan perustamisen aikaa. Suhtautuminen avioeroon oli yksi näistä modernin turkkilaisen naisideaalin ristiriidoista: naisten oikeus avioeroon oli toisaalta parannus aiempaan osmanimuslimeja koskevaan tiukkaan *hanafi*-koulukunnan lainsäädäntöön, mutta samalla myös osoitus modernin naisen moraalisesta heikkoudesta ja kevytkenkäisestä suhtautumisesta avioliittoon ja perhearvoihin.²⁴⁵

Edibin ja Salih Zekin avioliitto päättyi Salih Zekin moniavioisuuden takia vuonna 1910, lähes kymmenen aviovuoden jälkeen. Edib ei kerro muistelmissa ongelmista avioliiton saralla muutoin kuin niiden sairaskausien kohdalla, joita käsiteltiin edellisessä luvussa. Hän kertoo eroon johtaneesta tapahtumaketjusta niukasti, mutta tekee selväksi avioeron syyn olleen Salih Zekin toimissa:

"Vuonna 1910 minulla oli vakavia perheongelmia. Tunsin, että minun täytyi tehdä suuri muutos elämässäni – muutos, jonka kohtaamiseen en voinut itseäni helposti pakottaa. Salih Zeki beyn suhde ja kiintymys erästä opettajaa kohtaan vaikutti tarpeeksi vakavalta, joten vaikutti mahdolliselta, että hän harkitsisi avioliittoa. Yksiavioisuuteen, nimen ja kodin loukkaamattomuuteen uskovana tunsin velvollisuudekseni vetäytyä sieltä, minkä olin uskonut olevan kotini elämäni loppuun asti. Mutta koska tiesin Salih Zeki beyn sydämen ja temperamentin hetkelliset oikut, halusin ennen kotini rikkomista olla täysin varma hänen viimeisimmän kiintymyksensä kestävydestä. Siksi otin pienet poikani mukaani ja lähdin Yaninaan isäni lähetyville aikeenani odottaa siellä muutaman kuukauden ajan.

Palatessani Salih Zeki bey kertoi minulle, että hän oli avioitunut naisen kanssa, mutta suureksi yllätyksekseni hän lisäsi, että moniavioisuus oli joissain tapauksissa välttämätöntä ja hän pyysi minua jatkamaan ensimmäisenä vaimonaan. Välillämme oli pitkä ja tuskallinen kamppailu, mutta viimein hän suostui avioeroon ja lähdin paikasta, joka oli ollut kotini yhdeksän vuoden ajan."²⁴⁶

²⁴⁴ Lewis (2004) 37–39. Elaman-Garner (2017) 434. Baron (2005) 1–12. White (2003) 145–146.

²⁴⁵ Altınbaş (2014) 57. Duben & Behar (1991) 102–103, 214–215.

²⁴⁶ "In 1910 I was having serious domestic trouble. I felt that I was obliged to make a great change in my life, a change which I could not easily force myself to face. Salih Zeki Bey's relation with and attachment to a teacher looked serious enough to make it seem conceivable that he contemplated marriage. A believer in monogamy, in the inviolability of name and home, I felt it to be my duty to retire from what I had believed would be my home to the end of my life. But knowing Salih Zeki Bey's passing caprices of heart and temperament I wanted to be absolutely sure, before breaking up my home, of the stability of his latest attachment. I therefore took the little boys with me and went to Yanina near my father with the intention of waiting there for a few months.

At my return Salih Zeki Bey told me that he had married the lady, but to my great surprise he added that polygamy was necessary in some cases, and he asked me to continue as his first wife. There was a long and painful struggle between us, but at last he consented to a divorce, and I left what for nine years had been my home." Edib (1926) 308.

Katkelmassa Edib hienovaraisesti osoittaa tienneensä miehensä aiemmasta uskottomuudesta puhuessaan 'sydämen ja temperamentin hetkellisistä oikuista', mutta rakastajan kanssa avioituminen oli vakavampaa kuin hetkellinen sivusuhde. Salih Zekin avioituminen Edibiltä salassa ja sen paljastumisen jälkeen hänen tavoittelemansa moniaviioinen liitto olivat lopulta liian suuri este avioliitossa jatkamiselle, joten Edib halusi avioeron. Edib korostaa, ettei eropäätös ollut hänelle helppo, sillä hän uskoi 'kodin loukkaamattomuuteen' ja oli ajatellut asuvansa kodissa eli tulkintani mukaan pysyvänsä avioliitossa koko elämänsä. Edib ei kerro tarkemmin aviokriisin aikaisesta tilanteesta ja omista tunteistaan, mutta Adakin mukaan omaelämäkerran lukija voi projisoida lapsuuden minän luonnehdintaa aikuiseen minään.²⁴⁷ Luen siis Edibin ajatuksia moniavioisuudesta niistä muistelmien lapsuuteen keskittyneistä kohdista, kun hän kertoo isänsä moniavioisuudesta. Edibin ja Salih Zekin aviokriisi oli hyvin samankaltainen kuin Edibin isän ja hänen ensimmäisen vaimonsa Ablan tilanne, sillä Edib bey avioitui Teizen kanssa salaa ja otti hänet toiseksi vaimokseen, kun Ablan oli poissa kaupungista. Edib kuvailee Ablan tunteita seuraavasti:

Kun nainen kärsii aviomiehensä salaisten rakkaussuhteiden vuoksi, kipu voi olla voimasta, mutta se on laadultaan erilaista. Kun toinen vaimo tulee hänen kotiinsa ja anastaa puolet hänen voimastaan, hän on julkinen marttyyri ja tuntee itsensä uteliaisuuden ja säälin kohteeksi. Kuinka nöyryyttävää tämä onkaan, antaa tämä asetelma kuitenkin naiselle kyseenalaistamattoman aseman ja eristyneisyyden. Siltä täytyi Ablasta nyt tuntua. - - Kärsimyksen luonne ja seuraukset sille vaimolle, joka jakaa samassa talossa aviomiehensä laillisesti toisen tasa-arvoisen kumppanin kanssa, eroaa sekä laadultaan että asteeltaan siitä, mitä kokee miehensä hetkellisen rakastajattaren kanssa jakava nainen."²⁴⁸

Vaikka Edib katsookin katkelmassa aviomiehen moniavioisuutta Ablan näkökulmasta, on hän kertojana vuonna 1925 kuitenkin elänyt ja kokenut itse samanlaisen tilanteen ja voi näin ammentaa omista kokemuksistaan kuvaillessaan tilannetta, jonka tapahtumisen aikaan kerrottu-Edib oli vielä lapsi. Kuvaillessaan Ablan tunteita Edib asettuu Ablan asemaan, mutta kertojana hän peilaa omia tunteitaan samanlaisessa tilanteessa. Kertoja-Edib käsittelee muistelmissa niin lapsuuteen kuin aikuisuuteen liittyviä kokemuksia koko siihenastisen kokemushistoriansa kautta, eli hän pystyy samastumaan niin polygamiasta kärsivän tyttären kuin myös petetyn vaimon asemaan. Erityisesti vertaus moniavioisen miehen vaimon ja uskottoman miehen vaimon kokemusten välillä on hyvin samanlainen kuin hänen oma tilanteensa Salih Zekin kanssa. Eri sukupolviin kuuluneiden avioparien välisenä erona oli kuitenkin se, että toisin kuin Ablan, joka jäi moniavioiseen liittoonsa Edibin isän

²⁴⁷ Adak (2007) 29–30.

²⁴⁸ "When a woman suffers because of her husband's secret love-affairs, the pain may be keen, but its quality is different. When a second wife enters her home and usurps half her power, she is a public martyr and feels herself an object of curiosity and pity. However humiliating this may be, the position gives a woman in this case an unquestioned prominence and isolation. So must Ablan have felt now. - - The nature and consequences of the suffering of a wife, who in the same house shares a husband lawfully with a second and equal partner, differs both in kind and in degree from that of the woman who shares him with a temporary mistress." Edib (1926) 143, 144.

kanssa, päätti Edib erota Salih Zekistä. Edibin ei tarvitse kertoa tarkemmin oman avioeronsa motiiveista, koska hän kuvailee moniavioisuuden aiheuttamia ongelmia ja tuskallisuutta jo lapsuusosioissa. Edibin muistelmien lapsuusosiossa ilmaisema vahva kritiikki moniavioisuutta vastaan pohjustaa siis lukijalle syitä Edibin omalle avioerolle.

Avioeron saaminen oli osmanimusliminiaiselle vaivalloista vielä 1900-luvun alussa, kun muslimeilla oli oma uskonnollinen lainsäädäntönsä. Naiselle avioeron saattoi myöntää uskonnollinen tuomari ja avioeron saaminen ilman miehen suostumusta oli käytännössä lähes mahdotonta.²⁴⁹ Tähän myös Edib viittaa kertoessaan 'kamppailustaan' Salih Zekin kanssa. Jos vaimo halusi erota ja aviomies suostui eroon, saattoi nainen menettää oikeutensa vaatia avioitumissopimuksessa sovittujen *mehr*-myötäjäisten toiseen osaan.²⁵⁰ Aviomies puolestaan saattoi erota yksinvaltaisesti toteamalla suullisesti kahden todistajan läsnäollessa haluavansa erota vaimostaan, mutta tässä tapauksessa naisella oli oikeus myötäjäisiin.²⁵¹ Pitkäaikainen yhteiskunnallinen keskustelu kirjallisuudessa ja lehdistössä osmanimuslimieliitin johdolla naisen asemaan liittyvistä ongelmista sekä unionistien perhepoliittiset tavoitteet johtivat kuitenkin lopulta lainsäädännön uudistamiseen.²⁵² Vuonna 1917 Osmanivaltakunta ottikin ensimmäisenä islamilaisena valtiona käyttöön modernin kodifoidun perhelain, joka kattoi kaikki valtakunnan uskonnolliset pääryhmät ensimmäistä kertaa. Lisäksi perhelaki oli ensimmäinen kirjallinen islamilainen laki, joka antoi naisille oikeuden avioeroon.²⁵³ Moniavioisuus ei ollut suoraan kielletty uudessa perhelaissa, mutta se mahdollisti naiselle automaattisen avioeron, mikäli aviosopimukseen oli kirjattu miehelle kielto toisen vaimon ottamiseen.²⁵⁴ Laki ei kuitenkaan ollut käytössä pitkään ja vuonna 1926 se korvattiin tasavallassa uudella Sveitsin siviililakiin pohjautuvalla perhelailla, jossa moniavioisuus kiellettiin kokonaan.²⁵⁵

Naisten asema moniavioisuuden ja eroamisen suhteen oli siis parempi myöhemmin Osmanivaltakunnassa ja Turkin tasavallassa kuin Edibin oman avioeron aikaan vuonna 1910. Edib ottaa kantaa yhteiskunnan muutokseen vertaamalla omaa kokemustaan avioerosta 1920-luvun turkkilaisiin naisiin ja heidän oikeuksiinsa.

²⁴⁹ Altınbaş (2014) 57.

²⁵⁰ Avioeroa kompensoitiin naiselle avioparin avioliittosopimuksessa sovittujen *mehr*-myötäjäisillä. Osmanimuslimeilla oli oma tapansa jakaa *mehr* kahteen osaan, joista ensimmäisen (*mehr-i muaccel*) sulhanen maksoi häiden jälkeen morsiamelle vastineeksi hääjärjestelyjen ja asunnon kalustamisen kuluista. Toinen osa (*mehr-i müeccel*) taas kirjattiin sopimukseen ja sulhanen oli velvoitettu maksamaan se parin erotessa tai summa perittiin velkana aviomiehen kuollessa. Duben & Behar (1991) 114–115.

²⁵¹ Duben & Behar (1991) 114–115.

²⁵² Duben & Behar (1991) 150. Laajemmin ks. Altınbaş (2014).

²⁵³ Perhelaki kattoi muslimit, kristityt ja juutalaiset, mutta heidän erilaiset avioliittokäytäntönsä säädeltiin silti eri osioissa lain sisällä. Altınbaş (2014).

²⁵⁴ Duben & Behar (1991) 150.

²⁵⁵ Kandiyoti (1991) 22–23.

“Mikä nyt vaikuttaa lähes tavalliselta tapahtumalta naisen elämässä, oli tuolloin minulle äärimmäisen merkittävää ja syy paljolle kärsimykselle. Hölmö sydämeni lähes särkyi. Turkin naisten täytyy olla paljon tottuneempia avioeroon nykyään, koska harvoin kuulee särkyneistä sydämistä niissä monissa avioerotapauksissa, joita siellä nyt tapahtuu.”²⁵⁶

Edib korostaa oman avioeronsa rankkuutta ja samalla puhuu ihmetellen kirjoittamishetken tilanteesta 1920-luvun Turkissa, jossa avioeron saaminen oli helpompaa. Tämän voi tulkita hienovaraisena moraalisen arvosteluna, joka kohdistuu avioerojen yleisyyteen tasavallassa. Avioeron saaminen oli helpottunut uudella lainsäädännöllä ja jopa tasavallan presidentti Mustafa Kemal oli eronnut vaimostaan Latife hanimista juuri muistelmien kirjoittamisen aikaan vuonna 1925.²⁵⁷ Kemalin ja Latifen avioero osoittaa kuitenkin myös osaltaan moraalisesti ristiriitaisen suhtautumisen avioeroon, sillä Latife hanim katosi eron jälkeen julkisuudesta ja hänen maineensa oli Adakin mukaan tahrattu, koska avioeron ajateltiin yleisesti johtuneen hänestä.²⁵⁸ Etenkin 1910-luvun sotavuosina moni uudistusmielinen yhteiskunnallinen ajattelija näki turkkilaisen perheen olevan kriisissä, ja Dubenin ja Beharin mukaan myös Ziya Gökalp koki avioerojen kasvavan määrän ja liiallisen individualismin uhkaavan turkkilaista moraalialia ja perhesuhteita.²⁵⁹ Moniavioisuus oli kuitenkin myös paheksuttu käytäntö ja Ziya Gökalp totesi sen olevan peräisin vieraista kulttuureista varhaisille turkkilaisille ja näin ollen vastaan turkkilaisten sisäsyntyistä ja luonnollista moraalialia.²⁶⁰ Puhuessaan omasta avioerostaan Edib on siis moraalisesti arveluttavassa tilanteessa, minkä vuoksi hän tulkintani mukaan pyrkii osoittamaan lukijoille, että avioliitto ja koti ovat hänelle tärkeitä arvoja eikä avioeroa tehty vaimon vaan miehen moraalittoman käytöksen vuoksi. Omassa yhteisössään hänen avioeronsa oli kuitenkin yleinen puheenaihe, mihin Edib haluaa myös ottaa kantaa.

Avioeron aikaan Edib oli sairastellut jo pitkään ja terveysongelmien vuoksi hän joutui kolmeksi kuukaudeksi vuodelepoon. Hän kieltää sairastamisen johtuneen avioerosta, vaan toteaa sen liittyneen muihin terveysongelmiin. Julkisenä henkilönä hänen avioeronsa oli kuitenkin yleisesti tiedossa ja monet ilmeisesti liittivät sairauden hänen elämäntilanteeseensa, “sillä sairaus yhdistetään naurettavasti yleisessä mielipiteen mukaan pettyneeseen rakkauteen”.²⁶¹ Puhuessaan kohtaamastaan

²⁵⁶ “What now seems an almost ordinary incident in a woman’s life was then of supreme importance and the cause of great suffering to me. My foolish heart nearly broke. I think the women of Turkey must be more used to divorce nowadays, for one hears little of broken hearts in the many divorce cases that now take place there.” Edib (1926) 308.

²⁵⁷ Adakin mukaan Kemalille 1925 oli muutenkin käännteentekevä vuosi, sillä hän vahvisti valta-asemaansa lakkauttamalla oppositiopuolueita ja järjestämällä oikeudenkäyntejä ja teloituksia unionistijohtajille ja opposition edustajille. Avioeron myötä Kemal alkoi rakentaa adoptiotytärtensä avulla kansallista rooliaan isänä. Kemalin avioliitto Latifen kanssa oli lyhyt (1923–1925) ja lapseton. Adak (2007) 45–47.

²⁵⁸ Adak (2007) 47.

²⁵⁹ Duben & Behar (1991) 195.

²⁶⁰ Gökalp (1968) 111–115.

²⁶¹ “for consumption is ridiculously associated in the public mind with disappointed love.” Edib (1926) 309.

huomiosta Edib mielestäni pyrkii vaikuttamaan omaan julkikuvaansa kotimaassaan. Hän mainitsee avioeronsa olleen kritiikin kohteena erityisesti siksi, että hän oli kirjoittanut *Taninissa* paljon ohjeita muille heidän vaikeuksissaan. Edib haluaa kuitenkin tehdä selkeän eron avioliiton alkupuolen ja avioeron jälkeisen sairastamisen välillä:

“Tällä kertaa en sallinut itselleni tunteilevaa itsetutkiskelua tai sairaalloista filosofointia, sellaisia joihin olin satunnaisesti sortunut aiempien läpikäymieni vakavien sairauksien aikana. Tarkoitukseni oli kukistaa kaikki fyysiset vaivat ja tehdä pojilleni koti, joka oli yhdenvertainen sille, josta he olivat joutuneet lähtemään, ja ympäröidä heidät onnellisella ja normaalilla kodin ilmapiirillä. Olin päättänyt elää enkä jättää heitä sellaiseen elämään kuin lapsilla, joiden äiti on kuollut tai henkisesti musertunut.”²⁶²

Kertoessaan avioeron jälkeistä sairastamistaan Edib kuvailee, kuinka eri tavalla hän selviytyi siitä tällä kertaa: kun hän aiemmin oli käpertynyt itseensä ja tervehtyi siskonsa äidillisen huolenpidon ja ensimmäisen raskautensa avulla, nyt hän korostaa kuinka hän itse omatoimisesti ja tietoisesti pyrki toimimaan toisin ja ‘kukistamaan fyysiset vaivat’. Edibin motiivina tervehtymiselle oli kuitenkin uuden ja onnellisen kodin luominen hänen lapsilleen eli hän liittää äitiyden myös tähän vointinsa paranemiseen, mutta nyt hän parantuikin omalla päättäväisyydellään. Käsitellessään parantumista ja samalla avioerosta selviytymistään Edib vaihtaa jälleen kertojanäkökulmaa ja siirtyy tarkkailemaan kerrottua Edibiä ulkoisen kertojan näkökulmasta:

Samalla kun kirjoitan näitä rivejä, tuntuu kuin kirjoittaisin nuoren naisen elämästä, joka olisi jo lakannut olemasta. Näen hänet makaamassa vaatimattomalla tyynypedillä, näen hänen kamppailevan kirjoittaessaan hänen päivittäisiä artikkeleitaan tai lyhyitä tarinoita ja kuulen hänen yskivän jatkuvasti. Sitten ilta-aurinko hehkuu yli veden, pikkupojat tulevat takaisin ja hän tuskaisesti pyrkii hillitsemään villin halunsa suudella ja halata heitä. He juttelevat amerikkalaisesta koulusta, jota he käyvät ja viimein menevät alas syömään isoäidin kanssa, kun taas nainen jää yksin hämäänsä huoneeseen, kera illan syvän mystisen kauneuden ja kaihoisuuksien. Hän katsoo kipua kysyvästi hymyillen, samalla kun hän kuuntelee illan ääniä kaduilla. Jogurtin ja kadaifin myyjät, kerjääjien huudot, Koumkapiin kulkevien työtekijöiden askeleet, ja viimein lapsellisten äänten kutsu ja pienten kipittävien jalkojen tepsuttelu noilla isoilla ja yksinäisillä kaduilla.”²⁶³

²⁶² “I allowed myself no sentimental self-analysis or morbid philosophizing at this time, such as I had occasionally indulged in during the other serious illnesses I had gone through. I meant to conquer all physical ills, and I meant to make a home for my sons equal to the one they had had to leave, and to surround them with a happy and normal home atmosphere. I was determined to live, and not to leave them to the sort of life which children have when their mother is dead or crushed in spirit.” Edib (1926) 310.

²⁶³ “As I write these lines I feel as if I were writing of the life of a young woman who has passed away. I see her lying on a simple bed of high pillows ; I see her struggling to write her daily articles or short stories; and I hear her cough continually. Then the evening lights blaze over the waters, the little boys come back, and she makes painful efforts to conquer her wild desire to kiss and hug them. They chatter about the American school they attend, and finally they go down to dine with granny, while she is left alone in the twilight room, with the utter mysterious loveliness and strange longings of the evening. She looks at pain with a quizzical smile, while she listens to the voices of the evening in the streets. The sellers of yogurt, cadaif, the chanting of beggars, the footsteps of workers who pass down to Koum-Kapou, and at last the call of the childish voices and the patter of small feet scampering in the dusk in those large, lonely streets.” Edib (1926) 310.

Edib kertoo katkelmassa tuntevansa itsensä erilliseksi kerrotusta itsestään ja sen vuoksi hän tarkkailee ulkoisen kertojan avulla 26-vuotiaasta itseään etäisyyden päästä. Tästä huolimatta hän kuvailee naista eli nuorempaa itseään lempeän empaattiseen sävyyn. Lyhyestä hetkestä välittyy kuva naisesta, jolla on kaksi roolia. Kerrottu Edib on rakastava äiti, joka kuuntelee kärsivällisesti lastensa kertomuksia. Isoäiti on kuitenkin auttamassa häntä lasten kanssa ja hoitaa heitä, jotta Edibille jäisi aikaa myös työnsä. Vapaahetkinään kerrottu Edib on myös ahkera kirjoittaja, joka työskentelee sairastamisestaan huolimatta päivästä toiseen. Kuvailun taustalla on Istanbulin rikas äänimaisema ja Bosporinsalmen yllä hehkuva iltaurinko, minkä tulkitseen olevan kaunokirjallista miljöön maalailua lukijoille. Tämän etäisyyden päästä kuvatus hetken jälkeen kertoja palaa jälleen ensimmäisen persoonan näkökulmaan ja tervehtynyt ja eheä Edib palaa töidensä pariin:

Syksyllä 1910 olin jälleen kerran jatkamassa luentoja ja oppitunteja ja yskä ja kuume olivat poissa. Oppituntieni ja kirjoitusteni ohessa minusta tuli kiireinen julkinen puhuja.²⁶⁴

Avioeron ja sairauden koettelemusten jälkeen Edib palasi aiempien töidensä pariin opettamaan opettajankoulutuslaitoksella sekä kirjoittamaan, mutta lisäksi hän kuvailee itseään 'kiireiseksi julkiseksi puhujaksi'. Ero on jyrkkä verrattuna kuvaukseen Edibistä kaksi vuotta aiemmin: vallankumouksen jälkeen vain isänsä ja aviomiehensä seurassa harvoja luotettuja ihmisiä tavannut ja kodin piiriin kuulunut nainen oli nyt avioeron jälkeen emansipoitunut. Samalla muistelmien minäkuvaus siirtyi lähes täysin Edibin julkiseen elämään ja työn pariin. Avioeron jälkeen Edib keskittyi kuvailemaan pääasiassa julkista työuraansa ja oman elämäntarinansa ohella kommentoida myös kansallista historiaa. Myöhempien Edibin aikuiselämästä kertovien lukujen seuraava pilkahdus kirjoittajan yksityisen elämään on se, kun hän solmii avioliiton tohtori Adnanin eli Abdülhak Adnanin (1882–1955) kanssa.²⁶⁵ Edib kertoo työmatkastaan Syyriaan vuonna 1917 ja yllättäen toteaa päättäneensä mennä miehen kanssa naimisiin:

Tuon viikon kestäneen äärimmäisen sairastamisen aikana tein tärkeän päätöksen omassa elämässäni. Päätin avioitua tohtori Adnanin kanssa. Hän oli Konstantinopolissa ja minä Syyriassa ja meidän avioitumisemme tapahtui Broussassa, jonne hän pääsi paikalle. Isäni edusti minua kera hänelle osoitetun kirjeeni, jossa selkeästi pyysin häntä antamaan suostumukseni. Avioituminen tapahtui 23. huhtikuuta 1917. Kun vastaanotin isäni sekä tohtori Adnanin sähköiset viestit siitä, että olin naimisissa, aloin hivuttautua takaisin elämään ja työhön.²⁶⁶

²⁶⁴ "In the autumn of 1910 I was once more going on with my lectures and lessons, and the cough and fever had gone. Besides my lessons and writings I had become a busy public speaker." Edib (1926) 311.

²⁶⁵ Palatessaan takaisin Turkkiin vuonna 1939 Adnan ja Halide Edib ottivat yhteisen sukunimen Adivar. He olivat naimisissa Adnanin kuolemaan asti.

²⁶⁶ "It was during this week of utter sickness that I made an important decision concerning my own life. I decided to marry Dr. Adnan. He was in Constantinople and I was in Syria, and our marriage took place in Broussa, to which he was able to go. My father was to represent me, with my letter to him which clearly asked him to give my consent. The marriage took place on April 23, 1917. When I received my father's telegram and that of Dr. Adnan that I was married, I was creeping back to life and work again." Edib (1926) 450.

Edib on esitellyt avioliitosta kertovaa katkelmaa aiemmin Adnanin lyhyesti, koska lääkärinä Adnan hoiti Edibin isoäitiä tämän viimeisinä hetkinä sekä diagnosoi Edibillä umpilisäkkeen tulehduksen. Hän ei ole kuitenkaan millään tavalla vihjannut heidän edes tavanneen tämän jälkeen, saati kerro avioitumisaikeista. Katkelmassa Edib tekee päätöksen avioitumisesta ollessaan anemian vuoksi sairaslevossa ja ilmoittaa päätöksensä isälleen, joka toimii tyttärensä edustajan häissä, joihin Edib ei itse osallistu. Avioituminen on lyhyt ilmoitusasia ja sen jälkeen Edib palaa takaisin työn pariin. Edibin ensimmäistä ja toisen avioliiton solmimista verratessa kontrasti on suuri: ensimmäisen avioliiton kuvauksessa Edib kuvailee alisteista asemaansa, kun taas toisessa avioliitossa hän esittää itsensä itsenäisenä päätöksentekijänä ja toimijana. Hän ei ole enää vanhanaikainen ja kodin piirissä pysyvä vaimo vaan uuden Turkin moderni nainen.

4. Johtopäätökset

Halide Edib rakentaa muistelmateoksessaan *Memoirs of Halide Edib* omaa elämäntarinaansa ja identiteettejään, mutta samalla hän kommentoi myös Osmanivaltakunnan viimeisiä vuosikymmeniä. Se on hänen kerrotun minänsä konteksti, jossa hän eli lapsuutensa, nuoruutensa ja aikuistui. Omaelämäkerrallisessa kirjoittamisessa kirjoittajan identiteetit muodostuvat kirjoittajan ja yleisön suhteessa, joten muistelmia analysoidessa pitää pitää mielessä myös se aikakausi sekä paikka, jossa kirjoittaminen tapahtuu ja muistelmat julkaistaan. Edib rakentaa identiteettejään muistelmissa suhteessa odotettuun yleisöönsä, joita olivat ensisijaisesti brittilukijat eli itämaisestä elämästä kiinnostuneet orientalistisen haaremikirjallisuuden kuluttajat, mutta myös entisen Osmanivaltakunnan kielitaitoiset ja sikäli samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluneet lukijat. Molemmilla lukijakunnilla oli omia näkemyksiä ja odotuksia siitä, millaista osmanimusliminaisen elämä voisi olla aikakaudella, ja Edib muistelmissaan ottaa huomioon lukijoitaan ja jopa puhuttelee heitä suoraan. Kertoessaan esimerkiksi eurooppalaisille siitä, että heidän näkemyksensä moniavioisuudesta eivät vastanneet todellisuutta, Edib selkeästi ottaa kantaa siihen, mitä hän ajattelee lukijoidensa ajattelevan itsestään. Hän perustaa näkemyksensä muiden haaremikirjallisuuden kirjoittajien teoksiin, kuten Demetra Vaka Brownin kirjaan. Muistelmien lukijat eli yleisö vaikuttavat siis siihen, miten Edib kertoo omasta elämästään ja mitä asioita hän sieltä korostaa tekstissään. Hän ei siis rakenna muistelmissa identiteettejään itsekseen, vaan ottaa huomioon lukijansa.

Muistelmissa Edib rakentaa identiteettejään kirjoittamishetkestä menneisyyteen katsoen ja kertovassa muodossa sanoittaa oman elämänsä tarinan, jossa hän laajan koulutuksen ja perhe-elämään liittyvien ongelmien tarkkailun kautta kasvaa lopulta kirjoittajaksi, koulutuksen kehittäjäksi ja feministiksi. Edibin muistelmissa on siis kehityskertomuksesta vaikutteita ottaneelle omaelämäkirjoittamiselle ominaisia piirteitä. Omaelämäkerrallisen kirjoittamisen kaksi aikatasoa, menneisyys ja nykyhetki, tulevat näkyviksi niissä kohdissa, joissa Edib eriyttää kertovan minän kerrotusta minästä. Kerrottu minä kommentoi kerrottua tilannetta tavalla, jota kertova minä ei kykene tekemään esimerkiksi ikänsä tai ylipäänsä siksi, että se perustuu kerrotun minän tulevaisuuteen eli kerrotun hetken jälkeen tapahtuviin asioihin. Kuten Hall toteaa, subjekti on yhden sijasta pirstoutunut moneksi ja nämä erilaiset identiteetit voivat olla keskenään ristiriitaisia. Nämä ristiriitaisuudet näkyvät erityisen hyvin kun Edib puhuu kiistanalaisista aiheista kuten feminismistä, avioerosta tai omasta poliittisuudestaan.

Omaelämäkerrallisessa kirjoittamisessa kirjoittajan identiteettien rakentamiseen vaikuttavat yleisön lisäksi historiallinen, sosiaalinen ja alueellinen konteksti eli tämän teoksen tapauksessa yläluokaisen

naisen kokemukset elämästä suurten murroksien aikakaudella. Edib kuvailee muistelmissa viimeisiä vuosia sulttaani Abdülhamid II:n Osmanivaltakunnassa – vanhassa Turkissa kuten hän sitä kuvailee – josta vuoden 1908 vallankumouksen myötä muotoutuu uusi Turkki. Edib kuvailee muistelmissa vertaillen vanhan Turkin ja uuden Turkin hyviä ja huonoja piirteitä kertoessaan elämästään 1800- ja 1900-luvun vaihteen Istanbulissa. Nuorturkkilaisvallankumous on käännekohta Edibin muistelmissa ja poliittisen vallankumouksen lisäksi oli Edibin mukaan pinnan alla käynnissä myös suurempi muutos, millä hän tarkoitti sosiaalista muutosta ja etenkin naisten asemaan ja perheeseen liittyvien arvojen, asenteiden ja käytäntöjen murrosta. Vaikka hän tarkoittaakin tästä muutoksesta puhuessaan *Tanin*-lehden naislukijoita, joiden elämästä ja pulmista hän luki saamistaan kirjeistä, osoittaa Edib myös omissa muistelmissaan, kuinka naisten asema muuttui ja laajeni yksityisestä julkiseen: sukupuolitettu segregatio julkisissa tiloissa väheni. Modernilla naisella oli nyt mahdollisuus työskennellä ja tehdä uraa, työnsä ohella hän oli kuitenkin myös rakastava äiti lapsilleen. Yläluokkaisena naisena Edibin muistelmien kuvausta ei voi kuitenkaan yleistää kattamaan kaikkia aikakauden osmaninaisia, vaan hänen muistelmistaan piirtyy kuva uudistusten aikakauden eliittiin kuuluneesta turkkinkielisestä musliminaisesta, jolle osmani-turkkilaisen yhteiskunnan modernisoituminen oli muutos parempaan.

Muistelmien alkuosassa Edib kuvailee yksityiselämäänsä perheen ja kodin piirissä. Menetettyään äitinsä ollessaan pieni lapsi Edibin kasvatuksesta päätti uuteen Turkkiin tähyilevä isä ja vastasi vanhan Turkin hyviä puolia edustava isoäiti. Hän siis kasvoi 'vanhan ja uuden Turkin välissä', kuten muistelmateoksen ensimmäisen osan nimi toteaa. Tämä uuden ja vanhan, modernin ja vanhanaikaisen jako näkyy myös muualla teoksessa, mutta hieman eri tavoin koulutuksen ja avioliiton osalta.

Kertoessaan omasta koulutuksestaan Edib osoittaa sivistyneisyyttään sekä oman kulttuuripiirinsä että länsimaisen koulutuksen suhteen. Muistelmista välittyy kuva laajasti oppineesta naisesta, joka oli imenyt itseensä vaikutteita niin lännestä kuin idästä. Yläluokkaisen perheen tyttärenä hänellä oli mahdollisuus saada kotiopetusta ulkomaisilta kotiopettajilta sekä ansioituneilta osmani-intellektuelleilta ja myös käydä länsimaista sisäoppilaitosta. Hän oli hyvin kielitaitoinen ja osasi englantia, ranskaa, arabiaa ja persiaa sekä luki laajasti kirjallisuutta niin eurooppalaisilta moderneilta kirjailijoilta kuin myös vanhoilta osmanikirjoittajilta. Koulutukseen ja erityisesti kulttuuriin liitettyä vanha Turkki on muistelmissa Edibin mielestä jotain hyvää ja aitoa, nationalistisessä mielessä aito kansankulttuuri, jonka hän koki olevan katoamassa. Hän toteaa muistelmissa olleensa yksi harvoista aikalaisistaan, jotka tiesivät ja arvostivat tätä leimallisesti turkkilaista kulttuuria. Tässä kuultaa Ziya Gökalpin turkkilaisnationalismi, jossa löytyi harmonisuus sekä länsimaisen sivistyksen että turkkilaisen, alkuperäiseksi koetun kulttuurin välillä. Vaikka Edib arvostikin vanhaa kirjallisuutta, oli

hänen oma kirjoittamisensa kuitenkin inspiroitunut lännestä ja tyyliään modernia, minkä hän ilmaisee peilattaessaan sitä isoäidin vanhanaikaiseen tyyliin.

Vallankumouksen myötä Edib astui kodin piiristä osittain julkiseen elämänpiiriin ja aloitti kirjoittamisen *Tanin*-sanomalehdessä. Työn myötä Edib pääsi näkemään osmaniyhteiskunnan laajemmasta näkökulmasta ja hänestä kehkeytyi tunnettu toimittaja, jolta ihmiset hakivat apua pieniin ja suuriin ongelmiinsa. Edib esittää itsensä tuntemattomana nimenä tunnettujen kirjoittajien keskellä, mutta hän korostaa samalla kuitenkin ammattimaista lähestymistapaansa ja vaitiolovelvollisuuttaan. Uusi asema julkisuuden henkilönä toi vaikeuksia uhkauskirjeiden muodossa, mutta myös uusia uramahdollisuuksia. Toimittajantyönsä kautta Edib päätyi koulutuksen kehittämisen pariin, minkä hän näki nationalistiseen sävyyn oppineen turkkilaisen velvollisuuteen. Hän siis koki korkeasti koulutettuna palvelevansa uutta Turkkia sen kehityksessä kouluttamalla uusia opettajia ja uudistamalla koulutusta lännen ja idän parhaiden oppien mukaan. Tässä näkyy jälleen harmonisuus idän ja lännen välillä.

Kuvatessaan perheeseen ja avioliittoon liittyviä käytäntöjä on Edib selkeästi kriittisempi ja näkee idän ja lännen suhteen jännitteisempänä. Vanhat perheeseen liittyvät käytännöt ovat enemmän haitallisia kuin jotain, mitä pitäisi vaalia ja säilyttää. Uusi eurooppalainen perheideaali on Edibille muistelmissa ihanne, johon hän vertaa vanhaa turkkilaista perhemallia, vaikka todellisuudessa esimerkiksi naisten avioitumisikä ei ollut niin alhainen kuin oletettiin ja moniavioisuus oli varsin harvinainen käytäntö. Silti Edib muiden aikalaistensa tavoin tuo esiin perinteisten perheikäytäntöjen vanhanaikaisuutta ja korostaa erityisesti moniavioisuuden haitallisuutta. Moniavioisuus oli sekä Edibin lapsuudessa että omassa avioelämässä perheen hajoamisen syy. Edib esittää ensimmäisen avioliittonsa epätasavertaisena liittona, jossa Edib eli vanhanaikaista perhe-elämää ja kärsi terveysongelmista. Hän kuitenkin selittää muistelmissa ongelmansa ja toteaa niiden johtuneen omasta epäkypsyydestään. Kun ensimmäinen avioliitto päättyy eroon, on Edib moraalisesti ristiriitaisessa tilanteessa ja hänen terveytensä reistailee, mutta oman tahtonsa ja lastensa tähden hän päättää selviytyä. Ero on siis Edibin henkilökohtaisen elämän käännekohta, jonka jälkeen hän ei ole enää puoliemansipoitunut kuin *Tanin*-sanomalehden perustamisen aikaan vaan julkinen puhuja ja töidensä takia kiireinen. Eron jälkeen hän siirtyykin kerronnassa kuvailemaan itseään lähes pelkästään julkisena henkilönä ja samalla loppuu myös muistelmien aiempi yksityiskohdissaan rikas yksityisen elämän kuvaus.

Jatkotutkimuksen kannalta olisi luonnollista jatkaa Edibin ensimmäisen muistelmateoksen tutkimista myös pidemmälle kuin Edibin uran alkumetreille sekä myös tutkia vuonna 1928 julkaistun muistelmateosta. Erityisen mielenkiintoista olisi tutkia Edibin identiteettien rakentamista ja omakuvan rakentamista kun hän ensimmäisen muistelmateoksen lopussa kertoo ensimmäisen maailmansodan aikaisista toimistaan. Edib tutustui nousevan uransa myötä unionistien sisäpiiriin ja hän toimi

maailmansodan lopussa johtajana syyrialaisessa orpokodissa, jossa asui turkkilais-, kurdi- ja armenialaislapsia.²⁶⁷ Näin hän oli myös osallinen ensimmäisen maailmansodan aikaisessa systemaattisessa ja keskusjohtoisessa Osmanivaltakunnan armenialaisten massakarkoittamisessa Syyriaan, joka tunnetaan armenialaisten kansanmurhana tai lievemmin armenialaiskysymyksenä.²⁶⁸ Tämä on todella suuri ristiriita ja särö siinä yhtenäisessä ja idealistisessa elämäntarinassa, jota Edib muistelmissaan rakentaa, mutta ansaitsee oman huolellisesti taustoitettun tutkimuksensa.

²⁶⁷ Edib (1926) passim.

²⁶⁸ Armenialaiskysymys on kansanmurhan kieltäjien nimitys, joiden mukaan se kuului sodankäyntiin eikä näin ollut etninen puhdistus, vaikka Syyriaan karkotus koitui käytännössä todella monen armenialaisen kohtaloksi. Myös Edib käyttää tätä termiä, ks. esim luvun 10 otsikko, liite 1: sisällysluettelo, *Memoirs of Halide Edib* (1926). Kansanmurha on yhä arka ja kiistanalainen aihe Turkissa. Zürcher (2017) 112–117.

Liite 1: sisällysluettelo, *Memoirs of Halide Edib* (1926)

CONTENTS	
<i>PART I</i>	
BETWEEN THE OLD AND THE NEW TURKEY, 1885-1908	
CHAPTER	PAGE
I THIS IS THE STORY OF A LITTLE GIRL	3
II WHEN THE STORY BECOMES MINE	30
III OUR VARIOUS HOMES IN SCUTARI	113
IV THE WISTERIA-COVERED HOUSE AGAIN	155
V COLLEGE FOR THE SECOND TIME	190
VI MARRIED LIFE AND THE WORLD	207
<i>PART II</i>	
NEW TURKEY IN THE MAKING	
VII THE PERIOD OF POLITICAL REFORM: THE TAN- ZIMAT, 1839-76	235
VIII THE YOUNG TURKS	246
IX THE CONSTITUTIONAL REVOLUTION OF 1908 . .	252
X TOWARD REACTION: THE ARMENIAN QUESTION	273
XI REFUGEE FOR THE FIRST TIME	285
XII SOME PUBLIC AND PERSONAL EVENTS, 1909-12 .	295
XIII PHASES AND CAUSES OF NATIONALISM AND PAN- TURANISM IN TURKEY	312
XIV THE BALKAN WAR	329
XV MY EDUCATIONAL ACTIVITIES, 1913-14 . . .	345
XVI THE WORLD WAR, 1914-16	377
XVII HOW I WENT TO SYRIA	389
XVIII EDUCATIONAL WORK IN SYRIA	431
EPILOGUE	472
v	

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Lähteet

Painettu kirjallisuus

Edib, Halide (1926) *Memoirs of Halidé Edib*. Lontoo: John Murray, Albemarle Street, W.

Ellison, Grace (1915) *An Englishwoman in a Turkish harem*. Lontoo: Methuen & Co., Ltd.

Gökalp, Ziya (1968) *The Principles of Turkism*. Alkuteos *Türkçülüğün esasları* (1923). Kääntänyt Robert Devereux. Leiden, E.J. Brill

Patrick, Mary Mills (1930) *Under Five Sultans*. Lontoo: Williams and Norgate, Ltd.

Schirmacher, Käthe (1912) *The Modern Women's Rights Movement*. Alkuteos *Die moderne Frauenbewegung* (1906). Kääntänyt Carl Conrad Eckhardt. New York: The Macmillan Company.

Lehdistö

The Northwest Missourian. Maryville. 22.11.1928. Vol. 15. No. 7

Kuvat

Tuntematon kuvaaja ja kuvausajankohta. Halidé Hanoum, the best known of Turkish women writers and a leader of the woman's movement. Ellison, Grace (1915) *An Englishwoman in a Turkish harem*. Lontoo: Methuen & Co., Ltd.

Tutkimuskirjallisuus

Painettu kirjallisuus

Adak, Hülya (2003) National myths and self narrations: Mustafa Kemal's Nutuk and Halide Edip's memories and Turkish Ordeal. *The South Atlantic Quarterly*, vol. 102 (no. 2/3), 509–528.

Adak, Hülya (2007) Suffragettes of the empire, daughters of the republic: women auto/biographers narrate national history (1918-1935). *New Perspectives on Turkey*, vol. 36, 27–51.

Akşit, Elif Ekin (2013) Girls' Institutes and the Rearrangement of the Public and the Private Spheres in Turkey. *Social History of Late Ottoman Women. New Perspectives*. Toimittaneet Duygu Köksal and Anastasia Falierou. Leiden: Brill.

Aktaş, Şerif (2013) Halide Edip Adivar (1882, İstanbul – 9 Ocak 1964, İstanbul). Alkuperäinen teoksessa *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri* (1992), toimittanut Neşriyat Ötüken. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, vol. 20 (no. 1), 1– 12.

Altınbaş, Nihan (2014) Marriage and Divorce in the Late Ottoman Empire. Social Upheaval, Women's Rights, and the Need for New Family Law. *Journal of Family History*, vol. 39 (no. 2), 114-125.

Baron, Beth (2005) *Egypt as a woman. Nationalism, gender, and politics*. Berkeley: University of California Press.

Booth, Marilyn (2001). *May her likes be multiplied. Biography and gender politics in Egypt*. Berkeley: University of California Press.

Çakır, Serpil (2007). Feminism and Feminist History-Writing in Turkey. The Discovery of Ottoman Feminism. *Aspasia*, vol. 1 (no. 1), 61–83.

Davis, Fanny (1986) *The Ottoman Lady. A Social History from 1718–1918*. New York: Greenwood Press.

Duben, Alan & Behar, Cem (1991) *Istanbul Households. Marriage, Family and Fertility 1880–1940*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dördüncü, Muharrem (2015). Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Avrupa Seyahati. Grand Vizier Ibrahim Hakki Pasha's Life and His Travel to Europe. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 17, (no. 1), 79-97.

Elaman-Garner, Sevinç (2017) The image of 'ideal' Turkish womanhood? A Bakhtinian approach to Halide Edib Adivar's Raik'in Annesi (Raik's Mother) (1909). *Journal of Gender Studies*, vol. 26 (no. 4), 432–445.

Engingün, İnci (1986) *Halide Edib Adivar*. Ankara: Kültür ve turizm bakanlığı yayınları 680.

Fortna, Benjamin C. (2001). Education and Autobiography at the End of the Ottoman Empire. *Die Welt des Islams New Series*, vol. 41 (no. 1), 1–31.

Fortna, Benjamin C. (2016) Preface. Childhood in the Late Ottoman Empire and After. *Childhood in the Late Ottoman Empire and After*. Toimittanut Benjamin C. Fortna. Leiden: Brill.

Frierson, Elizabeth B. (2005) Women in late Ottoman intellectual history. *Late Ottoman Society. The Intellectual Legacy*. Toimittanut Elisabeth Özdalga. Lontoo: Routledge.

Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Kääntäneet ja toimittaneet Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Hanioğlu, M. Sükrü (1995) *The Young Turks in Opposition*. Oxford: Oxford University Press.

Hanioğlu, M. Sükrü (2008) *A Brief History of the Late Ottoman Empire*. Princeton: Princeton University Press.

Hämeen-Anttila, Jaakko (2004) *Islamin käsikirja*. Helsinki: Otava.

Kandiyoti, Deniz (1991) *End of Empire. Islam, Nationalism and Women in Turkey. Women, Islam and the State*. Toimittanut Deniz Kandiyoti. Lontoo: Macmillan.

Kandiyoti, Deniz (1998) *Some Awkward Questions on Women and Modernity in Turkey. Remaking Women. Feminism and Modernity in the Middle East*. Toimittanut Lila Abu-Lughod. Princeton: Princeton University Press.

Kayalı, Hasan (1997) *Arabs and Young Turks. Ottomanism, Arabism, and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918*. Berkeley: University of California Press.

Kay, Sarah & Cave, Terence & Bowie, Malcom (2006) *A Short History of French Literature*. Oxford: Oxford University Press.

Kurvinen, Heidi (2014) *Muistelmät lähteenä. Toimittaja Anni Voipion Lehtimatka. Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Toimittaneet Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Leskelä-Kärki, Maarit (2017) *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Vantaa: Avain.

Lewis, Geoffrey (1999) *The Turkish Language Reform. A Catastrophic Success*. Oxford: Oxford University Press.

Lewis, Reina (2004) *Rethinking Orientalism. Women, Travel and the Ottoman Harem*. Lontoo: I.B. Tauris.

Mahir Metinsoy, Elif İkbāl (2013) *The Limits of Feminism in Muslim-Turkish Women Writers of the Armistice Period (1918– 1923). Social History of Late Ottoman Women. New Perspectives*. Toimittaneet Duygu Köksal and Anastasia Falierou. Leiden: Brill.

Paker, Saliha (1991) *Unmuffled voices in the shade and beyond. Women's writing in Turkey. Textual Liberation: European Feminist Writing in the Twentieth Century*. Toimittanut Helena Forsås-Scott. Lontoo: Routledge.

Pietikäinen, Petteri (2013) *Hulluuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Powell, Eve M. Troutt (2012) *Tell This in My Memory. Stories of Enslavement from Egypt, Sudan, and the Ottoman Empire*. Stanford: Stanford University Press.

Provence, Michael (2017) *The Last Ottoman Generation and the Making of the Modern Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.

Said, Edward W. (2011) *Orientalismi*. Kääntänyt Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus.

Saliba, Najib E. (1978) *The Achievements of Midhat Pasha as Governor of the Province of Syria, 1878-1880. International Journal of Middle East Studies*, vol. 9 (no. 3), 307-323.

Shaw, Ezel Kural & Shaw, Stanford J. (1977) *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II. Reform, Revolution and Republic. The Rise of Modern Turkey 1808–1975.* Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, Sidonie & Watson, Julia (2010) *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Toprak, Zafer (1991) *The Family, Feminism, and the State during the Young Turk Period, 1908-1918. Première Rencontre Internationale sur l'Empire Ottoman et la Turquie Moderne.* Istanbul-Pariisi: Éditions ISIS.

Uzer, Umut (2016) *An Intellectual History of Turkish Nationalism. Between Turkish Ethnicity and Islamic Identity.* Salt Lake City: The University of Utah Press.

van Os, Nicole A.N.M (2013) 'They can breathe freely now'. The international Council of Women and Ottoman Muslim Women (1893–1920s). *Journal of Women's History*, vol. 28 (no. 3), 17–40.

White, Jenny B. (2003) State Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Woman. *NWSA Journal*, vo. 15 (no. 3), 145–159.

Wirtz, Philipp (2017) *Depicting the Late Ottoman Empire in Turkish Autobiographies. Images of Past World.* Oxford: Routledge.

Zürcher, Erik-Jan (2005) Ottoman source of Kemalist thought. *Late Ottoman Society. The Intellectual Legacy.* Toimittanut Elisabeth Özdalga. Lontoo: Routledge.

Zürcher, Erik-Jan (2017) *Turkey. A Modern History.* Lontoo: I.B. Taurus.

Özdemir, Mehtap (2017) Self-Translation as Testimony. Halide Edib Rewrites the Turkish Ordeal. *Self-Translation and Power. Negotiating Identities in European Multilingual Contexts. Palgrave Studies in Translating and Interpreting.* Lontoo: Palgrave Macmillan.

Painamaton kirjallisuus

Martin, Nancy Marie (2017) '[I am] unable to refuse the call of these pages to be scribbled in'. *The Function of First World War Life-Writing.* Väitöskirja, Faculty of English Language and Literature, Linacre College, University of Oxford.